

Eesti Pank
Bank of Estonia

KROON ja MAJANDUS

4/2006

1/2007

TELLIMINE JA KAASTÖÖD

Ajakirja tellimisinfo telefonil 6680 998, faksil 6680 954 või e-postiga aadressil trykis@epbe.ee.

Ajakirja saab lugeda ka Eesti Panga veebilehel <http://www.eestipank.info> ning raamatukogudes.

Kirjutiste autorite hinnangud ei kajasta tingimata Eesti Panga ametlikku seisukohta.

Kaastööpakkumised telefonil 6680 792 või e-postiga aadressil kadri.podra@epbe.ee.

Käsikirju ei tagastata.

ISSN 1406-801X

KROON ja MAJANDUS

Eesti Panga kvartalikiri

Tegevtoimetaja: Kadri Põdra
Kaanekujundus ja makett: Vincent OÜ
Küljendus: Merle Moorlat

Trükitud Tallinna Raamatutrükikojas

SISUKORD

Eessõna	7
Euroala raha- ja vahetuskursikokkulepped valitud kolmandate riikide ja piirkondadega (Euroopa Keskpank)	8
Ümberasunute rahaülekanded Euroopa Liidu naaberpiirkondadesse (Euroopa Keskpank)	21
Demograafilised muutused euroalal – prognoosid ja tagajärjed (Euroopa Keskpank)	35
Eesti rahvastiku praegune seis ja tulevikuväljavaated (K. Täht, E-M. Tiit).....	55
Tööealise rahvastiku muutus Euroopas ja mõju rändele (M. Ainsaar)	73
Tööturu ülevaade (D. Tur, N. Viilmann, A. Saarniit)	82

LISA

Eesti majanduse kvartaalsed põhinäitajad seisuga 30. aprill 2007	106

KÄESOLEVA NUMBRI AUTORID

MARE AINSAAR

Tartu Ülikooli teadus- ja arendusosakonna juhataja
mare.ainsaar@ut.ee

ENE-MARGIT TIIT

Tartu Ülikooli matemaatika-informaatika teaduskonna emeritprofessor,
Statistikaameti vanemmetoodik
ene.tiit@ut.ee

KRISTINA TÄHT

Riigikantselei Rahvastikuministri büroo, rahvastikuministri nõunik
kristina.taht@riigikantselei.ee

DIANA TUR

Eesti Panga keskpangapoliitika osakonna majanduspoliitika allosakonna vanemspetsialist
diana.tur@epbe.ee

NATALJA VIILMANN

Eesti Panga keskpangapoliitika osakonna majanduspoliitika allosakonna vanemspetsialist
viilmann@epbe.ee

ANDRES SAARNIIT

Eesti Panga keskpangapoliitika osakonna nõunik
saarniit@epbe.ee

Eessõna

Ajal, mil suur osa maailmast on hädas rahvastiku liiga kiire kasvuga, seisab Euroopa silmitsi rahvaarvu vähenemise ja elanikkonna vananemisega. Samas on rahvastiku arengul otsene mõju riikide majanduskasvule, tööturule, finantsturgudele ja rahandusele.

Ka Eesti ei ole selles küsimuses erand. Kuigi tööealiste arvu muutuse poolest oleme Euroopa keskmiste riikide seas, on meil madalast iibest tingitud probleemid juba pikemat aega päevakorral. Tulevikus ootab ees vanemaealiste aina suurenev osakaal tööealise elanikkonnaga võrreldes.

Pärast Euroopa Liiduga ühinemist on Eestis aktuaalsemaks muutunud ka väljarände teema. Seega ohustab meie niigi väikest rahvaarvu peale vananemise ja vähenemise ka töö- ja elujõuliste elanike siirdumine mõnda teise riiki.

Neid ja teisi teemasid käsitletaksegi ajakirja „Kroon ja Majandus” käesolevas numbris, kus vaadeldakse demograafia arengut nii Euroopa, euroala kui ka Eesti aspektist. Samuti leiab siit värsket tööturu ülevaate, analüüsi ümberasunute rahaülekannete mõjust majandusele ning artikli euroala raha- ja vahetuskursikokkulepetest, mis on aidanud kaasa majanduslike sidemete arendamisele euroala ja teiste piirkondade vahel.

EUROALA RAHA- JA VAHETUSKURSIKOKKULEPPED VALITUD KOLMANDATE RIIKIDE JA PIIRKONDADEGA

Tõlge Euroopa Keskpanga kuubülletäänist, aprill 2006

Euroala on moodustamisest peale loonud tihedad raha- ja vahetuskursisuhted mitmete kolmandate riikide ja piirkondadega. Euroopas kasutavad eurot ametliku rahana ja isegi vermicvad euromünite Monaco, San Marino ja Vatikan, olgugi et nad ei kuulu Euroopa Liitu. Väljaspool Euroopat kasutatakse eurot kahes Prantsuse meretaguses piirkonnas, Mayotte'is ning Saint-Pierre'is ja Miquelonis, mis samuti ei kuulu Euroopa Liitu. Euro kasutamine neis riikides pole „ühepoolne eurostamine“, vaid on ametlikult heaks kiidetud Euroopa Ühenduse poolt. Peale selle on Euroopa Ühenduse ametlikul loal oma vääringu euroga sidunud mitu riiki ja piirkonda, millel on tihedad majanduslikud ja poliitilised sidemed euroala riikidega, näiteks Prantsuse Polüneesia, Uus-Kaledoonia, Wallise ja Futuna saared, Cabo Verde, Komoorid ja CFA¹ frangi piirkonna riigid.

Käesolev kirjeldav artikkel annab ülevaate olemasolevaist euroala² raha- ja vahetuskursikokkuleppeist. Esmalt vaadeldakse, mis põhjustel ja seaduslikel alustel sellised kokkulepped kehtivad. Seejärel kirjeldatakse lühidalt erinevaid leppeid pakkumaks rohkem teavet juhtude kohta, kus euro on ametlikult käibel väljaspool ühendust või kus kolmandate riikide valuuta vahetuskurs on seotud euroga. Samuti käsitletakse võimalikke tulevase euroala puudutavaid raha- ja vahetuskursikokkuleppeid.

SISSEJUHATUS

Euroopa Ühenduse asutamisleping (edaspidi „asutamisleping“) sätestab selgelt raha- ja vahetuskursikokkulepete sõlmimise kolmandate riikide ja rahvusvaheliste organisatsioonidega. Asutamislepingu artikkel 111 eristab kolme erinevat kokkuleppe moodust. Esiteks võib ühendus vastavalt asutamislepingu artikli 111 lõikele 1 teatud tingimustel ja pärast vastavaid protseduure sõlmida ametlikke vahetuskursisüsteeme puudutavaid kokkuleppeid euro kohta ühenduseväliste valuutade suhtes. Üks näide taolisest kokkuleppes oli Bretton Woodsi fikseeritud, kuid kohandatavate vahetuskurside süsteem. Teiseks võib sellise vahetuskursisüsteemi puudumisel ühendus vastavalt artikli 111 lõikele 2 sõnastada euroala vahetuskursipoliitika üldsuunised ühenduseväliste valuutade suhtes. Kolmandaks sätestab artikli 111 lõige 3, et ühendus võib sõlmida raha- ja vahetuskursileppeid ühe või mitme riigi või rahvusvahelise organisatsiooniga. Asutamislepingu artikliga 111 on kindlustatud ka EKP kaasamine kõigi võimalike ühenduse tegevuste puhul.

Vastavalt artikli 111 lõikele 3 hõlmab vahetuskursikokkulepete ulatus kõiki juhtumeid, mida ei kata artikli 111 lõiked 1 ja 2. Siinkohal tuleks selguse huvides mainida, et ühenduse vahetuskursimehhanism (ERM2) ei kuulu ühegi asutamislepingu artiklis 111 käsitletud võimaluse alla. See mehhanism

¹ CFA on lühend prantsuskeelsest nimest Communauté Financière Africaine.

² Käesolev artikkel ei käsitte „ühepoolse ametliku eurostamise“ juhtumeid. Sellistel puhkudel on eurole – või euroelsele valuutale enne 1999. aastat – ametliku maksevahendi staatus omistatud ilma Euroopa Liidu nõusolekuta. Need kaks ühepoolse eurostamise juhtumit on Montenegro Vabariik ja Kosovo.

tegeleb vahetuskursisuhetega euro ning teiste ühenduse vääringute vahel, mitte aga ühenduseväliste valuutadega, mis on asutamislepingu artikli 111 teemaks.

Siiani on ühendus kasutanud üksnes kolmandat tüüpi kokkulepet³, st artikli 111 lõikes 3 mainitud võimalust.⁴ Käesolev artikkel puudutab vastavalt sellele sättele sõlmitud raha- ja vahetuskursileppeid ning on üles ehitatud järgmiselt. Teises osas meenutatakse lühidalt raha ja vahetuskursikokkulepete sõlmimise põhjuseid. Kolmandas osas kirjeldatakse ühenduse õiguslikke aluseid selliste kokkulepete sõlmimiseks. Üksikasjalikum ülevaade erinevatest, praegu kehtivatest kokkulepetest antakse neljandas osas, mis vaatleb ka euroala võimalikke tulevasi raha- ja vahetuskursileppeid.

VALITUD KOLMANDATE RIIKIDE NING PIIRKONDADEGA SÕLMITUD RAHA- JA VAHETUSKURSIKOKKULEPETE PÕHJUSED

Kõigil riikidel ja territooriumidel, millel on Euroopa Ühendusega kehtivad rahalised kokkulepped, on olnud üks otsene põhjus euro kasutuselevõtuks – nimelt asjaolu, et enne euro kasutuselevõttu kasutasid nad ametliku rahana mõnda euroeelist valuutat.⁵ Monaco, Mayotte ning Saint-Pierre ja Miquelon kasutasid Prantsuse franki, San Marino ja Vatikan aga Itaalia liiri. Kõige lihtsam lahendus nende omavääringute kaotamiseks oli need asendada nende järglase euroga, kindlustades nõnda kolmandate riikide ja piirkondade olemasolevate sidemete säilimise Euroopa Ühendusega.

Asjaolul, et need riigid ja piirkonnad kasutasid rahaühikuna euroeelist valuutat, oli muidugi ka laiem taust. Ühiseks elemendiks olid siin tihedad majandus- ja poliitilised suhted nende ja ankurriigi vahel. Monaco, San Marino ja Vatikani puhul oli selliste sidemete arengul peamiseks teguriks nende geograafiline asukoht ja suurus.

Üks tuntavaid eeliseid euro kasutuselevõtul vastastikuse leppe põhjal Euroopa Ühendusega on valuutavahetusega seotud tehingukulude kadumine. Sellest saavad eriti kasu väikesed avatud majandusega riigid, kuna nende residendid teostavad suurema osa kõikidest tehingutest mitteresidentidega. Muude eeliste seas, mida teise riigi valuuta kasutuselevõtu puhul sageli majanduskirjanduses mainitakse, on positiivne mõju makromajanduslikule stabiilsusele, riskipreemiad laenuvõtjatele, kodumaise finantssektori areng ning rahvusvaheline majandus- ja finantslõimumine.

Artiklis käsitletavate vahetuskursilepete sõlmimise peamine põhjus oli olemasolevate suhete jätkumine. Üldisemas plaanis nähakse fikseeritud vahetuskursi süsteemi eelist riikide jaoks, kes

³ Väljend „kokkulepe”, nagu seda käesolevas artiklis kasutatakse, hõlmab nii kahepoolseid leppeid kui ka Euroopa Liidu Nõukogu langetatud ühepoolseid otsuseid.

⁴ Ametlikult sõlmib eurot puudutavaid raha- ja vahetuskursikokkuleppeid Euroopa Ühendus. Sel eesmärgil tehtavaid otsuseid aga langetavad ainult ELi liikmesriigid, kes on euro kasutusele võtnud. Seetõttu viidatakse kirjeldatud kokkulepetele kui euroala kokkulepetele.

⁵ Termin „euroelne valuuta” (*legacy currency*) viitab ELi liikmesriikide endistele rahaühikutele, mis on nüüdseks asendatud euroga.

oma vahetuskursi teise valuutaga seovad, selles, et see aitab neil anda oma panust majandusliku stabiilsuse tagamisse. Siinkirjeldatud juhtumite puhul pole küsimus niivõrd fikseeritud vahetuskursis, kuivõrd jooksevkonto puudujäägi rahastamiseks vajalikes ulatuslikes eelarvesiiretes, mida fikseeritud vahetuskurssi tagav riik teeb riigile, kelle vahetuskurssi fikseeritakse, ja mis aitavad stabiilsust tagada. Lisaks edendab stabiilne vahetuskurss üldiselt majandus- ja finantslõimumist ankurriigi/valuutapiirkonnaga.

Euro kasutuselevõtt kolmandates riikides ja piirkondades ning seotud vahetuskursid võivad ka euroalale mitmeti kasu tuua. Euro kasutuselevõtt väljaspool ühendust tõstab emissioonitulusid. Käsiteldavatel puhkudel on aga kasutegur arvatavasti väga väike, kuna tegu on väikeste majandustega ning asjaoluga, et Monacol, San Marinol ja Vatikanil on lubatud endal emitteerida teatud koguses euromünt (vt allpool). Peale selle võib kokkuleppeid kolmandate riikidega kasutada nende koostöövalmiduse kindlustamiseks euroala huvivaldkondades, nagu näiteks võitluses võltsimise, rahapesu, maksupetturluse vastu ning pangandusjärelvalve ja -regulatsiooni alal. Samuti võib euro kasutuselevõtt kolmandates riikides ja piirkondades olla ühenduse jaoks vahend, millega kinnistada ja veelgi tugevdada majanduslikke, rahalisi ja ajaloolisi sidemeid kolmandate riikide ja territooriumidega.

Kuigi raha- ja vahetuskursikokkulepped on ajendatud nendega kaasnevatest kasuteguritest, tuleks arvestada ka sellega, et taoliste lepete sõlmimine pole täielikult kulu- ega riskivaba. Kolmandate riikide kohustusega tagada asjakohaste ELi seaduste rakendamine kaasnevad päris kindlasti ka kulud. Euro kasutusele võtnud kolmandate riikide puhul võib mõnes mõttes kuluks pidada ka oma vahetuskursi kohandamise võimalusest loobumist.⁶

ÕIGUSRAAMISTIK

Nagu eespool selgitatud, on asutamislepingu vahetuskursisüsteeme ja euroala vahetuskursipoliitika üldsuuniseid puudutava artikli 111 lõike 1 ja 2 kohaldamisulatus üsna kindlapiiriline. Sama ei saa aga väita asutamislepingu artikli 111 lõike 3 kohta, eriti mis puudutab rahaliste kokkulepete sõlmimist. Seega kerkib põhimõtteline küsimus, kas asutamisleping üldse annab piisava seadusliku aluse säärase lepete sõlmimiseks. Kuigi asutamisleping näeb ette ühtse vääringu kasutamise Euroopa Ühenduse rahana (viidates kasutusele selle piires), ei maini see raha kasutuselevõttu ühenduseväliselt. Vahepeal on siiski saavutatud üksmeel, et artikli 111 lõikes 3 kasutatud väljend „raha- [...] küsimusi käsitlevad kokkulepped“ hõlmab ka euro kasutuselevõttu väljaspool ühenduse piire. Seega on artikli 111 lõige 3 saanud nüüd üldaktsepteeritud juriidiliseks aluseks euro kasutuselevõtule

⁶ Põhjalikuma ülevaate raha- ja vahetuskursikokkulepete sõlmimisega seotud kuludest ja riskidest leiab Euroopa Keskpanka kuubülletääni artiklites „Exchange rate regimes for emerging market economies“ (2003. aasta veebruari väljaanne) ja „The international role of the euro: main developments since the inception of Stage Three of Economic and Monetary Union“ (2003. aasta novembri väljaanne).

väljaspool ühendust. Tänapäevani on artikli 111 lõiget 3 appi võetud üksnes rahaliste kokkulepete sõlmimisel riikidega, kes kasutasid nüüdseks euroga asendatud euroeelseid valuutasid.

Vaatamata ülalmainitule ning arvestades algset juriidilise aluse ümber tekkinud ebakindlust, võeti euro Prantsuse meretagustes Mayotte'i ning Saint-Pierre'i ja Miqueloni piirkondades kasutusele 1. jaanuaril 1999. aastal (samal ajal ühendusesisese kasutuselevõtuga) vastavalt artikli 123 lõikele 4, mis võimaldab nõukogul kohaldada meetmeid „ühisraha kiireks kasutuselevõtmiseks”.⁷

Rahaliste lepete ulatus kolmandate riikide ja piirkondadega võib hõlmata palju enam kui üksnes euro kasutamist ametlikult kehtiva vääringuna. Rahalised lepped käsitlevad mitmeid omavahel seotud probleeme, nagu näiteks võitlust võltsimise vastu ja eurosüsteemi pädevusse kuuluvaid teemasid, näiteks rahapoliitilisi operatsioone, maksesüsteeme puudutavaid küsimusi ja pangatähti.

Mis puutub artikli 111 lõike 3 põhjal sõlmitud vahetuskursikokkulepetesse, siis nende ulatust saab kõige paremini selgitada väljaarvamise teel, nagu sissejuhatavas osas mainitud. Seega hõlmavad nad kõiki teemasid, mis ei kuulu asutamislepingu artikli 111 lõike 1 ja 2 alla. Tänapäevani on vastavad juhud puudutanud kolmandate valuutade sidumist euroga.

Seoses raha- ja vahetuskursikokkulepete sõlmimisega sätestab asutamislepingu artikli 111 lõige 3 korra, mis kaasab Euroopa Liidu Nõukogu, Euroopa Komisjoni ja Euroopa Keskpanga (EKP). Selle korra võib jagada kolmeks etapiks. Esimeses etapis annab nõukogu komisjoni ettepaneku põhjal ning pärast EKPga konsulteerimist mandaadi läbirääkimisteks, et vastavaid kokkuleppeid saavutada ning sõlmida. Teine etapp koosneb läbirääkimistest, mille tulemusel valmib lepinguprojekt, mis hõlmab kõiki mandaadis sisalduvaid teemasid. Lisaks komisjonile, mis on seadusjärgselt kohustatud olema läbirääkimistesse täiel määral kaasatud, osaleb läbirääkimistes ka EKP. Lõppfaasis sõlmib nõukogu leppe (kusjuures nõukogu võib anda liikmesriigile mandaadi toimimaks nõukogu nimel).

Peale kahepoolsete raha- ja vahetuskursikokkulepete korrast kõrvalekaldumise võimaldab asutamislepingu artikli 111 lõige 3 nõukogul langetada ka ühepoolseid otsuseid euroala raha- ja vahetuskursisuhete kohta kolmandate riikidega. Ka enne sääraste otsuste langetamist konsulteerib nõukogu EKPga.

KEHTIVAD RAHA- JA VAHETUSKURSIOKKULEPPE

Järgnevalt käsitletakse Euroopa Ühenduse kehtivaid raha- ja vahetuskursikokkuleppeid. Esimeses alaosas kirjeldatakse Monaco, San Marino ja Vatikaniga kui sõltumatute Euroopa riikidega sõlmitud

⁷ Nõukogu 1998. aasta 31. detsembri otsus 1999/95/EÜ rahaliste kokkulepete kohta Saint-Pierre'is ja Miquelonis ning Mayotte'is; EÜT L 30, 4.2.1999, lk 29.

leppeid euroeelse valuuta asendamiseks euroga. Samuti kõneldakse läbirääkimistest Andorraga. Järgmises alaosas räägitakse kokkulepetest seoses euro kasutuselevõtuga Mayotte'i ning Saint-Pierre'i ja Miqueloni piirkondades, mis on osa Prantsusmaast, kuid mitte Euroopa Ühendusest. Lisaks selgitatakse euro kasutamise küsimusi Prantsuse ülemeremaades, mis moodustavad lahutamatu osa euroalast. Kolmandas alaosas käsitletakse Cabo Verde eskuudo, CFA frangi ja Komooride frangi seotust euroga. CFP frangist, mida kasutatakse Prantsuse Polüneesias, Uus-Kaledoonias ja sõltkondades ning Wallise ja Futuna saartel, kõneldakse neljandas alaosas, võttes arvesse selle konkreetset õiguslikku alust.⁸ Viimases, viiendas alaosas antakse ülevaade võimalikest tulevastest raha- ja vahetuskursikokkulepetest, kui Taani ja Suurbritannia peaksid euroalaga ühinema. Need puudutavad Gröönimaad ja Fääri saari, mis on Taani Kuningriigi autonoomsed piirkonnad, ning Kanalisaari (Jersey ja Guernsey), Mani saart, Gibraltarit, Falklandi saari ning Saint Helenat ja sõltkondi, mis on Suurbritanniaga säilitanud erisuhted.

Rahalised kokkulepped Monaco, San Marino ja Vatikaniga ning läbirääkimised Andorraga

Pärast euro kasutuselevõttu 1999. aastal alustas Euroopa Ühendus läbirääkimisi olemasolevate kokkulepete asjus Monaco, San Marino ja Vatikaniga. Kuni 2001. aasta lõpuni kasutati Monacos Prantsuse franki vastavalt kokkuleppele Prantsusmaaga, samas kui San Marinos ja Vatikanis jäi ametlikuks rahaühikuks liir vastavalt kokkuleppele Itaaliaga. Asutamislepinguga seotud deklaratsioon nr 6 võttis ühendus kohustuse pidada läbirääkimisi nende lepete muutmiseks seoses euro kasutuselevõtuga. Ühenduse nimel pidas Prantsusmaa läbirääkimisi Monacoga ning Itaalia hoolitses läbirääkimiste eest San Marino ja Vatikaniga. Ka EKP osales neil läbirääkimistel nendel teemadel, mis kuuluvad EKP pädevusse. 2000. aasta lõpus sõlmiti San Marino ja Vatikaniga kokkulepped ning 2001. aastal, vahetult enne euro pangatähtede kasutuselevõttu, saavutati kokkulepe Monacoga.⁹ Neil kokkuleppeil on nii mõndagi ühist.

Esiteks võimaldavad sõlmitud lepped neil kolmel riigil kasutada eurot ametlikult kehtiva vääringuna, kohustades andma euro paberrahale ja müntidele seadusliku maksevahendi staatuse alates 2002. aasta 1. jaanuarist. Teiseks, kuigi antud riikidel pole lubatud paberraha emiteerida, võivad nad igal aastal väljastada teatud arvu euromüntide. San Marino ja Vatikani puhul on lubatud müntide arv pandud paika absoluutsetes kogustes. Monaco iga-aastane müntide verimiskogus on määratletud

⁸ CFP on lühend prantsuskeelsest nimest Change Franc Pacifique.

⁹ „Monetary Agreement between the Italian Republic, on behalf of the European Community, and the Republic of San Marino” (2001/C 209/01, 27.7.2001, allkirjastatud 29.11.2000); „Monetary Agreement between the Italian Republic, on behalf of the European Community, and the Vatican City and, on its behalf, the Holy See” (2001/C 299/01, 25.10.2001, allkirjastatud 29.12.2000); „Council Decision of 7 October 2003 on the adoption of amendments to be made to Articles 3 and 7 of the Monetary Convention between the Italian Republic, on behalf of the European Community, and the Vatican City State, represented by the Holy See, and authorising the Italian Republic to give effect to these amendments” (2003/738/EC); „Monetary Agreement between the Government of the French Republic, on behalf of the European Community, and the Government of His Serene Highness the Prince of Monaco” (2001/L 142/59, 31.05.2002, allkirjastatud 24./26.12.2001).

suhtena nende müntide arvu, mida Prantsusmaa igal aastal emiteerib. San Marinos ja Vatikanil vermida lubatud müntide arvu korrigeeritakse regulaarselt vastavalt Itaalia tarbijahinnaindeksile. Kokkulepe Monacoga ei võimalda sellist regulaarset korrigeerimist. Tabel 1 annab ülevaate euro-müntide kogustest, mida kolmel riigil on lubatud iga-aastaselt emiteerida.¹⁰ Koguste määramise meetodite erinevuse põhjus on ajalooline: eelmised kahepoolsed kokkulepped Itaaliaga sätestasid samuti San Marino ja Vatikani puhul absoluutsed kogused, samas kui Prantsusmaa ja Monaco vahelises kokkuleppes kasutati müntide veremise koguse suhet.

Tabel 1. Maksimumkogus euromünnte, mida Monaco, San Marino ja Vatikan võivad aastast emiteerida

Monaco	San Marino	Vatikan
1/500 Prantsusmaal samal aastal emiteerida lubatavast kogusest	1 944 000 eurot	1 000 000 eurot pluss 300 000 eurot sel aastal, kui: - Püha Tool vabaneb; - tegu on juubeliaastaga; - tegu on oikumeenilise aastaga.

Kolme riigi väljastatavad euromündid peavad olema identsed euroala riikide emiteeritud müntidega nominaalväärtuse, seadusliku maksevahendi staatuse, tehniliste näitajate, kunstiliste tunnusoonte poolest müntide ühisküljel ja ühiste kunstiliste tunnusoonte poolest iga riigi enda kujundatud küljel. Järgneval joonisel on toodud käibivad üheeurosed mündid, mille küljed on kujundanud ning mida väljastavad Monaco, San Marino ja Vatikan.

Monacol, San Marinos ja Vatikanil on lubatud vermida käibe-, meene- ja mälestusmünnte. Käibemünnte emiteeritakse euromüntide puhul kokku lepitud nimiväärtustes (1, 2, 5, 10, 20 ja 50 senti ning 1 ja 2 eurot). Nende kolme riigi emiteeritud mündid on seadusliku maksevahendina käibel kõigis euroala riikides. Meenemünnte väljastatakse riiklike sündmuste puhul ja ringluses olevatest müntidest erinevas väärtuses. Meenemündid kehtivad seadusliku maksevahendina ainult neid emiteerinud riigis. Nagu euroala riikidel, on ka neil riikidel lubatud emiteerida mälestusmünnte. Mälestusmüntide nominaalväärtus on 2 eurot ning neid lastakse käibele ajaloolise tähtsusega sündmuste mälestamiseks. Nii nagu teised käibemündid, on need seaduslikuks maksevahendiks kõigis riikides, mis kasutavad eurot ametlikult kehtiva vääringuna. Monaco, San Marino ja Vatikani emiteeritavate käibe-, meene- ja mälestusmüntide nominaalväärtuse kogusummad peavad jääma vastavate aastakvootide raamesse. San Marinos on lubatud jätkata kuldmüntide emiteerimist *scudi*'des, ilma et selle emiteerimisel oleks mõju euro lubatud aastasele veremiskogusele.¹¹ Nimelt ei oma *scudi*'d seadusliku maksevahendi staatust väljaspool San Marinos. Vatikanil on lubatud väljastada

¹⁰ Tabelis toodud andmed on esitatud 2006. aasta aprilli seisuga. – Toim.

¹¹ San Marino emiteeris *scudi*'des väljendatud väärtusega kuldmünnte esimest korda 1974. aastal.

meenemünte mõnes teiseski valuutas peale euro, kuid ka need mündid ei omaks seadusliku maksevahendi jõudu Euroopa Ühenduses.

Monaco, San Marino ja Vatikani euromünte vermitakse asutustes, mis vastutavad Prantsusmaa ja Itaalia müntide väljastamise eest.¹² Vermimiskulud esitatakse Monacole, San Marinole ja Vatikanile; kõik väljastamisest saadud tulud kogunevad nende riigieelarvesse.

Kolmandaks on, rõhutamaks ühist vastutust euro paberraha ja müntide eest, kokku lepitud, et Monaco, San Marino ja Vatikan teevad tihedat koostööd Euroopa Ühendusega, et võidelda euro paberraha ja müntide võltsimisega ning tõkestada nende territooriumil esinevat võltsimist ja karistada selle eest.

Monaco puhul on kokku lepitud, et kohalikel krediitiasutustel on juurdepääs euroala maksesüsteemidele ja eurosüsteemi rahapoliitilistele operatsioonidele. Kokkulepe põhineb Prantsusmaa ja Monaco vahel kuni 2001. aasta lõpuni kehtinud korral, mille järgi kõiki Monacos asuvaid krediitiasutusi koheldi tegelikult kui Prantsusmaal asuvaid krediitiasutusi. Järelevalvet nende üle teostasid vastavad Prantsuse ametivõimud, neil oli juurdepääs Banque de France'i (Prantsuse keskpanga) rahapoliitilistele operatsioonidele samadel tingimustel kui Prantsuse pankadelgi ja neile kehtis sama kohustuslik reservimäär ja aruandlusnõuded. Prantsuse rahandus-, pangandus- ja maksebilansistatistika hõlmas ka Monaco andmeid. Peale selle osalesid Monacos paiknevad krediitiasutused Prantsuse maksesüsteemides täpselt samadel alustel kui Prantsuse pangad. Rahakokkulepe Euroopa Ühenduse ja Monaco vahel, mis sõlmiti 2001. aasta lõpus, sätestab selle olukorra jätkumise uues majandus- ja rahaliidu (EMU) kontekstis. Selleks tagab leping Monaco krediitiasutustele juurdepääsu pankadevahelisele arveldus-, makse- ja väärtpaberiarveldussüsteemidele Euroopa Liidus samadel tingimustel Prantsuse asutustega ja nad alluvad samadele meetmetele, mida Banque de France EKP rahapoliitiliste instrumentide ja menetlustega seotud abinõude elluviimiseks kehtestab ka Prantsuse krediitiasutustele. Nende kokkulepete jätkumise hõlbustamiseks pärast euro kasutuselevõttu määratleb leping Monacoga kohalike krediitiasutuste juurdepääsutingimused euroala maksesüsteemidele ja eurosüsteemi rahapoliitilistele operatsioonidele. Nende tingimuste kohaselt jäävad Monaco pangad vastavate Prantsuse ametivõimude järelevalve alla ning majandus- ja rahaliitu puudutav ELi seadusraamistik, kaasa arvatud EKP õigusaktid, kehtivad samavõrd ka Monacole. Muutes ELi krediitiasutusi käsitleva seadusraamistiku kohaldatavaks ka Monacole, loodab Euroopa Ühendus kinnistada võrdsete võimaluste põhimõtet finantssektoris.

Kokkulepped San Marino ja Vatikaniga annavad nendel territooriumidel tegutsevatel krediitiasutustel tulevikus samuti võimaluse juurdepääsuks euroala maksesüsteemidele, kuid seni pole juurdepääsu loodud.

¹² Prantsusmaal vermitakse euromünne Hôtel de la Monnaie de Paris. Itaalias täidab seda ülesannet Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato.

Monaco ja Euroopa Ühenduse rahalise kokkuleppe rakendamise hõlbustamiseks on loodud ühis-komitee, mis koosneb Monaco, Prantsusmaa, Euroopa Komisjoni ja EKP esindajatest. Komitee koguneb reeglina kord aastas.

Andorra on kasutanud eurot ametliku vääringuna alates 2002. aastast. Erinevalt Monacost, San Marinost ja Vatikanist ei toimu see aga rahalisel kokkuleppel Euroopa Ühendusega. Andorra, mis kasutas Prantsuse franki ja Hispaania peseetasid kuni 2001. aasta lõpuni, andis 1. jaanuaril 2002. aastal ühepoolset euro paberrahale ja müntidele seadusliku maksevahendi staatuse.¹³ 2003. aastal palus Andorra ametlikult, et ühendus sõlmiks nendega rahalise leppe ja 2004. aastal otsustas ühendus, et on valmis läbirääkimisi alustama. Läbirääkimised algasid 2004. aastal ja kestavad tänaseni.

Euro Mayotte'is, Saint-Pierre'is ja Miquelonis ja Prantsuse ülemeredepartemangudes

Neljal ELi liikmesriigil – Taanil, Prantsusmaal, Hollandil ja Suurbritannial – on erilised suhted ülemeremaade ja -territooriumidega (ÜMT), mis on vastava ELi liikmesriigi osad ning pole seega iseseisvad.¹⁴ Samas pole ÜMTd ühenduse osad; neil on ühendusega assotsieerunud ÜMT eristaatus. Asutamislepingu neljas osa täpsustab selle assotsieerumise olemust, mille peamine eesmärk on „edendada nende maade ja territooriumide majanduslikku ja sotsiaalset arengut ning sisse seada tihedad majandussidemed nende ja ühenduse kui terviku vahel”. Lisa 1 sisaldab täielikku ülevaadet raha- ja vahetuskursirežiimidest, mida ühendusega assotsieerunud 21 ülemeremaad ja -territooriumi rakendavad.

Kahekümne ühest ühendusega assotsieerunud ülemeremaast ja -territooriumist seitse on osa mõnest euroala riigist. Viis neist (Prantsuse Polüneesia, Mayotte, Uus-Kaledoonia ja sõltkonnad, Saint-Pierre ja Miquelon ning Wallise ja Futuna saared) on Prantsusmaa osad. Teised kaks (Aruba ja Hollandi Antillid) kuuluvad Madalmaade Kuningriigile.¹⁵

1998. aastal oli viiel neist piirkondadest oma vääring, kuid Mayotte'i ja Saint-Pierre'i ja Miqueloni ametlikuks rahaks oli Prantsuse frank. Kuna kumbki neist ei kuulu Euroopa Ühendusse, mis tähendab, et euro ei oleks automaatselt asendanud Prantsuse franki 1999. aasta 1. jaanuarist, sõlmiti erikokkulepe. 31. detsembril 1998 otsustas Euroopa Komisjon üheselt, et alates 1. jaanuarist 1999 hakkab Mayotte'is ning Saint-Pierre'is ja Miquelonis Prantsuse frangi asemel kehtima euro ning et alates 1. jaanuarist 2002 annab Prantsusmaa euro paberrahale ja müntidele neis piirkondades seadusliku maksevahendi staatuse. Erinevalt Monacost, San Marinost ja Vatikanist ei ole Mayotte'il ning Saint-Pierre'il ja Miquelonil õigust vermida oma euromünte.

¹³ Andorra ühepoolset euro kasutuselevõttu käsitlev seadus võeti vastu 11. oktoobril 2000.

¹⁴ Kuigi ülemeremaad ja -territooriumid ei ole iseseisvad, on enamik neist teatud määral autonoomsed.

¹⁵ Madalmaade Kuningriik hõlmab Arubat, Hollandi Antille ja Hollandit.

Oma otsuses käsitles komisjon ka kahte seonduvat teemat. Kuni 1998. aasta lõpuni oli Saint-Pierre'is ja Miquelonis tegutsevatel pankadel ligipääs refinantseerimisvahenditele, mida pakkus Prantsuse avalik-õiguslik organisatsioon Institut d'Emission des Départements d'Outre-Mer (IEDOM), millel on iseseisva juriidilise isiku staatus ja finantsautonoomia. Prantsuse võimud soovisid, et IEDOM jätkaks samade funktsioonide täitmist alates 1999. aasta 1. jaanuarist nii Mayotte'is kui ka Saint-Pierre'is ja Miquelonis, kindlustamaks neil territooriumidel tegutsevate pankade juurdepääsu refinantseerimisoperatsioonidele. Peale selle oleks IEDOM pidanud vastutama ka euro paberraha ja müntide ringluseelaskmise eest neis piirkondades. Kuna aga IEDOMil puudus euroala riikliku keskpanga staatus ning eriti arvestades selle sõltumatust, leiti, et asutamislepingu ning EKPSi ja EKP põhikirja järgi on sobimatu lasta IEDOMil jätkata nende eurosüsteemi ülesannete täitmist nendel Prantsuse territooriumidel. Seetõttu märkis nõukogu oma 31. detsembril 1998. aasta otsuses, et Prantsusmaa reformib IEDOMi staatuse ja rolli, et tagada selle vastavus asutamislepingule. See on tänaseks ka saavutatud IEDOMi muutmisega Banque de France'i esinduseks.

Veel üks probleem oli seotud küsimusega, kuidas tagada finantssektoris võrdsete tingimuste loomise nimel kõikide EMUga seotud ELi õigusaktide rakendamist ka Mayotte'is ning Saint-Pierre'is ja Miquelonis, arvestades nende mittekuuluvusega Euroopa Ühendusse. Selle probleemi lahendamiseks kohustab nõukogu otsus Prantsusmaad tagama, et kõik asjakohased ühenduse seadused rakenduksid neis kahes piirkonnas.

Prantsuse territooriumide Mayotte'i ning Saint-Pierre'i ja Miqueloni erilisi suhteid ei tohi segi ajada Prantsuse Guyana, Guadeloupe'i, Martinique'i ja Réunioni staatusega Prantsusmaa departemangudena. Need neli departemangu on nii Prantsusmaa kui ka Euroopa Ühenduse lahutamatuks osaks. Seega võeti neis neljas meretaguses piirkonnas euro kasutusele samal ajal ja samadel tingimustel kui Prantsusmaal.

Cabo Verde eskuudo, CFA frangi ja Komooride frangi vahetuskurside sidumine euroga

Majandus- ja rahaliidu asutamisega anti pädevus mitte üksnes rahapoliitika asjus, vaid ka vahetuskurside asjus üle ühendusele. Selle tulemusena ei saa euroala liikmesriigid enam sõlmida vahetuskursileppeid kolmandate riikidega. Lisaks tuleneb pädevuse üleandmisest asjaolu, et enne 1999. aastat sõlmitud vahetuskursilepete jätkamiseks on vaja ühenduse heakskiitu.

1998. aastal esitasid Prantsusmaa ja Portugal palve, et nende olemasolevad vahetuskursilepped jätkuksid. Prantsusmaa puhul hõlmas see kolme lepet. Esimene oli lepe Lääne-Aafrika majandus- ja rahaliiduga, mis koosnes Beninist, Burkina Fasost, Guinea-Bissaust, Elevandiluurannikust, Malist, Nigerist, Senegalist ja Togost. Teises lepingus oli Prantsusmaa vastaspooleks Kesk-Aafrika majandus- ja rahaliit, kuhu kuuluvad Kamerun, Kesk-Aafrika Vabariik, Tšaad, Kongo, Ekvatoriaal-Guinea ja Gabon. Neis kahes rahaliidus kasutatavad vääringud kannavad sama nime – CFA frank. Kolmas vahetuskursikokkulepe Prantsusmaaga puudutas Komoore. Lepingud olid mõeldud tagamaks CFA ja Komooride frangi konverteeritavust Prantsuse frangiks fikseeritud pariteediga. Portugal oli

sõlminud vahetuskursilepingu Cabo Verdega, et võimaldada Cabo Verde eskuudo konverteeritavust Portugali eskuudosse fikseeritud pariteediga. Tagamaks CFA ja Komooride frangi konverteeritavust Prantsuse frangi suhtes ning Cabo Verde eskuudo konverteeritavust Portugali eskuudo suhtes, pakkusid nii Prantsusmaa kui Portugal piirmääruga krediitvahendeid, kust nende vahetuskursilepingu osapooled võisid ressursse ammutada juhul, kui neil tekkis puudus välisvaluutast, mida oli vaja nende riigivääringu konverteerimiseks ankurvaluutasse.

Euroopa Liidu Nõukogu täitis palved pikendada neid vahetuskursileppeid ja siduda vääringud euroeelse valuuta asemel euroga. Selle tulemusena on CFA frank, Komooride frank ja Cabo Verde eskuudo euroga seotud alates 1. jaanuarist 1999.¹⁶ Oma otsustes 23. novembril 1998. aastal (CFA ja Komooride frank) ja 21. detsembril 1998. aastal (Cabo Verde eskuudo) väljendas nõukogu aga selgelt, et hoolimata antud loast siduda need kolm valuutat euroga, ei saa ühendus, EKP ega ükski eurosüsteemi osa lepingute osapoleks. Täpsemalt välistavad antud otsused mis tahes nende vahetuskurside sidumise tulemusena tekkiva rahalise või muu kohustuse kandmise ELi ja eurosüsteemi poolt ning igasuguse EKP või eurosüsteemi sekkumise. Selle asemel kannavad kõiki neist kahepoolseist kokkuleppeist tulenevaid kohustusi Prantsusmaa ja Portugal ning nendega seotud riskid on eelarvelist laadi. Selles kontekstis on nii Prantsusmaa kui Portugal kinnitanud, et võimalikud finantstagajärjed ei oleks märkimisväärsed.

Kuigi Prantsusmaa ja Portugal peavad kandma kõik vahetuskursilepetega seotud kulud, sõltuvad nad muudatuste tegemisel siiski ühendusest. Seega kui osapooled peaksid soovima kokkulepete sisu või ulatust muuta, peaksid nad enne esitama oma ettepanekud komisjonile, EKP-le ja majandus- ja rahanduskomiteele, et valmistuda asutamislepingu artikli 111 lõikes 3 ettenähtud korraks (vt õigusraamistikku käsitlevat osa eespool). Veelgi enam, kui osapooled peaksid kokku leppima euro ja ühe või enama kolmanda vääringu pariteedi muutuses, peaksid nad sellest teavitama majandus- ja rahanduskomiteed.

CFP frangi vahetuskursi sidumine euroga

Euroga on seotud ka CFP frank, mis on käibel Prantsuse Polüneesias, Uus-Kaledoonias ja sõltkondades ning Wallise ja Futuna saartel. Nende Prantsusmaa osaks olevate, kuid ühendusse mittekuuluvate territooriumide¹⁷ vääring oli enne seotud Prantsuse frangiga.

Et siduda vahetuskurss endise vääringu asemel alates 1. jaanuarist 1999 euroga¹⁸, ei olnud vaja eraldi nõukogu otsust, nii nagu Cabo Verde eskuudo, CFA frangi ja Komooride frangi puhul. Seda seetõttu, et asendamine oli juba kokku lepitud asutamislepingu lisaks olevas protokollis Prantsusmaa kohta. Protokoll näeb ette, et „Prantsusmaa säilitab eesõiguse emiteerida raha oma ülemereterri-

¹⁶ Fikseeritud vahetuskursid on vastavalt 1 EUR = 655,957 XAF, 1 EUR = 491,96775 KMF ja 1 EUR = 110,265 CVE.

¹⁷ Need territooriumid kuuluvad sellesse ülemeremaade ja -territooriumide rühma, millel on eespool kirjeldatud ühendusega assotsieerunud ÜMT eristaatus.

¹⁸ Fikseeritud vahetuskurss on 1 EUR = 119,332 XPF.

tooriumidel vastavalt siseriiklike seadustega kehtestatud tingimustele ja tal on ainuõigus määrata CFP frangi pariteeti". See viitab ka asjaolule, et kui Prantsusmaa soovib muuta CFP pariteeti euro suhtes, on tal selleks õigus ühtegi ühenduse institutsiooni kaasamata.

CFP frankides nomineeritud pangatähtede ja müntide emiteerimisega tegeleb Institution d'Emission d'Outre-Mer (IEOM), mis on nagu IEDOMgi (vt eespool) avalik-õiguslik Prantsuse Vabariigi asutus, eraldiseisev juriidiline isik ning rahaliselt autonoomne. Kuigi IEOMi ja Banque de France'i vahel ning ka teiste eurosüsteemi osadega puuduvad finantssidemed, on Banque de France'i president kaasatud IEOMi juhatusse kui IEOMi järelevalvenõukogu esimees.

Võimalikud tulevased raha- ja vahetuskursikokkulepped

Kõik siiani ühendusega seotud raha- ja vahetuskursilepped puudutavad juhtumeid, kus ELi liikmesriigid olid sõlminud samalaadsed kahepoolsed kokkulepped enne euroalaga liitumist. Neist riikidest, kes pole eurot veel kasutusele võtnud, on vaid Taanil ja Suurbritannial samalaadsed raha- ja vahetuskursse käsitlevad erikokkulepped. Nii võiks vajadus sarnaste kokkulepete järele tekkida ka siis, kui Taani ja Suurbritannia ühineksid euroalaga. Et paremini selgitada, mis võib tulevikus kaalul olla, antakse järgnevalt lühiülevaade asjakohastest raha- ja vahetuskursikokkulepetest. Need puudutavad Taani puhul Gröönimaad ja Fääri saari ning Suurbritannia puhul Kanalisaari, Mani saart, Falklandi saari, Saint Helenat ja sõltkondi ning Gibraltarit.

Taani puhul on nii Gröönimaa kui Fääri saared Taani Kuningriigi autonoomsed piirkonnad. Samas ei kuulu nad ühendusse, kuigi Gröönimaal on ühendusega assotsieerunud ülemeremaa ja -territooriumi staatus.

Fääri saartel kehtivad seadusliku maksevahendina nii Fääri kroon kui ka Taani kroon.¹⁹ Fääri ja Taani rahatähed on samades nimiväärtustes ja suurustes ning konverteeritavad suhtes 1:1. Kuna Fääri raha müntides ei emiteerita, on käibel ainult Taani mündid. Pangatähtede emiteerimise õigus Fääri saartel kuulub Taani peaministrile ning seda ülesannet viiakse täide koostöös kohaliku valitsusega. Fääri krooni pangatähed trükib Danmarks Nationalbank (Taani keskpank). Fääri saartel paikneval pankadel on samasugune juurdepääs Danmarks Nationalbanki rahapoliitilistele operatsioonidele kui Taani pankadel. Lisaks teostab nende üle järelevalvet Taani finantsjärelevalveamet.

Rahasuhted Gröönimaaga on veelgi tihedamad, kuna see piirkond on lahutamatu osa Taani valuutapiirkonnast. Gröönimaal on seaduslikuks maksevahendiks ainult Taani kroon. Ülejäänus on olukord samasugune nagu Fääri saartel.

Seoses olukorraga, mis tekiks Taanis euro kasutuselevõtuga, määratleb asutamislepingule lisatud protokoll Taani kohta, et selline samm „ei mõjuta Taani Riigipanga õigust täita oma seniseid ülesandeid, mis on seotud Taani Kuningriigi ühenduseväliste osadega”.

¹⁹ Erinevalt Gröönimaast ei kuulu Fääri saared 21 ühendusega seotud ülemeremaa ja -territooriumi hulka.

Suurbritannial on Euroopa raames rahalised erisuhted Kanalisaarte (Jersey ja Guernsey), Mani saare ja Gibraltariga. Väljaspool Euroopat on Suurbritannial erisuhted Falklandi saarte ning Saint Helena ja sõltkondadega. Kanalisaartel on Briti krooni sõltkonna eristaatus – nad ei ole iseseisvad, vaid Briti krooni omand. Nad ei ole osa Suurbritanniast ega ka Euroopa Liidust. Iga krooni sõltkond võib emiteerida oma vääringut ning seda nad ka teevad (Jersey nael, Guernsey nael ja Mani nael). Nii kohalikud naelad kui ka naelsterling on saartel seaduslikuks maksevahendiks, kus neid hoitakse pariteetsena.

Gibraltaril on eristaatus. Tegu on Suurbritannia ülemereterritooriumiga ning samaaegselt ka Euroopa Liidu osaga.²⁰ Mõned ühenduse seadusesätted aga Gibraltaril ei kehti. Nii naelsterling kui ka Gibraltar nael, mida annavad välja kohalikud võimud, on Gibraltaril seadusliku maksevahendi jõuga. Need kaks vääringut on pariteetsed.

Falklandi saartel ning Saint Helenal ja sõltkondadel on Briti ülemereterritooriumide staatus ning samuti on neil ühendusega assotsieerunud ülemeremaade ja -territooriumide staatus. Ka emiteerivad nad oma vääringut, nimelt Falklandi naela ja Saint Helena naela. Nii kohalikud naelad kui ka naelsterling on seal seaduslikuks maksevahendiks ning konverteeritavad suhtes 1:1. Falklandi nael ja naelsterling on seaduslikuks maksevahendiks ka Lõuna-Georgias ja Lõuna-Sandwichi saartel.

LÕPETUSEKS

Raha- ja vahetuskursisuhete loomine ei ole ühenduse jaoks eesmärk omaette, vaid tuleneb pigem eritingimustest ja -vajadustest, mida on käesolevas artiklis ka selgitatud. Kõigi kokkulepete põhi-eesmärk on tagada olemasolevate kokkulepete jätkumine pärast euro kasutuselevõttu ning seega vältida suhete katkemist. Siiani sõlmitud kokkulepped on toiminud tõrgeteta ega ole Euroopa Liidu püüdlusi kuidagi takistanud, eriti mis puudutab EKP raha- ja vahetuskursipoliitika elluviimist. Samas on vahetuskursikokkulepped aidanud asjaomastel riikidel ja territooriumidel edendada ühendusega stabiilse vahetuskursi põhjal majanduslikke sidemeid, eriti kaubanduse vallas. Iseäranis kehtib see nende riikide ja territooriumide puhul, millega ühendus on sõlminud rahaalased kokkulepped.

²⁰ Gibraltar ei kuulu 21 ühendusega seotud ülemeremaa ja -territooriumi hulka.

LISA I. Ühendusega seotud ülemeremaades ja -territooriumidel (ÜMT) kehtivad raha- ja vahetuskursirežiimid

ÜMT (kuulub liikmesriigi alla)	Vääring	Raha- ja vahetuskursirežiimid
1. ÜMTd, kus on euro kasutusele võetud		
Mayotte (Prantsusmaa)	euro	Eurosüsteemi raharežiim ja -poliitika
Saint-Pierre ja Miquelon (Prantsusmaa)		
2. ÜMTd, mille vääring on seotud euroga		
Prantsuse Polüneesia (Prantsusmaa)	CFP (Change Franc Pacifique) frank	Pariteedi euroga tagab Prantsuse riigikassa (1000 FCFP = 8,38 EUR)
Uus-Kaledoonia (Prantsusmaa)		
Wallise ja Futuna saared (Prantsusmaa)		
3. ÜMTd, mis kuuluvad euroalavälise ELi liikmesriigi alla		
Gröönimaa (Taani)	Taani kroon	Gröönimaa on osa Taani valuutapiirkonnast
4. ÜMTd, mille vääring on seotud euroalavälise ELi liikmesriigi omaga		
Falklandi saared (Suurbritannia)	Falklandi nael (FKP) ja naelsterling	Valuutakomitee, vahetuskurs seotud naelsterlingiga (FKP ja SHP:GBP = 1:1)
Lõuna-Georgia ja Lõuna-Sandwichi saared (Suurbritannia)	Falklandi nael (FKP) ja naelsterling	
Saint Helena ja sõltkonnad (Suurbritannia)	Saint Helena nael (SHP) ja naelsterling	
5. ÜMTd, mis on oma vääringu sidunud USA dollariga		
Aruba (Holland)		Ühepoolselt seotud USA dollariga
Hollandi Antillid (Holland)		Ühepoolselt seotud USA dollariga
Bermuda (Suurbritannia)		Ühepoolselt seotud USA dollariga
Kaimansaared (Suurbritannia)		Valuutakomitee, vahetuskurs seotud USA dollariga
6. ÜMTd, mis kuuluvad rahaliitu kolmandate riikidega		
Anguilla (Suurbritannia)	Ida-Kariibi dollar	Kuuluvad Ida-Kariibi rahaliitu (Eastern Caribbean Currency Union), mis haldab USA dollariga seotud valuutakomiteed ¹
Montserrat (Suurbritannia)		
7. ÜMTd, mis on ühepoolselt võtnud kasutusele ELi-välise vääringu		
Pitcairni saared (Suurbritannia)	Uus-Meremaa dollar	Ühepoolne (Uus-Meremaa) dollariseerimine
Turks ja Caicos (Suurbritannia)	USA dollar	Ühepoolne dollariseerimine
Briti Neitsisaared (Suurbritannia)		
8. ÜMTd ilma vääringuta		
Prantsuse Lõuna- ja Antarktika territooriumid (Prantsusmaa) ²	vääring puudub	–
Briti Antarktika territoorium (Suurbritannia)		
Briti India ookeani territoorium (Suurbritannia)		

¹ Ida-Kariibi rahaliitu kuuluvad Anguilla, Antigua ja Barbuda, Dominica, Grenada, Montserrat, Saint Kitts ja Nevis, Saint Lucia ning Saint Vincent ja Grenadiinid.

² Antarktika leping, mis allkirjastati 1. detsembril 1959 ja mis jõustus 23. juunil 1961, sätestab Antarktika haldamise õigusraamistikku. 2003. aasta lõpul kuulus lepingupoolte hulka 45 riiki: 28 nõuandvat ning 17 ühinenud liiget. Nõuandvate liikmete seas on seitse riiki, kellel on teatud Antarktika piirkondade suhtes territoriaalseid nõudeid. Need riigid on Argentina, Austraalia, Norra, Prantsusmaa, Suurbritannia, Tšiili ja Uus-Meremaa (allikas: CIA, *The World Factbook*). Antarktika leping neid nõudeid ei tunnista.

ÜMBERASUNUTE RAHAÜLEKANDED EUROOPA LIIDU NAABERPIIRKONDADESSE

Tõlge Euroopa Keskpanga kuubulletäänist, veebruar 2007

Ränne Euroopa Liidu naaberpiirkondadest Euroopa Liitu ei ole uus nähtus. Viimasel ajal on aga hakatud rahvusvaheliselt järjest rohkem tähelepanu pöörama maksetele, mida ümberasunud oma päritoluriiki teevad – neid makseid nimetatakse tavaliselt „rahaülekanneteks”. Rahaülekannete voog on viimastel aastatel märkimisväärselt suurenenud ja rahaülekanded mängivad paljude ülekandeid saavate riikide majanduses järjest olulisemat rolli. Samas on kanaleid, mille kaudu rahaülekandeid tehakse, seostatud riskiga, et neid kasutavad ära rahapesijad ning terrorismi rahastajad. Käesolevas artiklis keskendutakse ümberasunute rahaülekannetele ELi naaberpiirkondadesse. Olemasolevad andmed viitavad sellele, et rahaülekanded on eriti tähtsad riikidele, kellele on antud lootust ühineda ELiga. Ka tehakse juba mõnda aega rahvusvahelisi jõupingutusi rahaülekandeid puudutavate andmete parandamiseks ja selle tagamiseks, et rahaülekandeteenuste pakkujad toimiksid turvaliselt ja usaldusväärselt. Artiklis jõutakse järeldusele, et rahaülekandeid vastuvõtivate riikide ees seisab keeruline ülesanne absorbeerida rahaülekandevooosid oma majandusse, nii et see soodustaks riigi majanduskasvu ja arengut.

SISSEJUHATUS

Ränne on üleilmne nähtus. Käesolev artikkel keskendub sisserändajatele riikidest, mis asuvad EList lõunasse, kagusse ja itta jäävates piirkondades (edaspidi “ELi naaberpiirkonnad”), kust ELi ümberasujate voog on märkimisväärne. Niipea kui sisserändajatel on olemas sisetulekuallikas, „kannavad” nad tavaliselt raha üle sugulastele oma päritoluriigis. „Rahaülekannet” käsitatakse põhimõtteliselt kui raha ühelt isikult teisele ülekandmist, peamiselt toetusena päritoluriigi kodumajapidamistele. Selle voo tugevus võib oluliselt erineda olenevalt asjaomaste isikute motivatsioonist ja arvukatest majandusteguritest, näiteks sisetulekutasemete erinevusest.

Kuigi rahaülekanded on üksikisikute otsuste tulemus, nähakse neis ühtlasi järjest enam arengupoliitilist küsimust. Majandusalases kirjanduses on uuritud rahaülekannete mõju raha saavate riikide majandusele. Välja on selgitatud varjuküljed, näiteks tarbimise kasv, mis võib halvendada jookseva kapitalikontode tasakaalu ning suurendada sõltuvust välismaal teenitud tulust, mis omakorda võib nõrgendada raha saajate motivatsiooni tööd otsida. Siiski on valdav seisukoht, et raha saavad riigid saavad kasu tihti majanduse tsüklilisele arengule vastassuunalist mõju avaldavast stabiilsest välisrahastamisest, mis võimaldab neil – teatud tingimustel – tasandada majandustsüklit, parandada krediivõimet ja suurendada kapitalimahutusi.¹

Töötajate rahaülekanded on muutunud oluliseks osaks ülemaailmsetest finantsvoogudest arenenud maadest arengumaadesse, olles arengumaade jaoks suuruselt teine välisrahastamise allikas –

¹ Tööjõu rände võimalik rahapoliitiline tähendus on oluline mõju tõttu, mida see nõudlusele ja pakkumisele avaldab. Samas on selle mõju raske täpselt hinnata, osalt usaldusväärsete ja õigeaegsete andmete kättesaadamatuse tõttu.

suurim välisrahastamise allikas on otsesed välisinvesteeringud – ja paljudel juhtudel tähtsam rahastamisallikas kui valitsuse toetused ning võlgade kustutamine. Mõnel juhul moodustavad need vood väga olulise osakaalu raha saavate riikide SKPst ning aitavad rahastada nende riikide välismajanduse puudujääki.

Rahvusvahelised institutsioonid on tunnistanud rahaülekannete tähtsust majanduskasvu kiirendamise vahendina ja ühe viisina inimkapitali kaotuse hüvitamiseks välismaale rännanute päritoluriigis. Tehakse rahvusvahelisi jõupingutusi statistiliste andmete parandamiseks, mis aitab rahaülekannete voogusid ja nende poliitilist mõju paremini mõista. Üleilmselt on tehtud tööd selle nimel, et määratleda rahaülekandeteenuste üldpõhimõtted eesmärgiga parandada selliste teenuste tõhusust, usaldatavust ja läbipaistvust. ELis käsitletakse mitmeid rahaülekannetega seotud küsimusi ettepanekus võtta vastu direktiiv makseteenuste kohta siseturul². Ühtlasi pööratakse rahaülekannete voogudele tähelepanu ka seoses jõupingutustega võidelda rahapesu ja terrorismi rahastamisega.

Käesoleva artikli teises osas analüüsitakse sisse- ja väljarännet puudutavaid andmeid ELi kohta, pöörates erilist tähelepanu rändevoogudele Euroopa Liitu ühenduse naaberriikidest. Kolmandas osas kirjeldatakse rahaülekannete statistilisi ja maksesüsteemidest lähtuvaid määratlusi ning empiirilisi järeldusi selle kohta, miks ümberasunud teevad rahaülekandeid oma päritoluriiki. Neljandas osas antakse ülevaade rahaülekandevoogetest ELi naaberpiirkondadesse ning viiendas analüüsitakse rahaülekandeid neid saavate riikide majandusega seoses. Kuuendas osas kirjeldatakse rahvusvahelisi algatusi rahaülekandevoogete kohta käivate andmete kvaliteedi parandamiseks ning juba võetud meetmeid rahvusvaheliste rahaülekandeteenuste turvalisuse ja tõhususe suurendamiseks. Viimases osas lahatakse keerulisi probleeme, millega raha saavad riigid rahaülekannete kasutuse tõhustamisel kokku puutuvad, võttes seejuures vaatluse alla mõningad kohalikele pangandusturgudele iseloomulikud jooned.

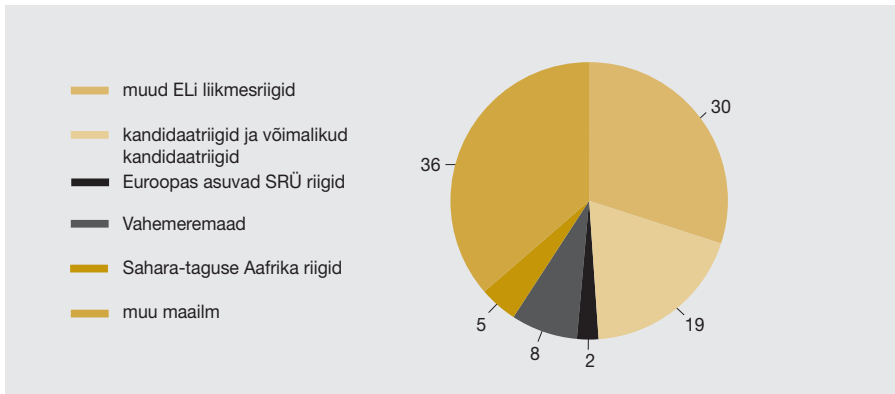
ÜMBERASUMINE EUROOPA LIITU – MÕNED NÄITAJAD

27 Euroopa Liidu liikmesriigi elanike rahvus on riigiti väga erinev. Kui vaadelda ELi tervikuna, näitavad Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsiooni (OECD) sisse- ja väljarände andmebaasi³ ning Euroopa Komisjoni avaldatud aruanne⁴, et 95% ELi elanikkonnast elab riigis, mille kodanikud nad on, ning ülejäänud 5%st 70% pärineb ELi-välistest riikidest ja 30% on ümber asunud teistest ELi liikmesriikidest (vt joonis 1). Arvudes väljendatuna tähendab see aastate 1999–2003 andmetele tuginedes, et olukorras, kus ELi elanikkonna koguarv on 481 miljonit, on neist 24 miljonist ELi

² Ettepanek võtta vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv makseteenuste kohta siseturul ning direktiivide 97/77/EÜ, 2000/12/EÜ ja 2002/65/EÜ muutmise kohta (K(2005) 603 lõplik).

³ http://www.oecd.org/document/51/0,2340,en_2825_494553_34063091_1_1_1_1,00.html.

⁴ Ülevaade rändest ja varjupaikadest Euroopas 2002. aastal („Migration and Asylum in Europe 2002“), mille koostasid rakenduslike demograafiauringute rühm (Groupe d'étude de Démographie Appliquée) ja Berliini võrdlevate sotsiaaluuringute instituut (Berliner Institut für Vergleichende Sozialforschung) (GéDAP/EMZ aruanne) Euroopa Komisjoni rahastatud projekti osana.

Joonis 1. 27 ELi liikmesriigis elavate mittekodanike päritolu (%)

Allikad: OECD, GéDAP/EMZ aruanne ja EKP arvutused.

Märkus. Rahvastikuandmed põhinevad paljude ELi riikide puhul rahvaloendusel ja mõne riigi puhul rahvastikuregistri andmetel.

elanikust, kel on muu kui asukohamaa kodakondsus, 17 miljonit rännanud välja ELi-välisest riiki-dest ja 7 miljonit võib liigitada ELi-sisesteks ümberasunuteks⁵.

Käesolevas artiklis keskendutakse ümberasunutele ELi naaberpiirkondadest⁶. Suurima rühma moodustavad kodanikud ELi naaberriikidest, mis peavad ELiga liitumisläbirääkimisi või millele on antud ametlikult lootust kunagi ELiga ühineda (nt Albaania, Bosnia-Hertsegoviina, Horvaatia, endine Jugoslaavia Makedoonia Vabariik, Serbia, Montenegro ja Türgi). Nende kandidaatriikide ja võimalike kandidaatriikide kodanikud moodustavad 19% (4,6 miljonit) muu kui asukohariigi kodakondsusega ELi elanikest.

Teise rühma moodustavad Vahemere lõuna- ja idakalda riikide kodanikud, kelle osakaal on 8% (1,9 miljonit) muu kui asukohariigi kodakondsusega ELi elanikest.

Kolmandasse rühma kuuluvad Sahara-taguse Aafrika riikide kodanikud. See rühm moodustab 5% (1,1 miljonit) muu kui asukohariigi kodakondsusega ELi elanikest.

⁵ See näitaja võib olla alahinnatud, kuna selle alusandmed koostati käesoleva sajandi alguses ning see ei sisalda muutusi, mis on tingitud ELiga 1. mail 2004 ühinenud kümne Kesk- ja Ida-Euroopa ning Vahemere piirkonna riigi ning 1. jaanuaril 2007 ühinenud Bulgaaria ja Rumeenia kodanikele antud vabadustest.

⁶ Võttes vaatluse alla muud kui artiklis käsitletud piirkonnad, näitab joonis 1, et sisserännanud ja ülejäänud maailma piirkondadest väljarännanud moodustavad ligikaudu kolmandiku kõigist ELis elavatest muude riikide kodanikest.

Neljas piirkond, kus elab 2% (0,9 miljonit) mujal kui asukohariigis elavatest ELi elanikest, hõlmab Venemaa ja muude Sõltumatute Riikide Ühenduse (SRÜ) Euroopasse jäävate riikide kodanikke.

Nende nelja piirkonna ümberasunud pärinevad riikidest, mille institutsioonilised, majanduslikud ja finantssuhted ELiga peaksid järgmisel aastakümnel süvenema, kuigi erinevas ulatuses. See toimub ühel viisil järgmisest kolmest: 1) ELi laienemise tulemusel; 2) Euroopa naabruspoliitika rakendamise teel (puudutab Vahemeremaid ja endisi SRÜ riike) või 3) sooduskaubanduse kokkulepete sõlmimise teel (nt Sahara-taguse Aafrika riikidega).

ÜMBERASUNUTE RAHAÜLEKANNETE MÄÄRATLUS JA TEGURID

Määratlus

Rahaülekanded on olemuselt üleilmsed ning sellest tulenevalt määratletakse neid üleilmsest aspektist. Rahaülekannete määratlemisel on siiski kaks mõõdet: statistiline ja maksesüsteemide mõõde. Kummalgi mõõtmel on erinevusi eesmärgi ja ulatuse osas.

Mis puutub eesmärgi, siis statistikud käsitlevad rahaülekandeid valdavalt maksebilansi osana; samas vaatlevad maksesüsteemide eksperdid rahaülekandeid kui üksikisikute vahelisi makstehinguid.

Mis puutub ulatusse, siis statistikud võtavad arvesse ülekandeid üksikisikute vahel, kaasa arvatud sularaha- või samaväärseid ülekandeid, samas kui maksesüsteemide eksperdid keskenduvad peamiselt elektroonilistele ülekannetele, aga tunnistavad ka sularaha hõlmavaid rahaülekandesüsteeme.

Seetõttu annavad Rahvusvahelise Valuutafondi (IMF) maksebilansi juhend ja G10 makse- ja arveldussüsteemide komitee (CPSS) ning Maailmapanga ühiselt koostatud aruanne rahvusvaheliste rahaülekandeteenuste üldpõhimõtete kohta erinevad määratlused ümberasunute rahaülekannete kohta. Taustinfos 1 on need kaks määratlust üksikasjalikumalt välja toodud.

Tegurid

Majandusalases kirjanduses on välja toodud mitmed põhjused, miks ümberasunud teevad rahaülekandeid oma päritoluriiki.⁷

Ümberasunud hoolitsevad tavaliselt koju jäänud pereliikmete eest ning kannavad enamasti üle väikseid rahasummasid, et toetada oma perekonna tarbimisvõimet või maksta laste hariduse eest. Traditsiooniliselt on sellised ülekanded suuremad siis, kui ümberasunud on päritolumaast eemal ainult lühikest aega või püsivama välismaale asumise alguses. Rahaülekanded jäävad tavaliselt

⁷ Vt nt Euroopa Keskpanga toimetist töötajate rahaülekannete tegurite kohta Euroopa naaberpiirkondade andmete põhjal: Schioppa, I., Siegfried, N. Determinants of Workers' Remittances – Evidence from the European Neighbouring Region. ECB Working Paper, nr 688, oktoober 2006.

TAUSTINFO 1. RAHAÜLEKANNETE MÄÄRATLUSED

Statistiline määratlus

Rahaülekandeid puudutavat ametlikku statistikat kogutakse ja esitatakse peamiselt maksebilansi raames, mis tugineb mõisteliselt Rahvusvahelise Valuutafondi maksebilansi käsiraamatu 5. versioonile (1993).

Selles käsiraamatus jagatakse rahaülekanded kolme eraldi määratlusega kategooriasse.

1. Töötajate rahaülekanded hõlmavad võõrtöötajaid, kes töötavad muus riigis kui selles, mille kodakondsus neil on, üle ühe aasta ja kes loetakse seetõttu sealseteks residentideks. Töötajate rahaülekandeid kajastatakse maksebilansi jooksevkontos jooksvate ülekannete all.
2. Töötajate hüvitised koosnevad füüsiliste isikute teenitavatest palkadest ja muudest hüvitistest (raha või muu) – mujal kui riikides, mille kodanikud nad on ja kus nad on (endiselt) residentid – vastuvõtivate riikide residentidele tehtud töö ja nende makstud tasu eest. Selles kontekstis on töötajad hooajalised ja muud lühiajalised (st alla ühe aasta töötavad) töötajad ja piirialade töötajad, kelle majandusshuvide kese on nende oma riigis. Töötajate hüvitised on kajastatud maksebilansi jooksevkontol tulude all.
3. Ümberasunute ülekanded ei ole tehingud kahe osapoolle vahel, vaid vastukanded kauba-voogudele ja füüsiliste isikute rändest (elukoha muutus vähemalt üheks aastaks) ühest riigist teise tulenevatele muutustele rahalistes tuludes ja kuludes. Seetõttu võrduvad registreeritud rahaülekanded ümberasunute netovaraga rände ajal (ülekantud raha ja kaubad). Ümberasunute rahaülekandeid kajastatakse maksebilansi kapitalikontol kapitaliülekannete all.

Määratlus rahaülekandeteenuse pakkujate suhtes

CPSSI ja Maailmapanga aruanne sisaldab määratlust „füüsiliste isikute vahelised piiriülesed suhteliselt väikese väärtusega maksed“. Selles määratluses on rõhuasetus isikutevahelistel maksetel, mitte maksetel kaupade ja teenuste eest või ettevõtete vahel. Samas, kuna seda määratlust kasutatakse rahaülekandeteenuste üldpõhimõtete defineerimiseks, hõlmab see määratlus valdkonnas, kus teostatakse rohkem erinevaid makseid kui ümberasunute perioodilised maksed arenenud riikidest arengumaadesse, ka muid füüsiliste isikute vahelisi piiriüleseid väikese väärtusega ülekandeid. Sellised maksed on näiteks muud kui võõrtöötajate maksed (nt lapsevanematelt lapse välismaal viibimise rahastamiseks), ühekordsed (st mitteperioodilised) maksed (nt raha koduse erakorralise olukorra tarbeks) ja maksed muude riikide vahel.

seada väiksemaks, mida kauem ümberasunu päritoluriigist eemal elab. Rahaülekannete tegemise võime sõltub suuresti ka töötasu suuruselt – mis on sageli seotud isiku oskuste tasemega – ja elukallidusest asukohariigis.

Sealjuures kasvab ümberasunu rahaülekande tegemise huvi näiteks siis, kui ülekanne tehakse: tagasimaksena perekonnale, kes rahastas algset väljarännet; kindlustusena sissetulekušoki vastu ümberasunu kodumaal; vastutasuks koju jäänud pereliikmete osutatud teenete eest, näiteks sugulaste või vara hooldamise ning asjaajamise eest pärandiküsimustes.

RAHAÜLEKANNETE VOOD EUROOPA LIIDU NAABERPIIRKONDADESSE

Rahaülekannete brutovood

Ülemaailmsed rahaülekannete vood on viimastel aastatel kasvanud. Kasutades andmeid ametlikult registreeritud rahaülekannete voogude – töötajate rahaülekanded, töötajate töötasud ja ümberasunute rahaülekanded – kohta, hindas Maailmapank⁸ ülemaailmsete voogude mahuks 2004. aastal, mis on viimane aasta, mille kohta on olemas küllalt laiapõhjaline statistiline hinnang, 226 miljardit dollarit 1990. aasta 69 miljardi dollariga võrreldes. Arengumaadesse suundunud rahaülekannete hinnanguline maht oli 2004. aastal 160 miljardit dollarit 1990. aasta 31 miljardi dollariga võrreldes. Maailmapanga hinnangul võiksid rahaülekannete vood olla 50% või enamgi suuremad, kui võtta arvesse registreerimata voogusid (nt rahaülekanded reguleerimata rahaülekandefirmade kaudu või sularaha edasitoimetamine pereliikmete ja sõprade poolt).

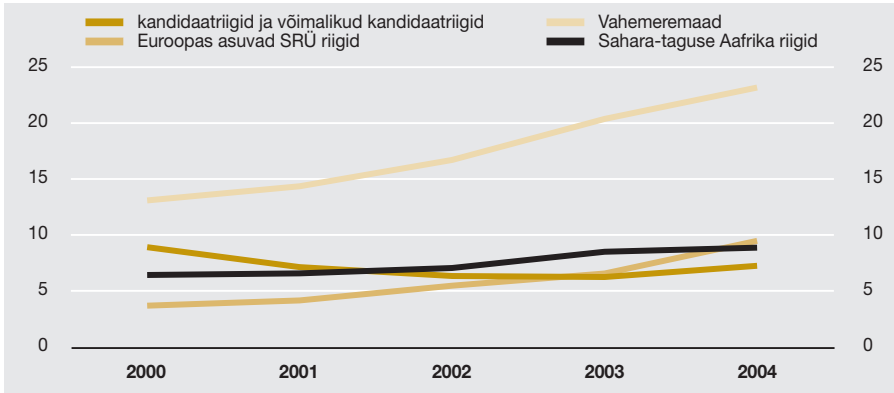
Kogu rahaülekannete sissevool ELi naaberpiirkondadesse kasvas 2004. aastal nominaalväärtuses 49 miljardi dollarini võrreldes 1990. aasta 17 miljardi dollariga. Seevastu suhtarvudes ja üldises võrdluses arengumaade näitajatega kahanes kõnealuste piirkondade osakaal 55%lt brutoülekannetest 1990. aastal 31%ni 2004. aastal.

Kui vaadelda perioodi 2000–2004, olid Vahemeremaad ELi naaberpiirkondadest suurimad rahaülekannete saajad, kusjuures vastuvõetud brutoülekanded suurenesid stabiilselt (vt joonis 2). 2004. aastal oli rahaülekannete sissevool Vahemeremaadesse üle kahe korra suurem kui ühessegi teise ELi naaberpiirkonda.

Andmete nappust arvestades ei ole võimalik välja arvutada, kui suure protsendi nende sissevoolust moodustavad ELi residentide saadetud rahaülekanded ELi naaberpiirkondadesse. Mõned hinnangud on siiski kättesaadavad: Euroopa Investeeringuspanga avaldatud uurimuses⁹ jõuti järeldusele,

⁸ „Global Economic Prospects, Economic Implications of Remittances and Migration, 2006“, Maailmapank, november 2005.

⁹ Vahemere piirkonna investeerimis- ja partnerlusrahastu rahastatav uuring töötajate rahaülekannete tõhususe parandamise kohta Vahemeremaades („Study on improving the efficiency of workers' remittances in Mediterranean countries“, 2006, Euroopa Investeeringuspank).

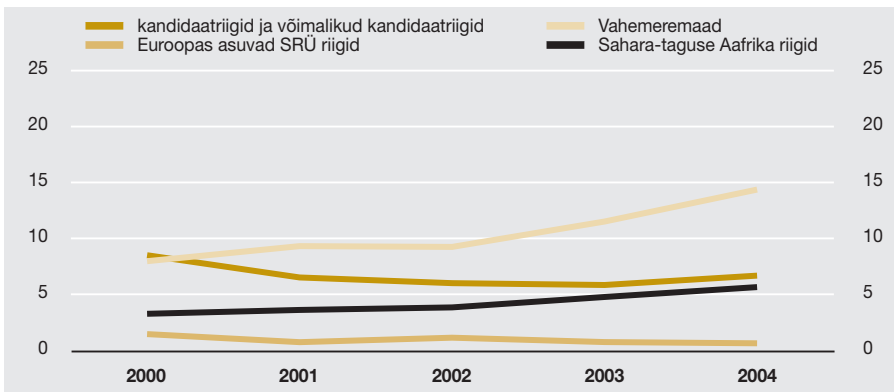
Joonis 2. Sisserännanute brutoülekanded ELi naaberpiirkondadesse (mld dollarit)

Allikas: Rahvusvahelise Valuutafondi maksebilansistatistika.

et EL on ülekaalukalt suurim rahaülekannete sissevoolu allikas Türgisse, Marokosse, Alžeeriasse ja Tuneesiasse, samas kui enamus rahaülekannete voogudest Egiptusesse, Liibanoni, Jordaaniasse ja Süüriasse tuleb väljastpoolt ELi.

Rahaülekannete netovood

Ka ELi naaberpiirkondades elab ümberasunuid, kes samuti teevad rahaülekandeid oma päritoluriikidesse. Rahaülekannete sissevool, millest on lahutatud nende väljavool – st netorahaülekanded – võib anda täpsema hinnangu selliste voogude olulisuse kohta vastuvõtivate riikide majanduse välistasakaalu toetamisel (vt joonis 3). Võrreldes bruto- ja netoülekandeid 2004. aastal on vahe kõige

Joonis 3. Sisserännanute netoülekanded ELi naaberpiirkondadesse (mld dollarit)

Allikas: Rahvusvahelise Valuutafondi maksebilansistatistika.

suurem Vahemeremaades (23 miljardit dollarit bruto, 14 miljardit dollarit neto) ja Euroopasse jäävates SRÜ riikides (10 miljardit dollarit bruto, 0,5 miljardit dollarit neto). Vahe on väiksem ülejäänud kahes piirkonnas: kandidaatriikide ja võimalike kandidaatriikide rahaülekannete netosissevool oli 2004. aastal 6,6 miljardit dollarit (7,2 miljardit dollarit brutoarvestuses), samas oli rahaülekannete netosissevool Sahara-taguse Aafrika riikidesse 5,6 miljardit dollarit (8,9 miljardit dollarit brutoarvestuses).

RAHAÜLEKANDED VASTUVÕTVATE RIIKIDE LÕIKES

Mõne näitaja abil (vt tabel 1) on võimalik võrrelda rahaülekannete tähtsust nii nelja piirkonna kui üksikute riikide jaoks. Netoülekannete suhe SKPsse näitab, kui olulised võivad rahaülekanded sissetulekuallikana vastuvõtva riigi jaoks olla. Brutoülekannete suhe imporditud kaupadesse ja teenustesse näitab nende tähtsust välismajanduse puudujäägi rahastamisel, samas näitab brutorahaülekannete suhe otsestesse välisinvesteeringutesse nende tähtsust välisrahastamise allika suhtes, mida tavaliselt peetakse pikaajalise jätkusuutlikkuse seisukohalt kõige kindlamaks.

Kõiki ELi naaberpiirkondade riike võrreldes on netorahaülekannete suhe SKPsse enamikus riikides 5–10%. Samas on see suhtarv üle 15% Albaanias, Bosnia-Hertsegoviinas, Jordaanias ja Moldovas, kuid püsib madal suuremates riikides, nt Türgis. Brutorahaülekannete ja imporditud kaupade ja teenuste suhet vaadates rahastatakse rahaülekannete voogudega üle 30% impordist 14 riigis tabelis 1 sisalduvast 27 riigist. Paljudes neist riikidest ületavad rahaülekanded välismaiste otseinvesteeringute mahu mitmekordselt, ulatudes kolmest korrast (Albaania, Armeenia, Valgevene, Bosnia-Hertsegoviina, Moldova ja Maroko) ligi kümne korrani (Ghana ja Keenia).

RAHVUSVAHELISED JÕUPINGUTUSED RAHAÜLEKANNETEGA SEOTUD ANDMETE JA RAHAÜLEKANDETEENUSTE PARANDAMISEKS

2004. aasta juunis leppisid G8 riikide riigi- ja valitsusjuhid kokku rahvusvahelises tegevusplaanis ametlike finantssüsteemide kaudu sooritatavate rahaülekannete hõlbustamiseks, et võidelda rahapesu ja terrorismi rahastamisega, aga ka rahaülekandeteenuste parandamiseks.

Esimene samm meetmete rakendamisel oli statistiliste tõendite saamine ülekannete tegeliku suuruse kohta. Selles osas antakse kõigepealt ülevaade rahvusvahelistest jõupingutustest rahaülekandeid puudutavate andmete kättesaadavuse ja kvaliteedi parandamiseks ning esitatakse seejärel lühidalt üldpõhimõtted, mille on määratlenud makse- ja arveldussüsteemide komitee (CPSS) ja Maailmapank ning mille eesmärk on, et ülekantud rahalised vahendid jõuaksid makse saajani turvaliselt ja tõhusalt.

Rahvusvahelised jõupingutused rahaülekannetega seotud andmete parandamiseks

Üksmeelne arvamus on, et olemasolevad statistilised määratlused ei ole piisavalt selged ja et rahaülekandeid ei kajastata maksebilansis alati õigete kirjete all. Ka peetakse selle nähtuse mõõtmist üldiselt puudulikuks, alahinnatuks ning riikide, piirkondade ja aja lõikes võrreldamatuks.

Tabel 1. Rahaülekanded vastuvõtivate riikide lõikes 2004. aastal (%)

	Netoraha- ülekanded suhtena SKPsse	Brutoraha- ülekanded suhtena kaupade ja teenuste importi	Bruto- ülekanded suhtena välismais- tesse otseinvesteeringutesse
Kandidaatriigid ja võimalikud kandidaatriigid			
Horvaatia	5,11	16,41	168,17
Endine Jugoslaavia Makedoonia Vabariik	14,35	35,00	517,70
Türgi	0,27	1,00	28,34
Albaania	15,58	110,24	368,26
Bosnia-Hertsegoviina	23,96	36,07	366,35
Vahemeremaad			
Egiptus	4,29	31,23	271,01
Iisrael	0,82	15,62	240,25
Jordaania	18,32	48,04	396,11
Liibanon	6,70	2 069,10	301,41
Liibüa	-2,03	3,48	21,29
Maroko	9,43	37,27	551,78
Tuneesia	5,23	14,88	253,99
Euroopas asuvad SRÜ riigid			
Armeenia	14,06	71,85	288,59
Georgia	8,63	30,99	94,76
Moldova	28,12	60,18	537,43
Ukraina	3,62	10,56	142,10
Valgevene	1,81	3,78	333,35
Venemaa	-0,46	6,46	26,63
Sahara-taguse Aafrika riigid			
Elevandiluurannik	-2,27	14,28	176,36
Etiopia	7,66	41,75	–
Ghana	14,52	39,74	924,14
Kenya	3,47	15,96	1 221,65
Lõuna-Aafrika Vabariik	-0,18	1,61	87,64
Mosambiik	0,61	7,60	40,95
Nigeeria	3,16	37,09	121,22
Tansaania	-0,09	6,32	29,75
Uganda	3,80	64,73	232,87

Allikas: Rahvusvahelise Valuutafondi maksebilansistatistika.

Märkus. Tabelis toodud riigid esindavad valimit riikidest, mille kohta on andmed saadaval. Miinusmärk tähistab negatiivseid netoülekandeid (st rahaülekannete väljavool ületab sissevoolu). „–“ tähendab, et allikas ei sisalda vastavat statistikat.

Esimene samm väljaselgitatud puudustega tegelemisel on ettepanekud, mis on tehtud uute määratluste osas maksebilansi statistikas (vt taustinfo 2). Uute määratluste rakendamine aitaks analüüsida, millist mõju võivad rahaülekanded avaldada investeringutele ja majanduskasvule nii selles riigis, kust raha saadetakse, kui ka selles riigis, kuhu raha saadetakse, aidates seeläbi valitsustel kehtestada prioriteete rahaülekannete kui majandusarengu vahendi arendamiseks.

Rahvusvahelised jõupingutused rahaülekandeteenuste parandamiseks

Jõupingutused rahaülekannete puhul järgitavate maksesüsteemistandardite täiustamiseks peädidid 2007. aasta jaanuaris CPSSI ja Maailmapanga ühisaruande avaldamisega rahvusvaheliste rahaülekandesüsteemide üldpõhimõtete kohta („General Principles for International Remittance services“). Aruandes analüüsitakse rahaülekannete turu iseärasusi, mis võivad põhjustada ebaefektiivsust rahaülekandeteenuste osutamisel. See omakorda võib tähendada madalama kvaliteediga teenuseid ja/või selliste teenuste kõrgemaid hindu efektiivsema turuga võrreldes. Nende küsimuste lahendamiseks tuuakse aruandes välja viis põhimõtet turvaliste ja tõhusate rahvusvaheliste rahaülekandeteenuste tagamiseks:

- Rahaülekandeteenuste turg peaks olema läbipaistev ja tarbijakaitse asjakohane.
- Soodustada tuleks selliseid maksesüsteemide infrastruktuuri täiustusi, mis võimaldaksid suurendada rahaülekandeteenuste tõhusust.
- Rahaülekandeteenuseid peaks toetama usaldusväärne, ettearvatav, mittediskrimineeriv ja proportsionaalne õiguslik ja reguleeriv raamistik asjaomases jurisdiktsioonis.
- Rahaülekannete valdkonnas tuleks soodustada turukonkurentsi, sealhulgas asjakohast juurdepääsu kodumaisele maksete infrastruktuurile.
- Rahaülekandeteenuseid peaks toetama asjakohane valitsemistava ja riskijuhtimine.

Kuigi ülaltoodud põhimõtted on kavandatud üldiseks kohandamiseks, tuleb igal riigil hinnata, kas rahaülekannete turu suurus õigustab olulisi meetmeid, ning riigid võivad soovida tähtsustada kõige tähtsamaid kahepoolseid kanaleid või kanaleid, mis nende meelest tagavad kõige tulemuslikuma tegevuse.¹⁰ Kui meetmed on vajalikud, on nende elluviimiseks ühtlasi vaja rahaülekandeteenuste pakkujate aktiivset osalemist.

VÄLJAKUTSED, MIS ON SEOTUD RAHAÜLEKANNETE PAREMA KASUTUSEGA MAJANDUSES

Statistika ja rahaülekandeteenuste valdkondades juba toimuv tegevus ei kaota vajadust parandada rahaülekannete kasutamist neid saavates riikides, tagades rahaülekannete kaasamise kapitali

¹⁰ Näiteks ühendasid Ameerika Ühendriigid ja Mehhiko 2002. aastal oma automatiseeritud arveldussüsteemid, sillutades teed kiirete ja odavate rahaülekannete tegemiseks maksjatelt Ameerika Ühendriikides raha saajatele Mehhikos. Avaliku sektori sekkumine ei pruugi aga alati olla kõige asjakohasem lahendus. CPSSI ja Maailmapanga aruanne sisaldab lisa, milles on loetletud võimalikud meetmed üldiste põhimõtete rakendamiseks.

TAUSTINFO 2. UUS LÄHENEMINE MÄÄRATLUSTELE RAHAÜLEKANNETE KOHTA TEABE KOGUMISEKS

Uued määratlused

Füüsiliste isikute liikumist käsitlev ÜRO tehniline alamrühm on töötanud välja mitu uut raha-ülekanneid puudutavat kontseptsiooni ja määratlust, mille on vaadanud läbi Rahvusvahelise Valuutafondi maksebilansi komitee ja kinnitanud, eeldusel et sellega kaasnevad teatud selgitused. Need määratlused lisatakse ajakohastatud maksebilansi käsiraamatusse¹, mille Rahvusvaheline Valuutafond peaks 2008. aasta lõpuks avaldama.

1. Füüsiliste isikute ülekanded koosnevad kõigist jooksvatest rahalistest või samaväärsetest ülekannetest, mille residentidest kodumajapidamised teistele mitteresidentidest kodumajapidamistele saavad või neilt saavad. Füüsiliste isikute ülekanded hõlmavad kõiki jooksevülekandeid residentidest kodumajapidamistelt mitteresidentidest kodumajapidamistele sõltumata a) saatja sissetulekuallikast, b) kodumajapidamiste vahelisest suhtest ja c) rahaülekande tegemise eesmärgist. „Füüsiliste isikute ülekanded“ tuuakse sisse standardmõistena „töötajate rahaülekannete“ mõiste asemel.
2. Füüsiliste isikute rahaülekandeid vaadeldakse neid saava riigi seisukohalt ning need on määratletud füüsiliste isikute ülekannete, töötajate netohüvitiste ja kodumajapidamiste vaheliste kapitaliülekannete summana, st selles on esindatud kõik kodumajapidamiste vahelised rahaülekanded.
3. Rahaülekandeid kokku vaadeldakse neid saava riigi seisukohalt ning need on määratletud füüsiliste isikute rahaülekannete ja sotsiaaltoetuste summana, st see hõlmab kõiki teiste institutsiooniliste sektorite poolt otseselt kodumajapidamistele tehtavaid ülekandeid.

¹ Täiendusena allolevatele punktidele 2 ja 3.

kogumahutusse ja investeringuteks suunamise. Majandusalases kirjanduses leitakse, et see on esmane tingimus sellise olukorra tagamiseks, kus rahaülekanded aitavad kiirendada tootmiskasvu. Sellega seonduvad väljakutsed on tihedalt seotud rahaülekandeid saavate riikide pangandussektori suutlikkusega pakkuda elanikele ja ettevõtetele hoiustamisvõimalusi ja krediiti investeringuteks ning tarbimiseks, näiteks väikerahastamise kujul. Kui sellised finantsteenused ei ole kättesaadavad, rahaülekanded kas tarbitakse ära või neid hoitakse sularahas, mis on ebaefektiivne, vähem turvaline ja tekitab varimajanduse rahastamise ohu. Siinjuures tasub märkida, et krediidiasutused ja valitsused on teinud mitmeid algatusi selle probleemiga tegelemiseks.

Tabelis 2 toodud pangakontorite ja -automaatide geograafilise ja demograafilise tiheduse näitajad osutavad kohalike pangaturgude laienemisele ELi naaberpiirkondades nii traditsiooniliste kanalite (nt pangakontorid) kui ka tehnika (nt pangaautomaadid) osas. Tabelis on ühtlasi toodud laenu- ja hoiukontode näitajad nende riikide elanike arvuga võrreldes. Kui need suhtarvud on väikesed, ei suuda pangandussektor rahaülekandeteenuste pakkujate, suurte võrgustike ega muude ülekan-dekanalitega elujõuliselt konkureerida.

Rahvusvahelisi võrdlusnäitajaid pangandussektori mõjuala võrdlemiseks olemas ei ole ning neid ei ole ka kerge määratleda. Tabelis 2 on toodud pangandussektori klientideni jõudmist iseloomustavad näitajad mitmes ELi liikmesriigis.

Puuduvate andmete rohkuse tõttu tuleb olla ettevaatlik erinevate piirkondade suhtes järelduste tegemisel. Andmed näitavad riikide lõikes siiski suuri erinevusi. Need näitavad ühtlasi, et kandidaatriikides ja võimalikes kandidaatriikides, eelkõige Horvaatias, Türgis ja Bosnia-Hertsegoviinas, on pangandussektori mõjuala kõige suurem. See näitaja on kõrge ka Iisraelis ja Liibanonis. Kuigi pankade levik Armeenias paistab olevat hea, on ainult väikesel arvul elanikkonnast pangakonto. Venemaal on olukord vastupidine – seal on palju pangakontosid, aga pankade ja pangaautomaatide levik riigi hiigelsuurel territooriumil on hõre. Enamikul Sahara-taguse Aafrika riikide elanikel puudub juurdepääs pangateenustele, erandiks on siin Namiibia ja Zimbabwe.

Kokkuvõttes võib öelda, et paljudes nelja vaadeldava piirkonna riikides on pangateenused vähearenenud. Rahaülekannetest saadavate tulude parem integreerimine neid saavate riikide majandusse eeldab pangandussektori vastu usalduse suurendamist läbi avalike meetmete, et tagada seaduste täitmisele pööramine, tarbijakaitse ning raha- ja finantsstabiilsus. Pangad ja ametivõimud peavad tegema koostööd elanikkonna finantsalase teadlikkuse tõstmiseks. Pankadel ja finantsasutustel tuleb inimesteni jõudmiseks suurendada oma mõjuala erinevate turustuskanalite ja finantstoodete abil.

Nende üldiste probleemidega tegelemine võib ilmselt võtta rohkem aega kui konkreetsete meetmete rakendamine, et suurendada rahaülekandeteenuste tõhusust ja usaldusväärsust. Samas on see vajalik, et kasutada täies mahus ära tulu stabiilselt suurenevast rahaliste vahendite sissevoolust, mis tekib ümberasunute eraviisiliselt tehtavatest rahaülekannetest ELi naaberpiirkondadesse.

Tabel 2. Pangandussektori mõjuala näitajad

	Pangafiliaalid		Pangaautomaadid		1000 elaniku kohta	
	1000 km ² kohta	100 000 elaniku kohta	1000 km ² kohta	100 000 elaniku kohta	Laenukontod	Hoiukontod
Kandidaatriigid ja võimalikud kandidaatriigid						
Horvaatia	18,62	23,36	31,96	40,10	–	–
Türgi	7,81	8,50	16,54	18,00	264,51	1 114,23
Albaania	2,45	2,11	2,74	2,37	4,42	161,25
Bosnia-Hertsegoviina	3,15	3,86	4,38	5,36	114,09	429,40
Vahemeremaad						
Egiptus	2,45	3,62	1,21	1,78	–	–
Iisrael	47,82	14,74	61,01	18,81	709,90	n.a.
Jordaania	5,98	10,02	5,60	9,38	80,39	465,48
Liibanon	79,18	18,01	73,90	16,81	93,42	382,53
Europas asuvad SRÜ riigid						
Armeenia	8,23	7,59	1,49	1,37	41,23	111,38
Georgia	2,32	3,14	0,86	1,17	–	–
Ukraina	n.a.	n.a.	0,78	0,93	–	–
Valgevene	2,28	4,79	2,41	5,06	–	–
Venemaa	0,19	2,24	0,53	6,28	54,11	1 892,28
Sahara-taguse Aafrika riigid						
Ghana	1,43	1,60	–	–	–	–
Kenya	0,77	1,38	0,56	0,99	–	69,98
Lõuna-Aafrika Vabariik	2,22	5,99	6,49	17,50	–	–
Namiibia	0,11	4,47	0,30	12,11	80,74	422,96
Nigeeria	2,41	1,62	–	–	–	–
Tansaania	0,23	0,57	0,07	0,17	–	–
Uganda	0,67	0,53	0,90	0,70	5,79	46,64
Valitud ELi liikmesriigid						
Belgia	181,65	53,15	229,28	67,09	59,47	3 080,31
Bulgaaria	9,81	13,87	21,09	29,79	73,85	1 351,37
Hispaania	78,90	95,87	104,18	126,60	556,48	2 075,96
Itaalia	102,05	52,07	131,71	67,20	328,15	975,64
Kreeka	25,53	30,81	39,39	47,55	776,48	2 417,64
Leedu	1,81	3,39	15,34	28,78	58,86	1 166,45
Malta	375,00	30,08	462,50	37,09	407,21	2 495,81
Taani	47,77	37,63	66,51	52,39	450,99	2 706,07

Allikas: Beck, T., Demirguc-Kunt, A., Martinex Peria, M.S. Reaching out: Access to and use of banking services across countries. Working Paper Series, nr 3754, Policy Research Working Paper, Maailmapank, oktoober 2005. Märkused. Andmed põhinevad 2001–2005. aasta uurimustel. Tabel ei sisalda neid ELi naaberpiirkondi, kelle kohta andmed puuduvad. „–“ tähendab, et allikas ei sisalda vastavat statistikat.

KOKKUVÕTE

Käesolevas artiklis käsitleti ümberasunute rahaülekandeid, pöörates erilist tähelepanu ELi naaberpiirkondadele. Nii nagu kõikjal maailmas, on rahaülekannete vood suured ja kasvavad veelgi ning ületavad tihtipeale märkimisväärselt välismaiseid otseinvesteeringuid, mõjutades seeläbi raha saavate riikide makromajanduslikku stabiilsust. Euroopa Liit on väga sageli nende riikide jaoks esimene väljarände sihtkoht – ja arvatavasti peamine piirkond, kust rahaülekanded pärinevad – ning ka oluline institutsiooniline partner. Eelolevatel aastatel tuleb ELis ja selle naaberpiirkondades kaaluda ja seejärel rakendada mitmeid üleilmsel tasemel tehtud algatusi (nt statistika katvuse suurendamine ja ülekandeteenuste parandamine). ELis käsitletakse rahaülekandeteenustega seotud tähtsamaid küsimusi ettepanud makseteenuste direktiivis. Väga oluline on suurendada jõupingutusi, et tagada raha saavate riikide pangandussektori jõudmine rahaülekandeid saavate kodumajapidamisteni, parandamaks rahaülekandevõrgude kasutamist majanduses riigi majanduskasvu ja arengu hüvanguks.

DEMOGRAAFILISED MUUTUSED EUROALAL – PROGNOOSID JA TAGAJÄRJED

Tõlge Euroopa Keskpanga kuubülletäänist, oktoober 2006

Demograafilise arengu seisukohast ootab euroala ja ka paljusid teisi tööstusriike ees nii kogu rahvastiku kui ka tööealise elanikkonna kasvu langus ning elanikkonna järkjärguline, kuid ulatuslik vananemine. See arenguprognosis põhineb madalatel sündimuskordajatel ja aina pikeneval oodataval elueal ning avaldab suurt mõju euroala majandusele. Artikkel algab Eurostati uusimate rahvastikuprognoside tutvustamisega. Seejärel hinnatakse prognoositava rahvastikuarengu võimalikke tagajärgi euroala majanduskasvule, tööturule, rahandusele ja finantsturgudele keskmises ja pikemas perspektiivis. Lõpuks kirjeldatakse nende mõju rahapoliitikale ning rõhutatakse struktuurireformi vajalikkust, leevendamaks euroala demograafiliste muutuste ebasoodsaid mõjusid.

SISSEJUHATUS

Euroalal viitavad madalad sündimuskordajad elanikkonna kasvu aeglustumisele. Eeldatavasti hakkab euroala kogurahvastik umbes 20 aasta pärast absoluutnäitajate poolest kahanema. Samuti on oodata, et vanemate inimeste osakaal rahvastikus kasvab pidevalt ning et pärast 2020. aastat on iga kolme tööealise inimese kohta üks vanem kui 64aastane inimene. Kokkuvõttes on nendel arengusuundumustel omad tagajärjed. Nii näiteks muutub tööjõu koosseis, kuna vanemate töötajate osakaal suureneb, ja kokkuvõttes võib tööjõu pakkumine isegi väheneda, kuivõrd tööealine elanikkond kahaneb. See võib avaldada survet keskmisele SKP reaalkasvule ja SKP reaalkasvule elaniku kohta, mõjutades olulisel määral jooksva rahastamise põhimõttel rajanevat pensioni- ja tervishoiusüsteemi. Elanikkonna vananemine võib tuua kaasa muutusi majapidamiste säästude ja investeringute tasakaalus, mis võib mõjutada näiteks varade hindu ja kapitalivooge.

Artikli eesmärk on välja tuua euroala oodatavate demograafiliste muutuste põhinäitajad ja anda hinnang nende võimalikule majanduslikule mõjule. Artikkel sisaldab esialgset hinnangut toimuva tähendusele rahapoliitika vaatepunktist ja rõhutab struktuurireformi märkimisväärset rolli elanikkonna vananemise negatiivse mõjuga toimetulemisel. Analüüsi põhiosa käsitleb euroala praegust 12 liikmesriigi¹ kooslust. Ehkki euroala tõenäoliselt laieneb enne 2050. aastat (vaatlusalune periood), pole hetkel selge, kui suures ulatuses see toimub. Järgnev analüüs käsitleb erinevaid poliitilisi stsenaariume, kuigi on võimalik, et enne 2050. aastat leiavad aset tähtsad poliitilised muutused, mida ei saa täies ulatuses ette näha. Analüüs püüab seega luua pildi praeguse euroala võimalikest tulevastest makromajanduslikest arengutrendidest eelseisvate demograafiliste muutuste valguses.

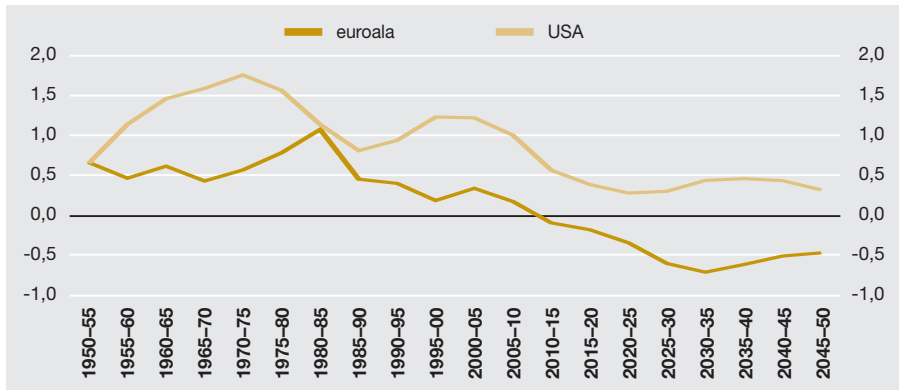
Artikli teises osas vaadeldakse Eurostati rahvastikuprognose ja neist tulenevaid, euroala puudutavaid järeldusi. Neid võrreldakse ÜRO koostatud USA rahvastikuprognosisiga. Kolmandas osas kasutatakse majanduskasvu arvestust komponentide (tegurite) lõikes, et käsitleda võimalike

¹ Artikli valmimisajal oli euroala liikmeid 12; seetõttu ei sisalda analüüs Sloveeniat, kes liitus euroalaga 1. jaanuaril 2007. – Toim.

tulevaste rahvastikutrendide mõju euroala majanduskasvule. Neljandas osas on vaatluse all, kuidas vananev elanikkond avaldab mõju riiklikele kulutustele, eriti pensioni- ja tervishoiusüsteemile. Viiendas osas analüüsitakse rahvastiku ja finantsturgude arengu vahelisi seoseid. Taustinfos on toodud esialgne hinnang nende protsesside tähendusele rahapoliitika vaatepunktist. Kuues osa määratleb struktuurireformi rolli mõningate eeldatavate euroala demograafiliste muutuste negatiivse mõju kompenseerimisel ning seitsmendas osas esitatakse kokkuvõtte.

RAHVASTIKUPROGNOOSID

Eurostati rahvastikuprognosid osutavad kogurahvastiku kasvu järkjärgulisele aeglustumisele euroalal (samasugust arengut võib täheldada ELis) kuni aastani 2050.² Langus ei ole vanusegruppide lõikes ühtlane, vaid kajastab eelkõige tööealise elanikkonna aeglasemat kasvu (lihtsuse mõttes on tööealsed määratletud kui 15–64aastased, ehkki nii mõneski riigis on päevakorral poliitilised algatused pensioniea tõstmiseks). Tööealiste arv hakkab eelduste kohaselt langema pärast 2012. aastat (vt joonis 1). Samas on oodata, et mittetööealiste arv kasvab jätkuvalt. Need kaks arengusuundumust viitavad, *ceteris paribus*, üldise ülalpeetavate määra (alla 15- ja üle 64aastaste ja tööealiste suhtarv) pidevale kasvule euroalal. Prognooside põhjal kasvab see suhtarv praegusest 50% tasemelt aastaks 2050 ligi 80%ni.

Joonis 1. Tööealise elanikkonna kasv euroalal ja USAs – ajalooline areng ja prognoosid (keskmine aastane muutus; %)

Allikad: EKP arvutused Eurostati ja ÜRO andmete põhjal.

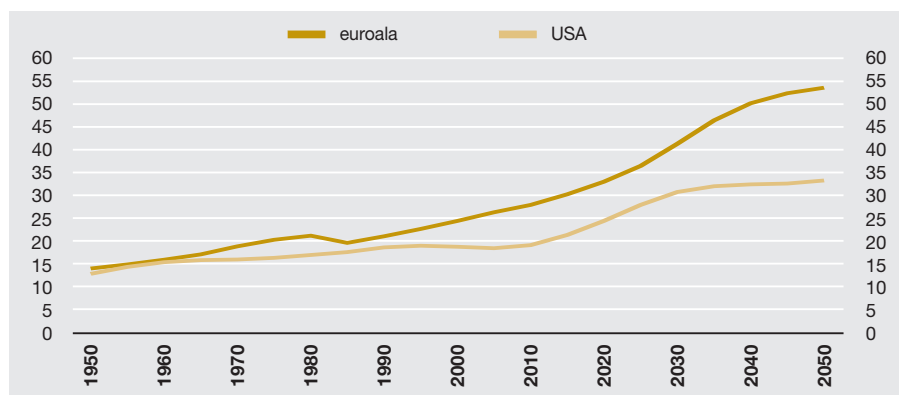
Märkus. Tööealise elanikkonna all on mõeldud 15–64aastasi.

² Euroala puhul on peamised vastuvõetud võrdlevad ettevaated koostatud Eurostati poolt esitamiseks Euroopa Liidu majanduspoliitika komitee (EPC) vananeva rahvastiku tööühmale ja need avaldati 2006. a veebruaris. Metoodiliste aspektide ja eelduste üksikasjad leiati Euroopa Komisjoni ja majanduspoliitika komitee Euroopa majanduse eriarportist (European Economy Special Report) 4/2005 „The 2005 EPC projections of age-related expenditure (2004–2050) for the EU25 Member States: underlying assumptions and projection methodologies”.

Üldise ülalpeetavate määra kasvu tingib peamiselt üle 64aastaste ülalpeetavate määra kasv (üle 64aastaste ja tööealiste suhtarv), mis eeldatavasti tõuseb praeguselt 26% tasemelt ligi 55%ni aastaks 2050 (vt joonis 2). Samas peaks alla 15aastaste ülalpeetavate määr (alla 15aastaste ja tööealiste suhtarv), mis on järk-järgult langenud 1970. aasta 40% tasemelt allapoole, eeldatavasti stabiliseeruma praegusel ligikaudu 24% tasemel.

Jättes korraks kõrvale kogu euroala tervikuna, võib täheldada mõningaid märgatavaid erinevusi demograafilise muutuse ulatuses ja kiiruses üksikute euroala riikide lõikes. Tabelis 1 on esitatud peamised demograafilised arengutendentsid kuni aastani 2050 erinevates euroala riikides. Nagu näha, on näiteks Saksamaal ja Itaalias oodata järsku langust kogurahvastiku, noorte ja tööealise elanikkonna arvus, samas kui mõnes väiksemas riigis, näiteks Iirimaa või Luksemburgis, on oodata elanikkonna kasvu. Üldiselt võib tõdeda, et kasvutrendide põhjuseks on suhteliselt kõrge (Iirimaa) või tõusev (Luksemburg) sündimuskordaja. Kõiki euroala riike iseloomustab ka üks ühine trend – oodata on üle 65aastaste arvu märkimisväärset suurenemist ning seega ka üle 64aastaste ülalpeetavate määra märgatavat kasvu.

USA prognoositav demograafiline areng erineb euroala omast mitmeti (vt joonis 1 ja 2).³ Esiteks on USAs oodata tööealise elanikkonna kasvu järkjärgulist aeglustumist – kuigi negatiivseks see ei muutu – praeguselt 1% tasemelt aastas umbes 0,5%le aastas pärast 2020. aastat. Teiseks

Joonis 2. Üle 64aastaste ülalpeetavate määr euroalal ja USAs – ajalooline areng ja prognoosid (keskmine aastane muutus; %)

Allikad: EKP arvutused Eurostati ja ÜRO andmetel.

Märkus. Üle 64aastaste ülalpeetavate määr on 65aastaste ja vanemate arv osakaaluna tööealisest elanikkonnast.

³ USA puhul avaldas ÜRO keskmiseks perspektiiviks koostatud peamised võrdlevad demograafilised ettevaated (ÜRO maailma rahvastiku andmebaas, täiendatud 2004. a, välja antud 2005. a veebruaris).

Tabel 1. Ülevaade peamistest rahvastikum muutustest euroala riikides (tasemete muutus protsentides; suhtarvu muutus protsendipunktides)

	Kogu- rahvastik	Noored (0–14 a)	Tööealine elanikkond (15–64 a)	Vanema- ealised (alates 65. eluaastast)	Üle 64aas- taste ülal- peetavate määr	Alla 15aas- taste ülal- peetavate määr
	Muutus ajavahemikul 2004–2050 (%)				Muutus ajavahemikul 2004–2050 (pp)	
Belgia	4	-11	-8	67	21	-1
Saksamaa	-6	-22	-19	57	25	-1
Kreeka	-3	-18	-21	80	34	1
Hispaania	2	-19	-21	111	41	1
Prantsusmaa	9	-7	-4	77	21	-1
Iirimaa	36	4	16	219	29	-2
Itaalia	-7	-25	-24	64	33	0
Luksemburg	42	26	30	124	15	-1
Holland	8	-9	-4	91	20	-1
Austria	1	-24	-15	95	30	-2
Portugal	-4	-21	-22	83	34	1
Soome	0	-14	-14	73	23	1
Euroala	0	-17	-16	75	28	0
USA	34	10	24	124	15	-4

Allikad: EKP arvutused Eurostati ja ÜRO andmete põhjal.

prognoositakse USAs ülalpeetavate määra kasvu nii nagu euroalalgi, kuid ligi 50% tasemelt peaaegu 60% tasemeni pärast 2030. aastat. Nii nagu euroalal, tulenevad ka USA arengusuundumused easpetsiifiliste ülalpeetavate määrade erinevusest: alla 15aastaste ülalpeetavate määra puhul oodatakse vähest langust, kuid üle 64aastaste ülalpeetavate määra puhul kasvu. USA üle 64aastaste ülalpeetavate määr kasvab oletatavasti märksa vähem kui euroalal. Seega on euroala ja USA peamine erinevus kummagi piirkonna vananemist silmas pidades see, et euroalal on protsess märksa kiirem ja ulatuslikum.

Euroala ja USA prognoositavate rahvastikutrendide erinevus tuleneb selgest erinevusest kõigis peamistes eeldustes, mis määravad oodatavaid muutusi sündimuskordajas, oodatavas elueas ja migratsioonis. Sündimuskordaja (keskmine sündide arv naise kohta) püsib euroalal eeldatavasti laias laastus muutumatuna praegusel madalal tasemel – 1,5 last naise kohta (allpool vajalikku taastootismäära, mis on 2,1 last naise kohta). USAs jääb sündimuskordaja (praegu 2,0 last naise kohta) arvatavasti märksa kõrgemaks kui euroalal, ehkki järgmistel kümnenditel on oodata väikest langust 1,9 lapseni naise kohta. Oodatav eluiga sünnihetkel (inimese keskmine eluiga aastates sünnihetkel, arvestades valitsevaid suremuskordajaid selles piirkonnas sel perioodil) ilmselt kasvab vaadeldaval perioodil nii euroalal kui USAs (euroalal meeste puhul hinnanguliselt kuue ja naiste puhul viie aasta võrra). Samas prognoositakse, et keskmine eluiga euroalal ületab USA vastavat

näitajat. Neto sisse- ja väljarändekordaja (immigrantide arv miinus emigrantide arv 1000 elaniku kohta) ilmselt langeb, kuid jääb mõlemas piirkonnas positiivseks. USA neto sisse- ja väljarändekordaja (mille suhtes prognoositakse langust keskmiselt 4,0 tasemelt aastail 2002–2005 umbes 2,8-le aastail 2045–2050) ületab nähtavasti tublisti euroala näitajaid (euroalal prognoositakse neto sisse- ja väljarändekordaja langust aastate 2000–2005 ajalooliselt kõrgtasemelt ligi 1,9ni aastail 2045–2050, seda peamiselt viimase aja migratsioonipoliitika tõttu Hispaanias). Erinevad neto sisse- ja väljarändekordajad eri majanduspiirkondades mõjutavad ka erinevust eeldatavates sündimuskordajates ja ülalpeetavate määrades, kuna migrantid on enamasti kõrgema keskmise viljakusega noored.

Ilmselt pole tarvis öeldagi, et rahvastikuprognosid on ebakindlad. Need põhinevad eeldustel, mis ei pruugi tulevasi muutusi kuigi täpselt tabada. Nii mõneski riigis võivad poliitilised seisukohad (näiteks migratsiooni osas) aja jooksul muutuda ning varasemad ettevaated seega iganenuks muuta. Varasemad vead rahvastikutegurite prognoosimisel on olnud suured ja seda just pikema ettevaate puhul.⁴ Vead kipuvad ilmema pigem oodatavate muutuste suuruses kui prognoositud üldsuumundustes, mis ühtivad eri prognoosiallikate puhul.

MÕJU SKP REAALKASVULE JA TÖÖTURGUDELE

Rahvastikumuutuse võimalikku mõju tööturule ja majanduskasvule on raske hinnata. Mõju hinnangud põhinevad real oletustel, milles ei ole võimalik täielikult arvesse võtta erinevate majanduskasvu komponentide omavahelisi seoseid. Käesolevas osas esitatud simulatsioonidesse tuleb seetõttu suhtuda mõningase ettevaatusega, kuid sellegipoolest pakuvad need kasulikku taustmaterjali rahvastikumuudatuste mõju käsitlevate poliitiliste diskussioonide tarvis.

Majanduskasvu arvestamise seisukohast võib SKP reaalkasvu inimese kohta vaadelda tööviljakuse suurenemise (praegusel juhul – tootlikkus iga tööga hõivatud isiku kohta), tööjõu rakendamise (siin – hõivatute ja tööealiste arvu suhe) ja elanikkonna mitmesuguste gruppide arengut kajastavate demograafiliste tegurite tulemusena. Tabelis 2 on toodud neli simulatsiooni selle kohta, millist mõju avaldavad erinevad tööturu arengusuundumused ja rahvastikuprognosid euroala SKP reaalkasvule ja SKP reaalkasvule inimese kohta.

Alternatiivsetest stsenaariumitest esimene pakub baasstsenaariumi rahvastikuprognoside mõjust majanduskasvule mis põhineb eeldusel, et tootlikkuse kasv, tööjõuressursi kasutusmäära suurendamine (mõlema puhul eeldatakse kasvu kooskõlas tabeli esimesel real toodud keskmiste näitajatega) ja pensioniiga jäävad samaks. Isegi juhul, kui tööturul, pensioni- ja tervishoiusüsteemis mahukaid reforme ette ei võeta, on eeldused keskmises perspektiivis optimistlikud, kuna tööjõuressursi kasutusmäära komponendid võivad vaadeldava ajavahemiku lõpul jõuda loomuliku piirini (vastates näiteks siirdetööpuuduse määra tasemele ja tööjõus osalemise määra 100% ülempiirile).

⁴ Andmeid selle kohta leiab EKP üldtoimetises nr 51, august 2006 (Maddaloni, A. Macroeconomic implications of demographic developments in the euro area).

Tabel 2. Euroala majanduskasvule avalduva oodatava demograafilise arengu mõju alternatiivsed stsenaariumid (keskmine aastane muutus; %)

	Tootlikkus	Tööjõuressursi kasutus	Tööealine elanikkond	Reaalne SKP	Kogurahvastik	Reaalne SKP elaniku kohta
Senine areng (1995.–2005. a keskmine)						
1995–2005	1,0	0,8	0,3	2,1	0,4	1,7
1. stsenaarium: tootlikkus ja tööjõuressursi kasutus kasvavad kooskõlas 1995.–2005. a keskmisega						
2005–2010	1,0	0,8	0,2	2,0	0,4	1,6
2011–2030	1,0	0,8	-0,3	1,5	0,1	1,4
2031–2050	1,0	0,8	-0,6	1,2	-0,2	1,4
2. stsenaarium: Euroopa Komisjoni prognoosid*						
2005–2010	1,1	0,8	0,2	2,1	0,4	1,7
2011–2030	1,8	0,2	-0,3	1,7	0,1	1,6
2031–2050	1,7	0,1	-0,6	1,2	-0,2	1,4
3. stsenaarium: vajalik tootlikkuse kasv, et SKP reaalkasv elaniku kohta püsiks 1995.–2005. a keskmisel tasemel						
2005–2010	1,0	0,8	0,2	2,1	0,4	1,7
2011–2030	1,3	0,8	-0,3	1,8	0,1	1,7
2031–2050	1,3	0,8	-0,6	1,5	-0,2	1,7
4. stsenaarium: vajalik tööjõuressursi kasutus, et SKP reaalkasv elaniku kohta püsiks 1995.–2005. a keskmisel tasemel						
2005–2010	1,0	0,9	0,2	2,1	0,4	1,7
2011–2030	1,0	1,1	-0,3	1,8	0,1	1,7
2031–2050	1,0	1,1	-0,6	1,5	-0,2	1,7

Allikad: EKP arvutused Eurostati ja Euroopa Komisjoni andmete põhjal.

Märkused. Tootlikkust mõõdetakse toodangu järgi elaniku kohta. Tööjõuressursi kasutamist mõõdetakse töötajate arvu järgi ühe inimese kohta tööealise elanikkonna ehk 15–64aastaste hulgas.

* Vt teist stsenaariumit põhitektis.

Pidades silmas ebakindlust, mis ümbritseb tööviljakuse ja tööjõuressursi kasutamise määra kasvu- prognoose, arvestab teine alternatiivne stsenaarium Eurostati rahvastikuprognooside mõju majanduskasvule, võttes sedakorda arvesse ka Euroopa Komisjoni analüüsides äsja välja toodud tööviljakuse ja tööjõuressursi kasutusmäära kasvu eeldusi.⁵ Nende eelduste kohaselt suureneb tööviljakuse kasv euroalal prognoosiperioodi kestel praeguselt 1,0%lt 1,7%ni (vt teise stsenaariumi esimene veerg) ning tööjõuressursi kasutusmäära kasv kahaneb 0,8%lt 0,1%le, kuna tööjõupakkumise maht ja struktuur samal perioodil muutuvad (vt teise stsenaariumi teine veerg). Need eeldused võimaldavad seega optimistlikumat prognoosi tööviljakuse kasvu suhtes (eriti arvestades seda, et viimasel kolmel aastakümnel on euroala tööviljakus pidevalt langenud) ning tööjõuressursi kasutusmäära kasvu suhtes on prognoos pessimistlikum kui esimeses stsenaariumis.

⁵ Vt Carone, G. jt. The economic impact of ageing populations in the EU25 Member States. – European Commission Economic Papers, nr 236, detsember 2005.

Esimese stsenaariumi järgi võib prognoosida, et aasta keskmine SKP reaalkasv langeb 2,0%lt ajavahemikul 2005–2010 1,5%le aastail 2011–2030 ning 1,2%le aastail 2031–2050. Teise stsenaariumi rakendumisel on oodata veidi kiiremat majanduskasvu keskmise aja jooksul, kuid pikemas perspektiivis on areng mõlema stsenaariumi puhul ühesugune: SKP reaalkasv inimese kohta aeglustub samuti seniselt keskmiselt 1,7%ni ulatunud tasemelt ligi 1,4%le aastaks 2050.

Kolmas ja neljas stsenaarium kirjeldavad arengutrende, mis aitaksid ära hoida keskmise majanduskasvu märkimisväärset aeglustumist, nähes ette ulatuslikke meetmeid töövõimuse tõstmiseks ja/või töövõimuse kasutusmäära komponentide suurendamiseks. Tabelis 2 tuuakse iga komponendi keskmised muutused, mida oleks vaja, et säilitada SKP reaalkasv inimese kohta ajavahemikus 1995–2005 täheldatud keskmisel tasemel (eeldusel, et muud toodangukasvu komponendid püsivad muutumatuna 1995.–2005. aasta keskmisel tasemel). Tabelist nähtub, et kui näiteks töövõimuse kasutusmäära kasv jätkub praeguses tempos 0,8% aastas (kolmas stsenaarium), peaks töövõimuse keskmine aastakasv kerkima kogu prognoosiperioodiks 1,3%ni. See viitab vajadusele kiirendada märgatavalt struktuurireformide elluviimist, soodustamaks töövõimust ja makromajandusliku keskkonna arengut. Teisest küljest, kui töövõimuse kasv jääks oma praegusele 1% tasemele (neljas stsenaarium), peaks töövõimuse kasutusmäära kasv tõusma sammhaaval 0,8%lt ligi 1,1%ni ettevaateperioodi lõpuks. Kui töövõimuse kasutusmäära on võimalik veelgi tõsta, võib selle loomulik piir (kui kogu tööealine elanikkond on aktiivselt hõivatud) jõuda kätte ammu enne 2050. aastat. See tooks kaasa vajaduse pikendada tööelu, st tõsta pensioniiga ja/või suurendada aasta keskmist töötundide arvu kas keskmises või pikas perspektiivis. Isegi kui õnnestub säilitada SKP reaalkasvu määrad inimese kohta, võib SKP reaalkasv aja jooksul ikkagi märgatavalt kahaneda.

Kokkuvõttes on simulatsioonide kvalitatiivsed tulemused väga sarnased. Kui struktuuripoliitika muutusi, mis suurendavad nii töövõimuse kasutusmäära kui ka töövõimust, ei rakendata senisest tunduvalt kiiremini, võib eeldatav demograafiline areng tähendada ka seda, et trendipõhise potentsiaalse kogutoodangu kasv (ka inimese kohta) on euroalal keskmises ja pikas perspektiivis madalam.

MÕJU RAHANDUSELE

Rahvastiku vananemine avaldab survet riigi rahandusele, suurendades vanadusega seotud kulusid, kuna maksumaksjate ja toetusesaajate vahetõrge muutub viimaste kasuks. Kõige enam on oodata kulutuste kasvu pensionisüsteemide ning tervishoiu ja pikaajalise hoolduse vallas. Euroopa Liidu majanduspoliitika komitee (EPC) vananeva rahvastiku tööühma ja Euroopa Komisjoni uuringuaruanne⁶ sisaldab riiklike institutsioonide prognoose demograafiliste muutuste mõju kohta mitmes riiklike kulutuste valdkonnas, sh pensionid, tervishoid, pikaajaline hooldus, haridus ja töötute abirahad.

⁶ Majanduspoliitika komitee ja Euroopa Komisjoni raport „The impact of ageing on public expenditure: projections for the EU25 Member States on pensions, health care, long-term care, education and unemployment transfers (2004–2050)”, European Economy Special Report, 1/2006.

Prognoosid põhinevad ühiselt kokkulepitud eeldustel demograafiliste ja peamiste makromajanduslike muutujate käitumise kohta tulevikus ning riiklike mudelite rakendamisel pensionisüsteemide arengu prognoosimisel. Prognoosid võtavad arvesse üksnes kehtivaid õigusakte, mis võimaldab arvesse võtta jõustuda võivaid korraldusi, kuid mitte võimalikke tulevasi poliitilisi muudatusi. Kokkuvõtte prognoosidest on toodud tabelis 3 ning neid käsitletakse allpool.

Kui vaadata demograafiliste muutuste mõju pensionisüsteemidele, siis enamik Euroopa pensionisüsteeme rajaneb jooksva rahastamise põhimõttel, st jooksvaid kulusid rahastatakse jooksvalt laekuvatest maksetest. Pensionäride arvu kasv avaldab pensionisüsteemidele märkimisväärset survet, kuna vähenev hulk töötajaid peab rahastama aina suureneva hulga eakate pensionimakseid. Komisjoni uurimuses toodud arvutuste kohaselt põhjustab rahvastikumuutus enamikus euroala riikides pensionikulude kumulatiivse kasvu enam kui 3 protsendipunkti ulatuses SKPst. Eriti suurt kulude tõusu on vaadeldaval ajavahemikul oodata Hispaanias, Luksemburgis ja Portugalis (vt tabel 3). Aruanne näitab ka, et pensionikulud kasvavad 2010. aastale järgneva kahekümne aasta jooksul kiires tempos.

Tabel 3. Vananeva rahvastiku oodatav mõju riiklikele kulutustele (muutus 2004–2030 ja 2004–2050; % SKPst)

	Pensionid		Tervishoid		Pikaajaline hooldus		Töötushüvitised		Haridus		Kõik kokku	
	2030	2050	2030	2050	2030	2050	2030	2050	2030	2050	2030	2050
Belgia	4,3	5,1	0,9	1,4	0,4	1,0	-0,5	-0,5	-0,6	-0,7	4,5	6,3
Saksamaa	0,9	1,7	0,9	1,2	0,4	1,0	-0,4	-0,4	-0,8	-0,9	1,0	2,7
Kreeka*			0,8	1,7			-0,1	-0,1	-0,5	-0,4		
Hispaania	3,3	7,1	1,2	2,2	0,0	0,2	-0,4	-0,4	-0,7	-0,6	3,3	8,5
Prantsusmaa**	1,5	2,0	1,2	1,8			-0,3	-0,3	-0,5	-0,5	1,9	2,9
Iirimaa	3,1	6,4	1,2	2,0	0,1	0,6	-0,2	-0,2	-0,9	-0,1	3,3	7,8
Itaalia	0,8	0,4	0,9	1,3	0,2	0,7	0,1	-0,1	-0,8	-0,6	1,0	1,7
Luksemburg	5,0	7,4	0,8	1,2	0,2	0,6	-0,0	-0,1	-0,5	-0,9	5,4	8,2
Holland	2,9	3,5	1,0	1,3	0,3	0,6	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2	3,8	5,0
Austria	0,6	-1,2	1,0	1,6	0,3	0,9	-0,1	-0,1	-0,9	-1,0	0,9	0,2
Portugal**	4,9	9,7	-0,1	0,5			-0,1	-0,1	-0,6	-0,4	4,1	9,7
Soome	3,3	3,1	1,1	1,4	1,2	1,8	-0,4	-0,4	-0,6	-0,7	4,7	5,2
Euroala	1,6	2,6	1,1	1,5	0,2	0,5	-0,3	-0,3	-0,7	-0,6	1,9	3,7

Allikas: majanduspoliitika komitee ja Euroopa Komisjon (2006).

Märkused. Need näitajad viitavad pensionidele, haridusele ja töötushüvitistele tehtavate sotsiaalkindlustuskulude võrdlevatele prognoosidele. Tervishoiu ja pikaajalise hoolduse puhul viitavad prognoosid vananeva rahvastiku töörihma stsenaariumidele.

* Andmed kogukulutuste kohta puuduvad.

** Kogukulutused ei sisalda pikaajalise hoolduse kulusid.

Prognoosid sisaldavad kasulikke kvantitatiivseid vihjeid selle kohta, kui suur võib olla tulevane surve pensionisüsteemidele, kuid tegeliku mõju osas, mis võib osutada isegi arvatust suuremaks, püsib jätkuvalt ebaselgus. Eelkõige torkab silma, et prognoosid on rajatud positiivsetele eeldustele tulevase töövõime arengu osas (samasugustele nagu kolmandas osas kirjeldatud teises stsenaariumis), mis ei pruugi tõeks saada, eriti juhul, kui vajalikke struktuurireforme läbi ei viida. Lisaks on oht, et kui heakskiidetud pensionireformi konkreetne mõju lõpuks avaldub, võib suureneda poliitiline surve, muutmaks jätkusuutlikkust suurendavate reformide suunda. Stsenaariumid ei pruugi ka adekvaatselt kajastada negatiivset mõju tööjõupakkumisele ja kapitalimahutusele, mis tuleneb vajadusest rahastada suuremaid pensionikulusid.

Rahva vananedes kasvavad ka tervishoiukulud, kuna nõudlus tervishoiuteenuste järele kipub kasvama koos vanusega. Kui pensionisüsteemide vallas on võimalik edasist arengut mõningase täpsusega prognoosida pensionisüsteemide mehhanismide modelleerimise abil, siis tervishoiukulud on juba märksa keerulisem ette näha. Seda põhjusel, et tervishoiukulude areng näitab tervishoiuga seotud kaupade ja teenuste nõudluse ja pakkumise suhet, mis omakorda sõltub reast tegureist, kindlustussüsteemi eripärast ja riigipoolsest reguleerimisest/sekumisest. Kuna õigus riigi rahastatud tervishoiuteenustele on hädusamalt määratletud kui pensionide vallas, võivad suvalised poliitilised muutused avaldada kulutustele suuremat lühiajalist mõju ning muuta täpsete pikaajaliste prognooside koostamise veelgi keerulisemaks.

Eelnevat arvestades põhinevad tervishoiu arengu prognoosid suuresti eeldustel tugineval lähene-misel. Esmalt määratletakse jooksvate vaatluste alusel tervishoiu ja pikaajalise hoolduse kulude profiilid vanuse ja soo põhjal. Seejärel kõrvutatakse saadud ea- ja soospetsiifilised kulutasemed rahvastikuprognoosidega, et leida kogukulude suurus tulevikus. Lisaks tehakse oletusi eakate tulevase tervisliku seisundi kohta, millel on suur mõju prognoositavatele kulusurvetele. Ühelt poolt viitavad inimeste tervisliku seisundi ettevaated asjaolule, et inimesed elavad kauem ning neil on laias laastus ka parem tervis. Teiselt poolt on mõned kulud kroonilised haigused, nagu näiteks dementsus, seotud bioloogilise eaga ja nende levimus kasvab märgatavalt koos pikaajalisuse kasvuga. Majanduspoliitika komitee ja Euroopa Komisjoni uuringuaruandes sisaldub positiivse ja negatiivse vahepealne lähte-eeldus, mille kohaselt kasvav pikaajalisus jaguneb võrdselt hea ja halva tervise vahel.

Sellistel eeldustel võib tervishoiule ja pikaajalise hooldusele tehtavate riiklike kulutuste oodatav kasv ulatuda enamikus riikides 1–3 protsendipunkti SKPst aastaks 2050 (vt tabel 3). Ent selline lähenemine ei arvesta mõningaid muid tegureid, mis võivad osutada oluliseks. Näiteks tervishoiuteenuste nõudluse tuluelastsust eeldatakse lähenevat ühele, kuid hinnangud viitavad varasemast kõrgematele väärtustele. See tähendab, et tervishoiukulutused kipuvad kasvama sissetulekutest kiiremini. On juba tõestatud, et kulutusi suurendab pigem nõudlus kvaliteetsete, st suhteliselt kallite meditsiinitehnoloogiate järele kui olemasolevate raviprotseduuride senisest suurem maht. Empiirilised uurimused näitavad, et tehnika edusammudel on olnud varasemate kulutuste kasvus suur osa.

Mõned mõjutegurid võivad osaliselt tasakaalustada rahvastiku vananemisest tulenevat kulutuste kasvu. Näiteks laste arvu langus toob kaasa riiklikult rahastatud hariduskulude ja peretoetuste kulude languse. Sellised tasakaalustavad mõjurid, kui neid üldse esineb, on väiksed ja moodustavad enamikus riikides vähem kui 1 protsendipunkti SKPst (vt tabel 3). Tuleb siiski märkida, et madala iibe tõttu üha vähenev tööjõud võib tugevdada survet valitsustele, et investeeritaks kõikidesse haridusvormidesse, eriti elukestvasse õppesse. Seega võivad hariduskulutused väheneda eeldatust vähem.

Majanduspoliitika komitee ja Euroopa Komisjoni uuringuaruanne sisaldab ka hinnanguid vananemise mõju kohta töötusega seotud kulutustele, mis põhinevad samuti prognoosil, mis on tehtud real eeldustel (vt tabel 3). Arvnäitajad põhinevad juba eelnevalt käsitletud tööturueeldustel ning seega peaks neisse seega suhtuma ettevaatusega, kuid need viitavad, et töötushüvitistele tehtavad kulutused peaksid euroalal vähenema 0,3 protsendipunkti aastateks 2030 ja 2050.

Kokkuvõttes annavad praegused prognoosid vananemisest tuleneva eelarvekoormuse kohta märku sellest, et on olemas selge ja kohene vajadus poliitiliste meetmete järele. Pensioni, tervishoiu ja pikaajalise hoolduse korraldust peab korrigeerima, et tagada nende elujõulisus rahvastiku vananemise tingimustes. Valitsussektori eelarvepoliitika peab olema kindlal finantsalusel ja eelarve paindlikkus tagatud, et vähendada eelarve haavatavust. Aega jääb üha vähemaks, kuna rahvastiku vananemise mõju riikide eelarvetele hakkab ilmnema järgmisel kümnendil. Eeltoodud ettevaated võivad isegi alahinnata tulevaseid surveid, mis nõuab eelarvepoliitikal veelgi enam konservatiivsust. Seda arvesse võttes tuleks edasi arendada meetodeid, mille abil hinnata rahvastiku vananemise mõju eelarvele.

MÕJU FINANTSTURGUDELE

Elanikkonna vananemine mõjutab finantsturget kolme põhikanali kaudu. Esiteks avaldab elanikkonna vananemine mõju majapidamiste säästude ja investeringute tasakaalule, mis omakorda võib mõjutada riigi majanduse välistasakaalu. Teiseks mõjutab rahvastiku vananemine säästude tegelikku investeerimist, kuna erinevate põlvkondade esindajad teevad oma rahapaigutuste osas erinevaid valikuid. Kolmandaks viivad nende riikide poliitikakujundajad, kus rahvastiku vananemise protsess on juba käimas (nagu näiteks euroalal), ellu pensionireforme, mis võivad finantsturget otseselt mõjutada.

Mis puutub esimese kanali toimimisse, siis teevad erinevad põlvkonnad tarbimise ja investeerimise tasakaalu vaatepunktist erinevaid valikuid. Seega kui vanade ja noorte osakaal rahvastikus muutub, võivad sellega kaasned muudused tarbimise ja investeringute osakaaludes SKPs. Demograafiliste muutuste mõju säästude ja investeringute tasakaalule on ulatuslikult uuritud, kasutades dünaamilisi mudeleid, mis põhinevad eeldusel, et majapidamised tarbivad elu jooksul ühtlaselt ja elutsükli säästmismudel on kaarjas. Arvatakse, et majapidamised säästavad tööelu ajal rohkem, et rahastada pensionipõlves tarbimist. Noored inimesed seevastu kulutavad palju jooksvale tarbi-

misele, st nad võivad võtta laenu oma inimkapitali vastu. Nendel eeldustel põhinevad dünaamilised mudelid, mis on sobitatud enamiku arenenud maade vanuselise jaotusega, viitavad võimalusele, et järgmistel aastakümnetel võib tasakaaluline reaalne intressimäär (pikaajaline määr, mis tasakaalustab säästud ja investeeringud) veidi langeda eeldusel, et pensioniiga jääb praegusele tasemele (vt taustinfo).

Rahvastiku vananemise mõju tarbimise/säästude suhtele mõjutab ka välistasakaalu. Riigid, mille rahvastikku iseloomustab kõrge üle 64aastaste ülalpeetavate määr, pigem toetavad jooksevkonto puudujääki ja kapitali netosissevoolu, kuna suhteliselt suur ülalpeetavate vanurite hulk tähendab ka suhteliselt madalaid kogusäästu määrasid.⁸

Mis puudutab teist kanalit, siis võivad demograafilised muutused mõjutada investorite otsuseid varade paigutamisel ja seega varade hinda, kuna eri põlvkondadesse kuuluvad inimesed otsustavad tõenäoliselt riski mõttes erisuguse varapaigutusportfelli koosseisu kasuks, sest nende investeringuperiood on erinev. Pensionärid pigem väldivad riski, sest nad ei saa finantsriske maandada palga kaudu.

Suur osa säästudest investeeritakse finantsvaradesse. Finantsalases kirjanduses on selle tulemusel käimas ulatuslik diskussioon küsimuses, kas kahaneva tööjõu hulgaga arenenud riigid teoreetiliselt suudaksid üle elada väärtpaberite hinna languse („varade sulamise“ teooria), kui praegu aktiivne tööjõud (beebibuumi põlvkond) pensionile jääb. Surve väärtpaberihindade alanemiseks võib tõepoolest avalduda, kuna suurearvuline eakas põlvkond müüb finantsvarad väiksemaarvulisele keskealisele põlvkonnale.⁹ Samal ajal võib finantsportfelli ümberjagamine vähem riskantsete varade suunas tuua kaasa surve varade, näiteks valitsuse võlakirjade hindade tõusuks, mistõttu midagi kindlat hindadele avalduva üldise mõju kohta on raske öelda.

Üldjoontes pakub kättesaadav ajaloolistel andmetel põhinev empiiriline materjal mõningat tõesust demograafia ja finantsvarade hindade vahel eksisteerivast seosest.¹⁰ Kvantitatiivselt viitab

⁷ Maksebilansi tasakaalu seisukohast on kogukapitali netovoog (= välismaiste otseinvesteeringute netosissevool + omandiväärtpaberite netosissevool + võlainstrumentide netosissevool + muu kapitali netosissevool) võrdne jooksevkonto puudujäägiga.

⁸ Higgins, M. Demography, national savings and international capital flows. – *International Economic Review*, 39, 1998, lk 343–369.

⁹ Vt põhjalikuma analüüsi saamiseks ka Abel, A.B. Will bequests attenuate the predicted meltdown in stock prices when baby boomers retire?. – *Review of Economics and Statistics*, 83, 2001, lk 589–595; Abel, A.B. The effects of a baby boom on stock prices and capital accumulation in the presence of social security. – *Econometrica*, 71, 2003, lk 551–578; Brooks, R. What will happen to financial markets when the baby boomers retire? IMF Working Paper, nr 00/18, 2000.

¹⁰ A. Ang ja A. Maddaloni leiavad oma teoses „Do demographic changes affect risk premiums? Evidence from international data” – *Journal of Business*, 78, 2005, lk 341–79, et pensionil olevate täiskasvanute arvu muutus aitab suuresti prognoosida riskipreemiaid (vt ka Davis, E.P., Li, C. Demographics and financial asset prices in the major industrial economies. Brunei University Department of Economics and Finance Discussion Paper, nr 03-07, 2003).

oletatav seos aga sellele, et demograafiliste muutuste mõju finantsvarade hindadele on suhteliselt piiratud.

Lisaks võib kodumaiste finantsvarade nõudluse ja pakkumise šokke leevendada välisnõudlus ja seega võib varade hindade „sulamist” pehmeneda suuremat tasuvust otsiva kapitali sissevool. Hiljutised uurimused on heitnud valgust rahvastiku vananemise ja rahvusvaheliste kapitalivoogude seostele.¹¹ Omandiväärtpaberite netosissevool kipub rahvastiku vananedes kasvama, kuna välisinvestoreid meelitab madalamast sisemisest säästmisest tingitud suurem oodatav tootlus. Seevastu võlainstrumentide netosissevoolu (lühiajalised ja pikaajalised võlakirjad) ja üle 64aastaste ülalpeetavate määra vahel on pöördvõrdeline seos (st negatiivne korrelatsioon). See võib tuleneda kasvanud nõudlusest fikseeritud intressimääraga instrumentide, näiteks valitsuse võlakirjade järele, kuna vanemad inimesed eelistavad portfelli jaotuse puhul vähem riskantseid varasid. Kokkuvõttes viitavad tulemused sellele, et praeguse tööealise põlvkonna pensionilejäämisega kaasneva aktsiahindade märgatava languse tõenäosus on väga väike.

Kolmandaks juhitakse säästusid finantsturgudele finantsvahendajate ja eriti just pensionifondide kaudu. Beebibuumi põlvkonna kapitaliturgudele investeeritud säästude kasvav osakaal majapidamiste säästudes on suurendanud turgude kapitalisatsiooni enamikus arenenud maades. Finantsvarade väärtus, mida euroala majapidamised finantsvahendajate kaudu omasid, oli 2004. aasta lõpul ligi 130% SKPst (1995. aasta lõpul 110% SKPst).

Pensionifondid on enamikus euroala maades vähearenenud, vaatamata erapensionisüsteemides hoitavate varade väärtuse märgatavale kasvule viimastel aastatel. Euroala majapidamised on suunanud rohkem raha kindlustusseltsidesse ja pensionifondidesse kui pankadesse (st rahaloomeasutustesse) või investeerimisfondidesse (st muudesse finantsvahendajatesse) (vt joonis 3). Tundub siiski, et täiendavaks kasvuks on veel ruumi, eriti kui käimasolevad pensionireformid soodustavad liitumist täieliku või osalise kogumispensionisüsteemidega.

Ette vaadates võib öelda, et institutsionaalsete investorite, eriti pensionifondide kasvav tähtsus suurendab finantsstabiilsusega seonduvaid muresid pensionifondide võime pärast tulla toime pensionidega seotud kohustustega tulevikus. Neid probleeme on osaliselt püütud lahendada rangemate nõuetega maksevõimele ja kindlaksmääratud pensionimaksete kasutamise soodustamise teel.

Demograafiline areng mõjutab ka turuosalistele vajalikke finantsinstrumente. Pensionifondide juhid räägivad juba praegu vajadusest suurendada turu, inflatsiooni ja pikaajalisuse riskide juhtimisele suunatud finantsinstrumentide pakkumist. Sinna hulka kuuluvad näiteks pikaajalised (kõrge kvaliteediga ja kõrge likviidsusega) võlainstrumendid ja inflatsiooniga indekseeritud instrumendid.

¹¹ Santis, R.A. De, Lüthmann, M. On the determinants of external imbalances and net international portfolio flows: a global perspective. ECB Working Paper, nr 651, 2006.

Joonis 3. Euroala majapidamiste finantsvarade jaotus finantsvahendajate lõikes (% SKPst)

Allikas: EKP.

DEMOGRAAFILISTE MUUTUSTE MÕJU RAHAPOLIITIKALE

Viiendas osas kirjeldatud demograafiliste muutuste üldistel tagajärgedel finantsturgude jaoks on mõningane eriomane mõju ka keskpankadele. Käesolevas taustinfos analüüsitakse artikli viiendas osas kirjeldatud põhikanaleid uurimaks, millist mõju võivad demograafilised muutused avaldada rahapoliitikale.

Demograafilise arengule omane aeglus viitab sellele, et selle otsene mõju rahapoliitikale on tõenäoliselt tagasihoidlik.¹ Rahvastiku vananemine iseenesest ei loo sellist majanduskeskkonda, kus ootamatult tekivad teravad inflatsiooni- või deflatsioonisurved. Seega pole ette näha keskpankade ulatuslikku reaktsiooni tulemaks toime prognoositud rahvastikumutustega järgmistel kümnenditel. Ilma vajalike reformideta võib töövõljakuse ja tööjõupakkumise kasv siiski aeglustuda, samas kui riiklike kulutuste ja sotsiaalkindlustussüsteemidega seotud surved kasvavad ning kõrgemad maksud avaldavad hindadele ja palkadele täiendavat survet. Niisiis juhul, kui vajalikke struktuurireforme ette ei võeta, peab rahapoliitika teatud puhkudel reageerima suurematele inflatsioonisurvele.

Keskpangad peaksid pöörama tähelepanu demograafiliste tegurite mõjule, kuna märkimisväärne püsivus, mis iseloomustab rahvastiku arengut, võib kaasa tuua pikaajalisi muudatusi selles, kuidas rahapoliitilised otsused mõjutavad majandust. Finantsturud võivad juba praegu oodata elanikkonna vananemise mõju varade hindadele, nagu näiteks tasakaalulise

¹ Bean, C. Global demographic change: some implications for central banks. Overview Panel, Federal Reserve Bank of Kansas City, Jackson Hole, Wyoming, 2004.

reaalintressimäära võimalikke muutusi, mis vaieldamatult puudutab rahapoliitika kujundajaid. Samuti ei pruugi vananev ühiskond viia ellu vajalikke struktuurireforme, kuna keskmine valija muutub vanemaks, mis tähendab, et keskpank peab tegutsema suhteliselt jäigemas majanduskeskkonnas.

Järgnevalt esitatakse seni avaldatud materjalide põhjal lühiülevaade selle kohta, kuidas demograafilised muutused võivad mõjutada selliseid keskpangandusega seotud küsimusi, nagu 1) tasakaaluline reaalne intressimäär; 2) tulukõver; 3) rahapoliitika ülekandemehhanism ja 4) nõudmised rahapoliitikale vananevas ühiskonnas.

Tasakaaluline reaalintressimäär

Eeldatavasti toob elanikkonna vananemine järgmistel aastakümnetel kaasa nii investeeringute kui ka säästude vähenemise. Vananemine võib avaldada kaudset mõju reaalsele intressimäärale. Nimelt on suletud majandust eeldavate mudelite puhul, juhul kui kodumaised investeeringud langevad alla kodumaise säästmise taseme (kuna vananemise tagajärjel on tootmisprotsess kapitalimahukam ning kapitali ja tööjõu suhe kasvab, mis omakorda vähendab investeeringute tootlust), oodata reaalse intressimäära langust, kuna säästjatel on raske leida tulusaid investeerimisvõimalusi. Kui aga kodumaised investeeringud vastupidi ületavad sisemaiseid säästusid, siis liigub reaalne intressimäär ülespoole ning kajastab võimalike investeerimisprojektide ettevõtmiseks vajalike finantsvahendite suhtelist nappust.

Teadlased on kasutanud kattuvate põlvkondade mudeleid, milles inimesed rühmitatakse erinevatesse vanusegruppidesse, et selgitada välja vananemise tagajärjed tasakaalulise reaalse intressimäära suhtes. Tulemused viitavad sellele, et pensionisüsteemi edasise reformimiseta väljendub elanikkonna vananemise mõju tasakaalulise reaalse intressimäära suhteliselt tagasihoidliku vähenemisena umbes 50–100 baaspunkti ulatuses 25–50 aasta jooksul. Näiteks simuleerib Miles (1999) vananemise mõju Euroopa Liidus ning leiab, et demograafilised tegurid võivad viia reaalse intressimäära languseni umbes 50 baaspunkti ulatuses aastaks 2030, millele järgneb mõningane tõus, kui beebibuumi põlvkond saab läbi. Batini, Calleni ja McKibbini (2006) hinnangul toob vananemine Euroopas kaasa reaalse intressimäära languse umbes 100 baaspunkti ulatuses aastaks 2050.²

² Miles, D. Modelling the impact of demographic change upon the economy. – *Economic Journal*, 109, 1999, lk 1–36; Batini, N., Callen, T., McKibbin, W. The global impact of demographic change. *IMF Working Paper*, nr 06/9, 2006. Vt ka nt Antolin, P., Gonand, F., Maisonneuve, C. de la, Oliveira, J., Yoo, K.Y. The impact of ageing on demand, factor markets and growth. *OECD Economics Department Working Paper*, nr 420, 2005; Börsch-Supan, A., Ludwig, A., Winter, J.K. Ageing, pension reform, and capital flows: a multi-country simulation model. *University of Mannheim Discussion Paper*, nr 04-61, 2004; Canton, E., Ewijk, C. Van, Tang, P.J.G. Population ageing and international capital flows. *European Network of Economic Policy Research Institutes, Occasional Paper*, nr 4, 2003; Serres, A. De, Giorno, C., Richardson, P., Turner, D., Vourc'h, A. The macroeconomic implications of ageing in a global context. *OECD Economics Department Working Paper*, nr 193, 1998.

Tuluköver

Vastavalt intressimäärade tähtajalise struktuuri ootuste hüpoteesile on tasakaaluline reaalne intressimäär, mida turuosalisel loodavad püsivat pikaajaliselt, üks peamisi tegureid, mis otsustab intressimäärade taseme tuluköveral pikema tähtaja puhul. Kui oodatakse elanikkonna vananemisest tingitud tasakaalulise reaalse intressimäära mõõdukat langust, siis langeb ka pikema tähtajaga võlakirjade intressimäära tuluköver hetkest, mil ootused hinnatakse võlakirjadesse.

Sellise mõju suurus tuluköverale sõltub kahest tegurist. Esimene on tasakaalu intressimäära vähenemise ulatus, mida mõjutab demograafilise muutuse kiirus: suuremate muutustega tasakaalu intressimääras kaasnevad tõenäoliselt pikaajaliste intressimäärade suured erinevused. Teine tegur on finantsturgude ettevaatamise ulatus. Kui turud on piisavalt ettevaatavad, oskavad nad ette näha reaalsete intressimäärade oodatava languse, kui elanikkond vananeb ja pikemaajaliste võlakirjade tuluköver langeb, samas kui lühiajaliste võlakirjade tuluköver ei muutu kuigivõrd. Teisisõnu võib vananemine põhjustada tulukõvera laugenemist, kuid suur ebakindlus nii tasakaalumäära kahanemise kui ka finantsturgude ettevaatamisvõime³ suhtes osutavad, et sellise mõju suurus on raske prognoosida ning et oletatavasti on see üsna väike.

Nagu viendas osas juba mainiti, kasvab euroalal järgmistel kümnenditel ilmselt mõnede finantsvahendajate roll. See võib mõjutada teatud turgudel täheldatud hindu, tuues fikseeritud tulususega turgudel kaasa võimaliku hinnatõusu, mida võivad ajutiselt mõjutada nendesamade finantsvahendajate portfelli suured ümberstruktureerimised.

Rahapoliitika ülekandemehhanism

Elutsükli teooria kohaselt suurendavad inimesed jõukust oma tööelu jooksul, et rahastada pensionipõlves tarbimist.⁴ Seega eeldatakse, et inimeste puhul, kelle keskmine vanus on pensionieale lähemal, on jõukuse ja sissetuleku suhe suurem. Samas lubab riiklikult rahastatud pensioniskeemide oodatav tasakaalustamatus arvata, et pensionireformi järel hakkab suurem hulk pensionäre riikliku pensioni asemel toetuma peamiselt enda kogutud varale, et säilitada oma tarbimistaset. Nagu Bean (2004) oletab, tugevdab pikem oodatav eluiga pensionile jäämise järel seda mõju arvatavasti veelgi.

³ Vt finantsturgude piiratud ettevaatamisvõime kohta nt Della Vigna, S., Pollet, J.M. Attention, demographics, and the stock market. NBER Working Paper, nr 11211, 2005.

⁴ Brumber, R., Modigliani, F. Utility analysis and the consumption function: an interpretation of cross-section data. – Kurihara K.K. (toim.). Post-Keynesian Economics. Rutgers University Press, 1954, lk 388–436.

Miles (2002) väidab, et rahapoliitika, mille ülekandumine toimub osaliselt varade hindade kaudu, võib oma makromajanduslikke kõikumisi stabiliseerivat mõju tugevdada üha kasvava tähtsusega jõukusekanali kaudu.⁵

Nõudmised rahapoliitikale vananevas ühiskonnas

Kuna elanikkonna vananemine toetab kasvavat jõukuse ja sissetuleku suhet, sõltudes praeguste jooksvalt finantseeritavate pensionisüsteemide reformidest, võib paralleelselt üle 64aastaste ülalpeetavate määraga kasvada avalik nõudlus vastuseisuks varade hindade „tõusu-languse” tsüklitele: vanemaealises ühiskonnas võib suur osa majapidamiste jõukusest kuhjuda kinnis- ja finantsvarasse, suurendades nii varade hindade kõikumisega seotud sissetulekuriski. Näiteks ütleb Poterba (2004), et aastal 2040 on USAs üle 65aastaste inimeste juhitud majapidamiste käes ligi pool ettevõtete aktsiaist ja 64% pensionikindlustuslepinguist, võrreldes vastavalt 33% and 50%ga aastal 2001.⁶ Elanikkonna suurem riskisus varade hindade kõikumiste suhtes ilmneb tõenäoliselt siis, kui suhteliselt suur osa elanikkonnast („vanurid”) püüavad oma varasid müüa, et rahastada oma pensioniaegset tarbimist.⁷

Seega võivad kasvav üle 64aastaste ülalpeetavate määr ning jõukuse ja sissetuleku suhe tugevdada argumente varade hindade muutustele ehk „mullidele” (st varade hindade baasväärtustest kõrvalekaldumisele) vastuseismise kasuks, kuna heaolu kaotus tulenevalt „tõusu-languse” tsüklitest varade hindades on oletatavasti suurem vanemaealises ühiskonnas.

Sel määral, mil kasvav jõukuse osa investeeritakse nominaalsetesse (inflatsiooniga mitteindekseeritud) varadesse, võivad keskpanga volitused säilitada hinnastabiilsust muutuda veel olulisemaks, et hoida ära inimeste pensionisäästude väärtuse langust aja jooksul kõrge inflatsiooni tõttu. Selles suhtes leiab Bean (2004), et järgmistel kümnenditel hakkab kasvama ka avalikkuse toetus tarbijahinna stabiilsusele.

⁵ Miles, D. Should monetary policy be different in a greyer world? – Auerbach, A., Hermann, H. (toim.). *Financial Markets and Monetary Policy*, 2002, Springer, lk 243–76.

⁶ Poterba, J.M. *The impact of population ageing on financial markets*. NBER Working Paper, nr 10851, 2004.

⁷ Vt nt Abel A.B. *The effects of a baby boom on stock prices and capital accumulation in the presence of social security*. – *Econometrica*, 71, 2003, lk 551–578; Börsch-Supan, A., Winter, J.K. *Population ageing, savings behavior and capital markets*. NBER Working Paper, nr 8561, 2001.

POLIITILISED MEETMED

Demograafiliste muutuste võimaliku mõjuga toimetulekuks peavad valitsused jätkama ulatuslike reformide elluviimist. Reformide eesmärk on lahendada konkreetseid küsimusi riiklikes pensioni- ja tervishoiusüsteemides, vähendada riigivõlga, suurendada tööjõu rakendamist ning tugevdada töövõljakust ja majanduskasvu soodustavaid mehhanisme.

Eeldatavad demograafilised muutused euroalal muudavad olemasolevate riiklike pensionisüsteemide reformimise vajalikuks koos ametliku pensioniea tõstmise ja asendusmäära vähendamisega. Juhul kui reforme ellu ei viida, võivad süsteemi tasakaalus hoidmiseks vajalikud pensionimaksete määrad mõnes riigis hinnangute põhjal enam kui kahekordistuda (st ületada 40% palgast); seega peaksid riiklikust pensionisüsteemist saadavad hüvitised vähenema. Siiski ei oleks reformid, mis on vajalikud jooksvalt rahastatavate pensionisüsteemide täielikuks tasakaalustamiseks ilma vajaduseta pensionimaksete määra tõsta, poliitiliselt või majanduslikult arvatavasti teostatavad. Neid peavad täiendama pensionisüsteemide rahastamise süsteemsed reformid, nagu näiteks suurem finantseerimine. Selline mitmekesistamine vähendab pensionikorralduse üldist haavatavust enne tulevasi demograafilisi muutusi. Ja sedamööda, kuidas kogumispensioni maksete osakaal kogupensionis suureneb, saaks jooksvalt finantseeritavate pensionisüsteemide suurust vähendada, leevendamaks eelarvekoormust pikemas perspektiivis.

Kirjeldatud ülemineku rahastamine võib kaasa tuua koormuse jagamise pensionäride ja maksu maksjate vahel. Üks võimalikke reformiviise on kombineerida osalise kogumispensionikorralduse meetmete sisseviimine jooksvalt finantseeritavate süsteemide muutmisega sissemaksetest sõltuvaks pensioniskeemiks, mida rakendatakse mitmes euroalavälises Euroopa Liidu liikmesriigis. Jooksvalt rahastatavate pensionisüsteemide säilitamise korral sarnanevad sissemaksetest sõltuvad skeemid individuaalsete kogumispensionidega. Seega sõltub tulevane individuaalne pension eranditult isiku enda tehtud sissemaksetest n-ö nominaalsele pensionikontole ja ühetaoliselt rakendatud baaspensionist. Kuna puudub põlvkonnasisene ümberjaotamine pensionisüsteemi kaudu, peaks töötajate maksukoormus kahanema. See suurendab töömotivatsiooni ja aitab saavutada kõrgemat tööhõive määra. Makrotasandil tagab sissemaksetest sõltuvate skeemide tasakaalu nominaalselt pensionikontolt saadava intressimäära piiramine sissemaksete baasi (nt palkade summa majanduses) kasvumääraga. Pensioniskeemide tasakaalustamine eeldab üldjuhul varasemate meetmetega võrreldes märksa piiratumat heldekäelisust, mistõttu praegu töötavad isikud peavad pensioni kogumiseks tegema samaaegselt sissemakseid ka kogumispensionifondi. Samuti võib vaja minna täiendavaid õigusakte, et tagada pensionisäästude mittespekulatiivne iseloom. Neid on vaja ka riikliku finantseerimise seisukohast, kuna varade hindade järsud ebasoodsad muutused sunnivad valitsust lõpuks võtma täiendavaid pensionidega seotud kohustusi.

Tervishoiu ja pikaajalise hoolduse vallas suruvad kasvavad riiklikud kulutused riiklike tervishoiusüsteemide peale samavõrra raskeid valikuid. Tulevase koormusega arvestades peaksid valitsused suurendama sissemaksete määra, tõhustama teenuseid ja tagama erainvesteeringud ja -rahastamise.

Valitsustel on üldjuhul olnud raske kärpida kulutusi püsivalt, piirates selleks ligipääsu teatud (kallitele) raviliikidele. Selleteemalised kirjutised osutavad kõigi osapoolte jaoks sobivate stiimulite tagamise tähtsusele. Siia võib kuuluda patsiendi omaosalusmaksete sisseviimine, nagu mitmes riigis ongi juba tehtud. Tugevnevad turumehhanismid patsientide, raviteenuste osutajate ja kindlustajate vahel võivad üldist olukorda parandada. Lepingute ja maksete struktuur peaksid kajastama tegelikke ressursikulusid ja jätku eelarvepiiranguid, et tagada sobivad majanduslikud stiimulid. Läbipaistvust aitab suurendada raviteenuste osutajate tegevuse võrdlemine. Toodete ja teenuste turgude edasine lõimimine Euroopa Liidus võib aidata suurendada efektiivsust ka tervishoiusektoris.

Euroala vananev elanikkond nõuab pakiliselt ka töjõuturul osalemise määra ja tööhõive suurendamisele suunatud tööturupoliitika elluviimist. Osalus- ja tööhõivemäärad on paljudes euroala riikides kogu tööealise elanikkonnaga võrreldes eriti madalad noorte, naiste ja vanemate inimeste puhul. Ka keskmine töötundide arv töötaja kohta aastas on euroalal madal.¹² Seega on potentsiaali suurendada tööealise elanikkonna rakendamist, tõstes euroala tööturule sisenevate ja seal töötavate inimeste arvu ning pikendades tööaega ja/või -elu.

Eelõeldu saavutamiseks tuleks kõigepealt vähendada töötamist pärssivaid tegureid, mis praegu eksisteerivad mitmel euroala tööturul tulenevalt maksude, hüvitiste ja ennetähtaegselt pensionile jäämise kavade koosmõjust. Sellised süsteemid ei soosi töömotivatsiooni, seda eriti pere teise palgateenija puhul (kelleks sageli on naine) ning madalapalgaliste, noorimate ja vanimate töötajate puhul. Naiste töjõus osalemise suurendamisele suunatud tegevuskavad peaksid hõlbustama naistel ühendada pere ja tööd, suurendades tööaja paindlikkust ning parandades lastehoiu ja vanurite hooldamise teenuseid. Samuti oleks kasulik suurendada motivatsiooni vanemas eas töötamiseks, näiteks järkjärgulise töölt lahkumise poliitika abil või pakkudes vanemaealistele rohkem osaajaga või ajutisi töökohti, tõstes ühtlasi kohustuslikku pensioniiga. Töandjate poolt peab olema ka piisav nõudlus, et vanemaealisi tööle võtta või tööl hoida. Kasvav töjõu migratsioon euroalale loob veel ühe võimaluse tööturul osalemise määra ja kõigi vanuserühmade tööhõive suurendamiseks. Immigratsiooni suurendamise tegevuskavad peaksid seda toetama, nagu on märgitud ka majanduskasvu ja tööhõive ühtsetes üldsuunistes aastateks 2005–2008¹³, kuid tõenäoliselt ei paku need lahendusi demograafilistele probleemidele tulenevalt vajaminevate töötavate migrantide hulgast.

Võimalus suurendada tööviljakust ja majanduskasvu sõltub nii tööturupoliitikast, mis tõstaks töötajate oskuste üldist taset kui ka euroalal toimuvate tehnoloogiaalaste edusammude kiirusest. Selleks, et tõhustada tooteturgude toimimist ning seeläbi tõsta tööviljakust ja luua rohkem töökohti,

¹² Töötaja kohta euroalal ja USAs vt N. Leiner-Killinger, C. Madaschi ja M. Ward-Warmedinger "Trends and patterns in working time across euro area countries 1970–2004: Causes and consequences", EKP üldtoimetised nr 41, 2005.

¹³ Vt lähemalt EKP 2005. aasta augustikuu bülletàni taustinfost pealkirjaga „The Integrated Guidelines for Growth and Jobs 2005–2008”.

tuleks laiendada ELi siseturgu ning suurendada konkurentsi ELi teenuseturgude vahel.¹⁴ Paljud riigid peavad hakkama ka inimkapitali ning teadus- ja arendustegevusse pikaajaliselt investeerima, et korvata elanikkonna vananemise võimalikud negatiivsed mõjud töövillakusele ja tootlikkusele. Euroopa Liidu juhid võtsid 2005. aasta algul vastu Euroopa noorte pakti, mis seab eesmärgiks edendada noorte eurooplaste haridust, koolitust, liikuvust, kutsealast integratsiooni ja sotsiaalset kaasatust. Selleks jälgitakse näiteks noorte tööturule integreerimise tegevuskavasid ja ergutatakse noori ettevõtlusega tegelema. Pakt rõhutab nii hariduse kvaliteedi tõstmise, mis aitab leevendada rahvastiku vananemise võimalikku negatiivset mõju tootlikkusele, kui ka noorte tööjõus osalemise ja tööhõive määra suurendamise tähtsust, et aidata tasakaalustada demograafiliste muutuste mõju tööjõupakkumisele.

KOKKUVÕTE

Oodatavaid rahvastikumuutusi euroalal iseloomustavad madal sündimus ja kasvav keskmine eluiga, mille tagajärjel aeglustub kogu elanikkonna ja tööealise elanikkonna kasv ja järkjärgult suureneb üle 64aastaste ülalpeetavate määr. Eurostati prognooside põhjal hakkab euroala kogurahvastik absoluutnäitajais kahanema umbes 20 aasta pärast ning aastaks 2050 ulatub üle 64aastaste ülalpeetavate määr peaaegu 55% tasemeni, võrreldes 26% tasemega aastal 2006. Kokkuvõttes on neil arengutendentsidel ulatuslikud majanduslikud tagajärjed, sh euroala tööjõupakkumise suuruse ja struktuuri muutused, kuivõrd vanemate töötajate hulk kasvab ja tööturult lahkujate asemele astub vähem uusi töötajaid. Eeldusel, et tööjõu rakendamise määr ja töövillakuse kasv ei muutu, viitavad demograafilised trendid keskmise SKP reaalkasvu langusele keskeltläbi 2,1% tasemelt aastatel 1995–2005 umbes 1% tasemele aastaks 2050. SKP reaalkasv inimese kohta hakkab samuti alanema. Enamikus euroala riikides võib riiklikke kulutusi mõjutada pensioni- ja ravikulutuste kasv üle 3 protsendipunkti SKPst.

Elanikkonna eeldatav vananemine võib mõjutada ka finantsturge, suurendades institutsionaalsete investorite tähtsust. See omakorda tekitab muret finantsstabiilsuse pärast, millega juba tegeldakse pensionisüsteemide struktuurimuudatuste ning institutsionaalsete investorite likviidsuskriteeriumite karmistamise kaudu. Lisaks suurendavad need arengusuundumused ilmselt ka valitsuste rolli, edendamaks finantsharidust ja -kirjaoskust, et säilitada majapidamiste sääste.

Demograafiliste muutuste võimalike tagajärgedega toimetulekuks tuleb õigeaegselt ellu viia ulatuslikke reforme. Valitsussektori võla vähendamine aitaks suurendada eelarve jätkusuutlikkust ja muuta riigi rahandus vähem haavatavaks elanikkonna vananemise mõju suhtes. Ka pensionimaksete ja hüvitiste struktuuri tuleks täiendavalt kohandada. Tööturgude puhul peab märkima, et tööjõu ulatuslikum rakendamine selliste tegevuskavade abil, mis toetavad tööturul osalemise ja tööhõive-

¹⁴ Vt lähemalt „Competition, productivity and prices in the euro area services sector”, EKP üldtoimetised nr 44, 2006.

määra suurenemist, töövõimuse kasvu inimkapitali tehtavate investeeringute kaudu ning ELi siseturu väljakujundamist, aitavad euroalal keskpikas perspektiivis toime tulla toodangu kasvu pärssivate ebasoodsate mõjudega. Pikemas perspektiivis oleks tarvis tõsta ka kohustuslikku pensioniiga ja/või pikendada aasta keskmist tööaega. Euroala riigid vastutavad oma tööhõive ja töövõimuse tegevuskavade kujundamise eest, tuginedes Lissaboni strateegiale¹⁵ ning majanduskasvu ja tööhõive integreeritud üldsuunistele aastateks 2005–2008. Nimetatud suunised hõlmavad arvukaid tegevuskavasid, mida tuleks demograafilisi muutusi arvestades sobitada vastavalt sihtgrupile.

Demograafilise arengu aeglus viitab sellele, et selle otsene mõju rahapoliitikale on tõenäoliselt mõõdukas. Samas võib rahapoliitikat kaudselt mõjutada see, kui ülalnimetatud vajalikke struktuurireforme ellu ei viida. Esiteks võib see suurendada inflatsioonisurveid, kui tööjõudu jääb vähemaks ning tekib vajadus tõsta makse, et rahastada vananemisest tingitud riiklike kulutuste kasvu. Teiseks, kui üha suurem osa jõukusest investeeritakse nominaalsetesse (inflatsiooni suhtes indekseerimata) varadesse, võib keskpanga missioon säilitada hinnastabiilsust muutuda veel olulisemaks, et hoida ära kõrge inflatsioonist tulenevat pensionisäästude väärtuse langust aja jooksul.

Kokkuvõttes rõhutavad käesolevas artiklis käsitletud ebasoodsad rahvastikuarengu suundumused tungivat vajadust viia ellu struktuurireformid, mis suudaksid suurendada euroala makromajanduslikku paindlikkust ja dünaamilisust.

¹⁵ Vt ka EKP 2005. aasta juulikuu bülletàáni artiklit „The Lisbon strategy – five years on”.

EESTI RAHVASTIKU PRAEGUNE SEIS JA TULEVIKUVÄLJAVAATED

Kristina Täht, Ene-Margit Tiit

Eestit, nagu ka paljusid teisi riike, iseloomustab vananev ja vähenev elanikkond. Sündimus on madal ning sama saab öelda ka keskmise eluea kohta. Suremusnäitajad on Eestis samuti jätkuvalt kõrged. Neid ja teisi tegureid arvesse võttes ootab tulevast tööelist elanikkonda ning riiklikku sotsiaal- ja pensionisüsteemi ees suur koormus ülalpeetavate toetamisel. Käesolevas artiklis vaadeldakse Eesti rahvastiku arengusuundi viimastel aastatel ning võrreldakse neid ülejäänud Euroopa maadega.

RAHVASTIKUPROGNOOSID

Rahvaarvu ja koostise prognoosimine on tähtis sisend peaaegu iga valdkonna, eriti aga majandus-, tööturu- ja hariduspoliitika kavandajatele ning samuti tööandjatele. Statistikaameti prognoosides on varieeritud nii sündimuse ja suremuse eeldustega kui ka migratsioonisaldoga ning saadud tulemuseks, et aastal 2015 elab Eestis 1,248 kuni 1,295 miljonit elaniku¹. ÜRO rahvastikuspetsialistide uusimate prognooside järgi elab Eestis 2050. aastal 1 128 000 elaniku. Seega väheneb Eesti praegune, hinnanguliselt 1,342miljoniline² elanikkond selleks ajaks rohkem kui 200 000 inimese ehk 15% võrra. Kuna varasemad ennustused Eesti kohta on olnud palju karmimad, tundub „ainult“ 200 000 võrra vähenemine peaaegu positiivse uudisena.

Peale sündide ja surmade saldo on väga tähtis rahvastikku iseloomustav näitaja vanuseline jaotus, eriti aga ülalpeetavate suhe tööealisesse elanikkonda. Rahvastikuprognooside aluseks on sageli kaks põhinäitajat: summaarne sündimuskordaja, mis on praegu 1,5 (rahvastiku taastootmiseks oleks vaja vähemalt 2,1 last fertiilses eas naise kohta), ning keskmine oodatav eluiga sünnil. Eesti keskmiseks elueaks 2050. aastal on prognoositud 79 aastat. Praegu on mõlema soo keskmine näitaja 72,8, kuid meeste ja naiste eluigade vahe on enam kui kümme aastat. Eestile rahvastikuprognooside tegemisel on suurimaks tundmatuks muutujaks **ränne**. Välisrände kohta riigil usaldusväärne statistika puudub ning samuti on raske oletada, millises suunas ja ulatuses võib välisrände sajandi keskpaigaks muutuda. Sellepärast on rändemõjud jäetud ka ülalnimetatud rahvastikuprognoosist välja.

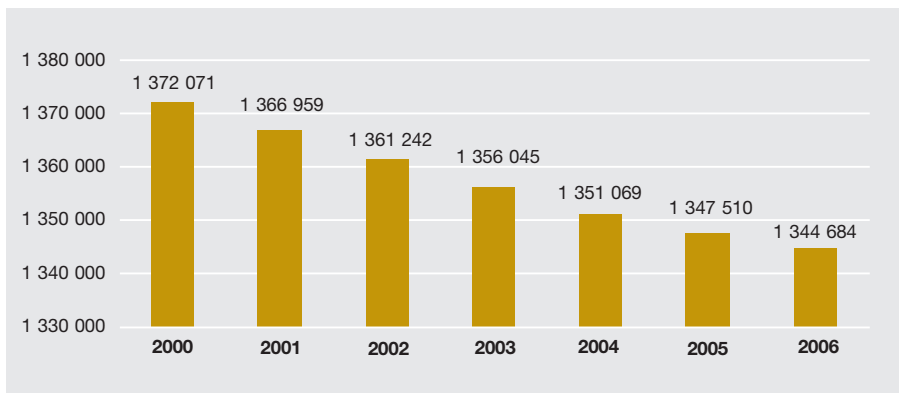
Eesti seisab silmitsi rahvastiku **vananemise** ja **vähennemisega**. Kuna alla pooleteist miljonilise rahvaarvuga riigis (vt ka joonis 1) on sellega kaasnevad probleemid eriti teravalt tunnetatavad, siis on Eesti riik sõnastanud kaks rahvastikualast strateegilist põhieesmärki.³

¹ Rahvastik 2002. Population. Statistikaamet, Tallinn, 2003.

² Samas.

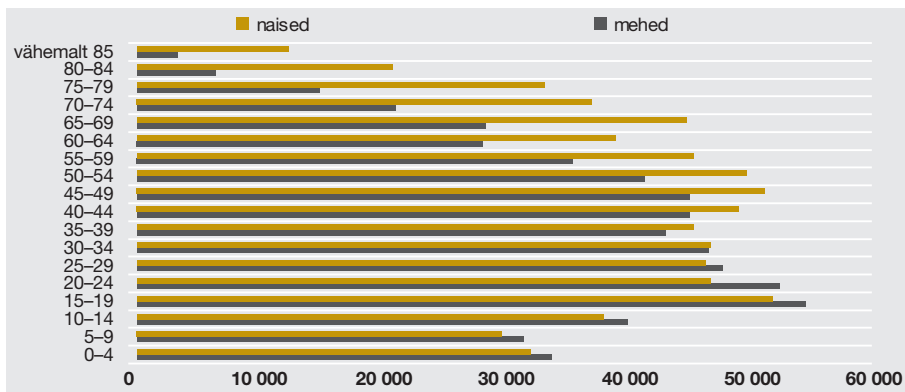
³ Vt Rahvastikupoliitika alused

<http://www.rahvastikuminister.ee/vaade.php?lang=Eesti&g=Rahvastik&a=Rahvastikupoliitika&id=106>).

Joonis 1. Eesti rahvaarv aastatel 2000–2006

Allikas: Statistikaamet

Joonis 2. Soo-vanuse jaotus 2005. aasta keskmisena

Allikas: Statistikaamet

Esimene neist on saavutada sündimuse tõus taastetasemeni⁴. Eesti praegune sündimuse tase 1,5 on kõrgem Kreeka (1,28), Itaalia (1,32), Hispaania (1,33) ja Saksamaa (1,36) vastavast näitajast, kuid

⁴ Taastetase on sündimuse tase, mis tagab rahvastiku taastootmise. Indikaatoriks on lastearv ühe viljakas eas naise kohta väljendatuna summaarse sündimuskordaja kaudu, mille väärtuseks peaks olema vähemalt 2,1. (Allikas: Rahvastikupoliitika alused.)

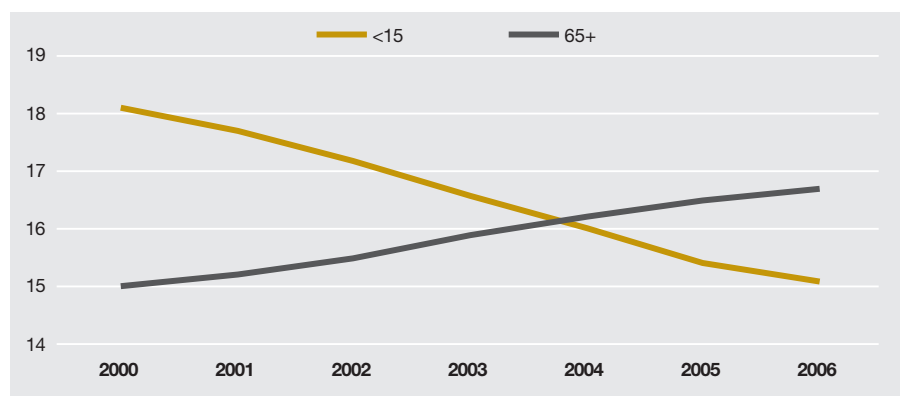
jääb märgatavalt maha põhjanaabrite Soome (1,80), Rootsi (1,77), Norra (1,81), Taani (1,80) ja Islandi (2,05) ning ka Euroopa edetabeli tipus paiknevate Iirimaa (1,99) ja Prantsusmaa (1,94) näitajast.

Teine eesmärk on saavutada nii naiste kui ka meeste keskmise oodatava eluea ja keskmise aktiivse eluea tõus vähemalt Euroopa keskmise tasemeni.

Tõsisem probleem on Eesti meeste keskmine oodatav eluiga, mis on 11 aasta võrra lühem kui Euroopa Liidus keskmiselt (6 aasta võrra lühem Euroopa keskmisest), seda just noorte ja tööealiste meeste kõrge suremuse tõttu. Riskikäitumisest tingituna on suureks probleemiks meeste väljalangemine tööturul arvukate alkoholist, töö- ja liiklusõnnetustest ning vägivallast põhjustatud surmade ja töövõimetuse tõttu.

Ülalpeetavate määr iseloomustab ülalpeetavate (s.o 0–14aastaste ja vähemalt 65aastaste) põlvkondade summaarse arvukuse suhet tööealiste elanike (15–64aastaste) arvukusse. Mida väiksem see suhe on, seda väiksem on tööl käivate inimeste koormus ülalpeetavate toetamisel. Kuna Eestis on laste põlvkond vähearvukas ja ka keskmine eluiga suhteliselt madal, siis on ülalpeetavate määra iseloomustav sõltuvussuhe siin üsna väike: iga ülalpeetava kohta tuleb üle kahe tööealise. Ülalpeetavate määra kiiret kasvu on oodata 5–10 aasta pärast, mil tööikka hakkavad jõudma väiksearvulised 1990ndate lõpul sündinud põlvkonnad. Noorte ja eakate ülalpeetavate osakaalude vahekorra muutust iseloomustab joonis 3. Muutuse põhjuseks on sündimuse langus 1990ndatel ja selle rahvastiku taastootmiseks jätkuvalt ebapiisav tase.

Demograafiline tööturusurve indeks, mis arvutatakse 5–14aastaste ja 55–64aastaste suhtena, iseloomustab tööturule sisenejate osatähtsust võrreldes sealt lahkujatega. Loomuliku arengu korral on selle indeksi väärtus suurem kui üks, mis aga ühtlasi tähendab tööturule sisenevale põlvkonnale

Joonis 3. Noorte ja eakate osatähtsuse muutus

Allikas: Statistikaamet, autori arvutused

teatavat töötuse ohtu, kui aegsasti ennetavaid samme ei astuta. Eestis oli selle indeksi väärtus aastail 2000–2004 küll suurem kui üks, kuid langes kiiresti, jõudes 2005. aastal alla ühe. See on selge ohumärk ja ennustab tööjõupuuduse teravnemist. Põhjused on jällegi samad: väikese-arvulised põlvkonnad saavad täisealiseks ning pärast sõda sündinud arvukas põlvkond muutub töölkäivast ülalpeetavaks.

SÜNDIMUS

Kuni 20. sajandi alguseni oli ebapiisava sündimuse probleem maailmas, sealhulgas ka Euroopas, tundmatu. Kuigi linnades on sündimus läbi aegade olnud väiksem, on suhteliselt kiiremini kasvav maaelanikkond linnu pidevalt sisserändajatega täiendanud. Esimest korda panid sündide arvu langemist allapoole surmade arvu terves riigis tähele kahe maailmasõja vahelisel perioodil mõned Euroopa riigid, sh Prantsusmaa ja Rootsi. Ka Eestis oli majanduskriisijärgsetel aastatel, 1930ndate alguses, mõnel aastal loomulik iive negatiivne.

Euroopa rahvastikku vähendas küll tugevasti II maailmasõda, ent selle järelmõjuks oli kümnekahekümne aasta pikkune sündimuse kõrgeraas, mil sündimus ületas arvestatavalt taastetaseme (2,1 last naise kohta). Paljude Euroopa maade rahvastik suurenes selle aja jooksul ligemale poolteist korda, sest peale sündimuse tõusu toimus sel ajal ka intensiivne suremuse vähenemine ja keskmise eluea kasv. See oli peamiselt tingitud nakkushaiguste arvu langusest ning sotsiaal- ja meditsiiniabi arengust.

Võrreldes teiste Euroopa riikidega on Eesti olnud lühikese ajaga 1980-1990ndatel oma sündimusega nii kõrgeimal kui madalaimal kohal teiste sarnase staatuse ja ajaloo riikide nimekirjas. Endise Nõukogude Liidu Euroopa osa riigid elasid sündimuse langusperioodi üle 1970ndate lõpul, millele järgnes 1980ndate alguses sündimuse tõus. Ligemale kümne aasta vältel oli siin Euroopa kõrgem sündimus tasemel 2,1–2,3. Sellele järgnes aga kiire ja järsk langus, mille tulemusena langes summaarne sündimuskordaja 1990ndate keskel tasemeni 1,2, mis oli Euroopa madalaim näitaja (kuigi ka Lõuna-Euroopas oli sündimus taolisele madalale tasemele langenud). Üldiselt tekitavad järsud muutused sündimuskäitumises vajaduse struktuuraseteks ümberkorraldusteks kogu ühiskonnas. Tunduvalt arvukamad põlvkonnad, aga ka kaks korda väiksemad, toovad kaasa institutsioonilisi probleeme, kui nad saavad lasteaiaeliseks. Samuti siis, kui nad lähevad kooli, ja edaspidi, kui nad sisenevad tööturule. Rääkimata sellest, kui arvukad kohordid saavad pensioniaeliseks. Siiski oleks Eestile selline „probleem” nagu poole suurem sündide arv väga teretulnud ning sündimust suurendav poliitika on olnud kahe viimase valitsuse tähtsaimaks eesmärgiks.

Järgnevalt esitame mõned hüpoteesid selle kohta, miks on sündimus Euroopas nii palju kahanenud ning mis põhjustab sündimuskäitumise erinevusi Euroopa enam-vähem ühtses kultuuriruumis.

Sündimuse üldist vähenemist seletatakse ühiskonna muutumisega isiksusekeskseks, millest tuleneb isikliku vabaduse ja enesearengu võimaluste kõrgem väärtustamine ning soovimatus end

lastega siduda; sotsiaalpoliitika arenguga (riik astub laste asemele ülalpidamistoetuste ja pensioonitega); rasestumisvastaste vahendite kättesaadavusega; linnastumisega (linnades on alati lapsi olnud vähem kui maal, kus lastel oli ka oma majanduslik roll täita); naiste haridustaseme ja tööhõive tõusu ja sellest tulenevate rollimuutustega (naisel on ühiskonnas palju uusi rolle ning nende kõrval on abikaasa- ja emarolli osatähtsus vähenenud); laste (kasvatamise) hinna tõusuga ning religiooni mõju kahanemisega.

Paradoksaalne on riigi ja üksikisiku majandusliku olukorra mõju sündimusele. Ühelt poolt on sündimus alati olnud kõrgem vaesemates riikides ja ka vaesemates ühiskonnakihtides. Teisalt on majanduslike võimaluste nappus, rahapuudus ja kehv eluase ühed kõige sagedasemad laste sündimise loobumise ja sünni edasilükkamise motiivid.

Arusaadavalt on oluline osa perepoliitikast rajatud lastega perede majanduslikule toetamisele. Näib, et siin on tähtis ootuste ja tegelikkuse vahekord: kui isik/pere on enese jaoks määratlenud teatava soovitava elustandardi, siis püüab ta seda säilitada ka lastest loobumise hinnaga. Etaloniks seatud elustandardid on ühelt poolt määratud ühiskonnas valitsevate väärtustega ja teiselt poolt isiku/pere väärtushinnangutega.

Eesti on oma viljakusnäitajate poolest Euroopa Liidu 25 liikmesriigi keskmisel tasemel, kuid kuna aastail 1997–1999 oli sündimus Eestis väga madal (summaarse sündimuskordaja väärtus oli neil aastatel vastavalt 1,32, 1,28 ja 1,32⁵), siis on see teiste ELi riikide näitajatega võrreldes viimastel aastatel kasvanud suhtelist kõige kiiremini (aastal 2005 tasemel 1,50). Eeldatavasti on selles oma osa viimaste aastate radikaalsetel perekondi väärtustavatel poliitilistel sammudel.

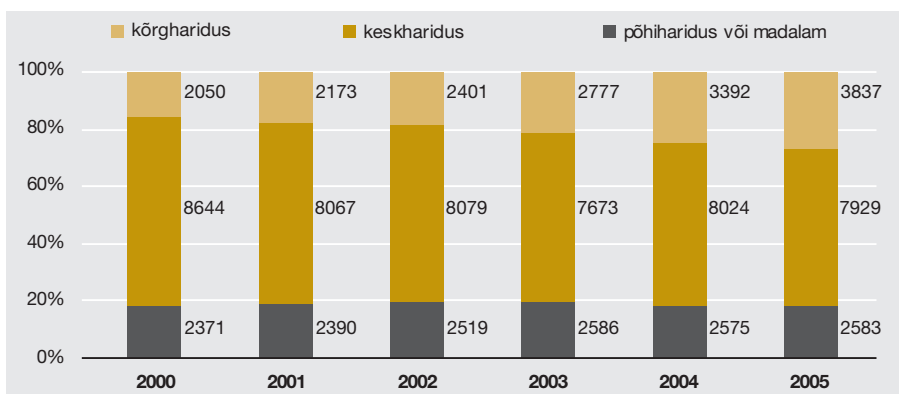
Kogu Euroopat iseloomustab praegu ema suhteliselt kõrge vanus sünnitamisel. Mitmes riigis ületab ema keskmine vanus sünnitamisel 30. eluaasta. Eestis sünnitavad naised sellega võrreldes isegi suhteliselt vara, veelgi nooremad on sünnitajad Lätis ja Leedus ning enamikus üleminekuriikides. Eestis on viimase kümne aasta jooksul suurenenud niihästi esmasünnitaja kui ka sünnitaja keskmine vanus ligi kahe aasta võrra. Ema vanuse suuremine Eestis jätkub keskmiselt kahe kuu võrra aastas. Aastal 2000 oli kõige aktiivsem sünnitamisiga 20–24 eluaasta vahemikus, alates 2001. aastast nihkus sünnitamisaktiivsuse tipp vanusevahemikku 25–29 ja alates aastast 2005 ületab juba ka 30–34aastaste sünnitamisaktiivsus 20–24aastaste oma. Sellest võib järeldada, et teatava määran on viimastel aastatel sündinud nende emade lapsed, kes 1990ndatel lastesaamist edasi lükkasid.

SÜNNITAJA HARIDUS, SOTSIAALNE SEISUND JA RAHVUS

Sünnitajate haridustase on viimastel aastatel märgatavalt tõusnud – 2005. aastal oli enam kui veerand sünnitajatest kõrgharidusega. Kui põhi- ja keskhariidusega sünnitajate arv pole praktiliselt

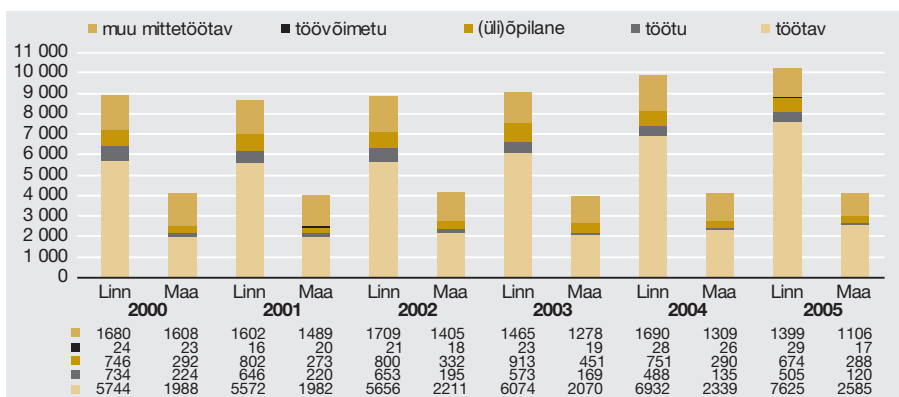
⁵ Rahvastik 2002. Population. Statistikaamet, Tallinn, 2003.

muutunud, siis kõrgharidusega sündinud arv on alates 2000. aastast peaaegu kahekordistunud (vt joonis 4). Niisugune nihe on ootuspärane, sest kajastab kõrgharidusega naiste osakaalu tõusu, ent ka haridustee lühenemist (kolme- ja nelja-aastase bakalaureuseõppe jõuavad naised valdavalt läbida enne sünnitamist). Võib oletada, et oma osa mängib siin ka vanemahüvitise süsteem, mis on kõrgpalgalistele emadele helde. Sündinud naiste seas on viimastel aastatel märgatavalt suurenenud töötajate osatähtsus kõigi teiste sotsiaalsete rühmade arvel (vt joonis 5), ületades 2005. aastal juba 71%.

Joonis 4. Sündinud naiste haridusjaotuse muutus aastatel 2000–2005

Allikas: Statistikaamet

Joonis 5. Sündinud naiste tööhõiveseisundi muutus

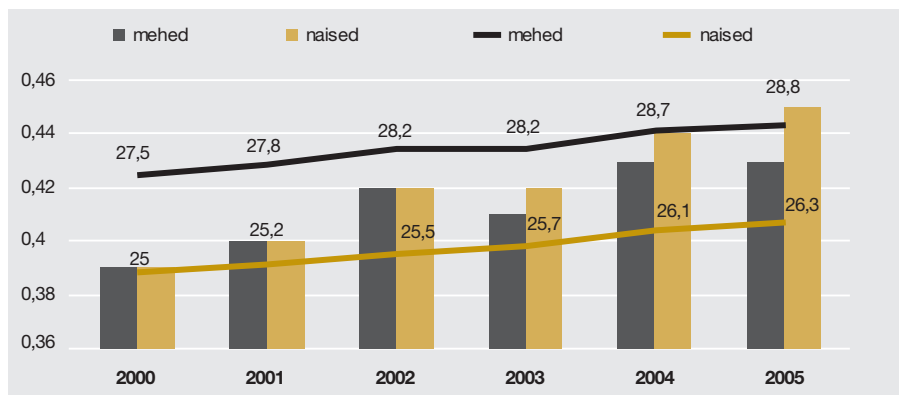
Allikas: Statistikaamet

Sünnitajate arv on suurenenud peamiselt linnaelanike hulgas. Maaelanikest sünnitajate arv on jäänud samaks, kuid nende osakaal on mõnevõrra kahanenud. Võimalik, et siin avaldavad teatavat mõju linnade sünnitoetused, mis stimuleerivad noori emasid end linnaelanikeks registreerima. Kui etniliste eestlaste osakaal rahvastikus on 68,6%, siis eestlaste osa sünnitajate seas on pärast 2002. aasta langusperioodi (70%) taas pisut suurenenud, ulatudes 71,3%ni 2005. aastal.

ABIELLUMUS

Abiellumust kui rahvastikuprotsessi iseloomustatakse abiellumuskordajaga (sõlmitud abielude arv 1000 elaniku kohta). Sõlmitud abielude arv 1000 elaniku kohta on Eestis viimase kümne aasta jooksul pidevalt tõusnud. Kuigi Eesti abiellumuskordaja on suhteliselt madal, ületab see siiski mitme vana Euroopa riigi (Prantsusmaa, Itaalia) ja ka üleminekumaa (Sloveenia, Ungari) vastavat näitajat.

Teine oluline näitaja on esmaabiellumuskordaja⁶, mis näitab, kui suur osa kõigist naistest/meestest abielluks enne 50aastaseks saamist, kui abiellumuskäitumine püsiks sarnasena vaadeldava aastaga. Jooniselt 6 ilmneb, et Eestis langes 2000. aastaks nii meeste kui ka naiste esmaabiellumuskordaja alla 40%, kuid viimastel aastatel on see näitaja protsenthaaval taas tõusma hakanud. Samal joonisel on esitatud ka meeste ja naiste esmaabiellumise vanus. See näitab pidevat suurenemistendentsi,

Joonis 6. Meeste ja naiste summaarne esmaabiellumuskordaja (tulbad; vasak telg) ja keskmine abiellumisvanus (jooned)

Allikas: Statistikaamet

⁶ Summaarne esmasabiellumuskordaja – isiku esmasabiellumise tõenäosus, eeldusel, et kuni tema 50aastaseks saamiseni säiliks vaadeldava hetke rahvastiku abiellumiskäitumine (http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Rahvastik/01Rahvastikunaitajad_ja_koosseis/02Demograafilised_pehinaitajad/RV01.htm).

ulatudes meestel ligi 29 aastani ja naistel üle 26 aasta. Siiski abielluvad Eesti noored (kui üldse abielluvad) jätkuvalt pisut nooremalt võrreldes noortega Euroopa läänepoolsetes riikides, kus peigmehe vanus ulatub 30 ja pruudi vanus ligi 28 aastani. Siin on ida-lääne vaheline erinevus vägagi märgatav: siirdemaades abiellutakse enamasti mitu aastat nooremalt kui nn vanas Euroopas.

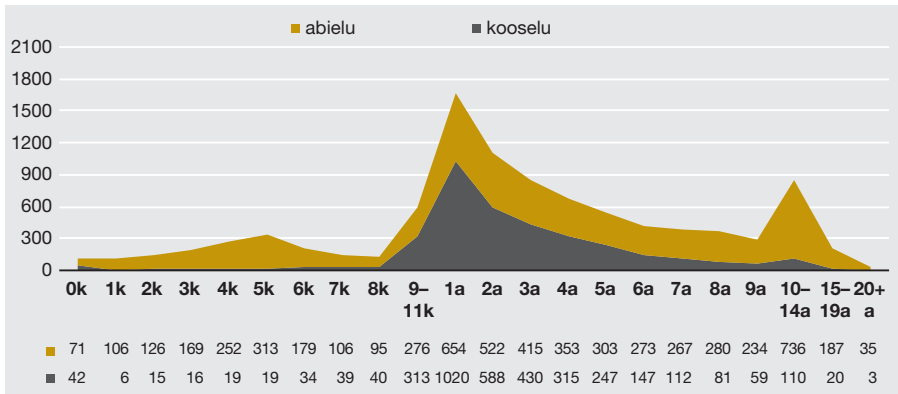
VABAABIELU JA VANEMATE KOOSELU ENNE LAPSE SÜNDI

Abiellumuse kahanemine ei tähenda siiski seda, et Eesti inimesed elavad põhiliselt üksinda. Järjest populaarsemaks on saanud vabaabieliu, st abielusarnane kooselu. Kuna enam lapsi sünnib vabaabieliu elavatel kui ametlikus abielus elavatel vanematel, siis on ikka ja jälle esile tõusnud vajadus seadustada vabaabieliu, et eristada õiguslikult ja statistiliselt vabaabieliu elavad vanemad üksikvanematest. Kuna vabaabieliu on seaduslikult väga raske määratleda ja veel raskem tegelikkuses kontrollida, ei ole seda seadustatud ja seetõttu ei kajastu vabaabieliu ka ametlikus statistikas.

Eestis, nagu ka mujal Euroopas (eriti Põhja-Euroopas), on kasvanud väljaspool abielu sündinud laste arv. Eestis sünnib väljaspool abielu ligi 60% lastest, Islandil näiteks 63–65%. Rootsis jõudis abieluväliste sündide osakaal juba 2000. aastal ligi 55%ni, kuid on viimase seitsme aasta jooksul püsinud praktiliselt samal tasemel. Ka Norras on see näitaja viimastel aastatel ületanud 50% piiri. Väljaspool registreeritud abielu sündinud laste puhul tuleb eraldada kaht kategooriat – nn vabaabieliu lapsed, kelle puhul vanemad elavad ühise leibkonnana, ja vallaslapsed, kes on tegelikult ja formaalselt seotud ainult emaga. Nendevahelise erisuse määramiseks on mitu võimalust: ametlik isa registreerimise akt, ema ütlus sünnitusmajas, leibkonna faktiline kooselu, mis võivad anda erinevaid tulemusi.

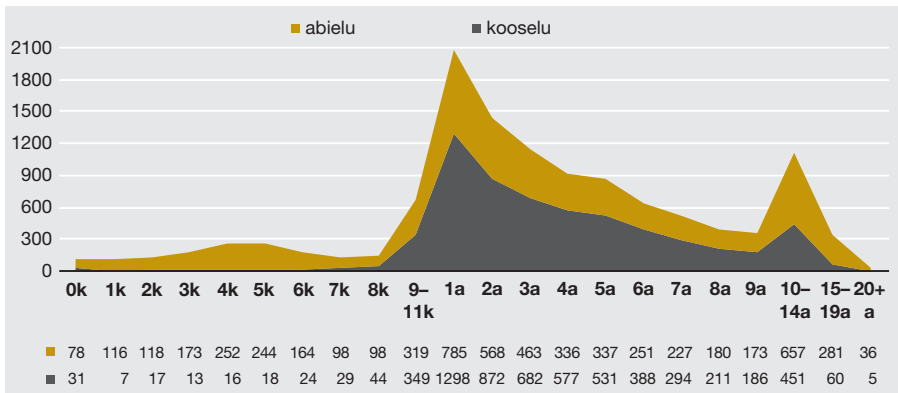
Kuigi uuringud kinnitavad, et vabaabieliu on noorte seas palju populaarsem kui eakamate hulgas, elab siiski ka arvestatav hulk pensionäre koos partneriga ilma abielu seaduslikult registreerimata. Eriti selgesti ilmneb suund vabaabieliule sünnitajate perekonnaseisu põhjal. Nagu ülalpool öeldud, on praegu hinnanguliselt kõige rohkem sünnitajaid vabaabieliu, kusjuures valdavalt ollakse enne lapse sündi vähemalt aasta koos elatud (vt joonised 7 ja 8). Neilt joonistelt selgub ühtlasi, et aasta-aastalt suureneb sünnituseelse kooselu keskmine kestus; 2005. aastal oli arvestatav hulk vabaabieliu sünnitajaid oma partneriga koos elanud ka üle kümne aasta, mis räägib vastu oletustele, et vabaabieliu on märk partnerite ebakindlusest oma suhte püsimise suhtes. Samal ajal kui suureneb vabaabieliust sündinud laste osakaal, väheneb ka nende naiste hulk, kes sünnitavad lapse vallaslapsena, st kelle puhul isa ei tuvastata (mis valdavalt toimub vanemate kokkuleppel). Aastal 2005 oli niisuguseid sünde 11,5% kõigist sündidest (vt joonis 9).

Perekonnaseisu struktuurimuutusi kinnitab ka meie seast lahkunute perekonnaseisu dünaamika ajavahemikul 1990–2005. Meestest vähenes abielus olnute osa 60%lt 48%le, kuid lisandus 3% vabaabieliu olnuid. Lahutatute osakaal suurenes 10%lt 16%ni. Naiste osas vähenes abielus olnute osa 21%lt 18%le, vabaabieliu olijaid oli surmahetkel alla 1%, kuid lahutatute osakaal suurenes 6%lt 11%ni.

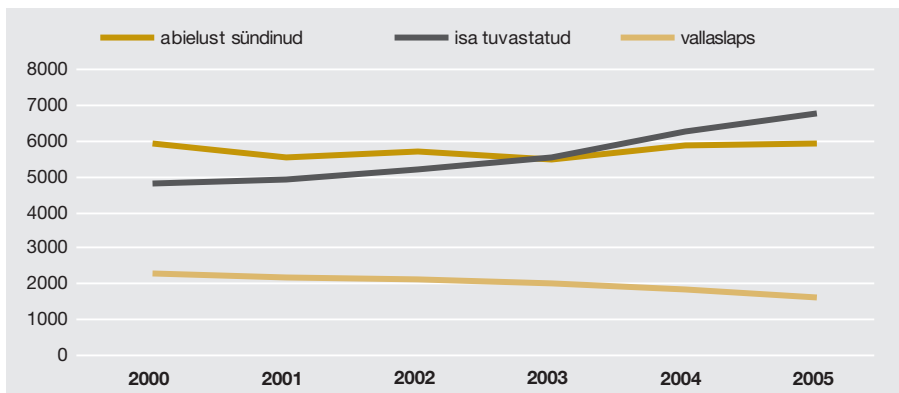
Joonis 7. Abielu või kooselu kestus enne lapse sündi 2000. aasta seisuga

Allikas: Statistikaamet

Joonis 8. Abielu või kooselu kestus enne lapse sündi 2005. aasta seisuga

Allikas: Statistikaamet

Joonis 9. Sünnid ema perekonnaseisu ja isa tuvastamise järgi

Allikas: Statistikaamet

ABORDID

Kuigi abortide arv langeb, on see (ligikaudu 10 000 katkestatud rasedust aastas) ja ka abortide suhtarv lubamatult suur võrreldes sündide arvuga, moodustades viimasest umbes 80% (nt Soomes umbes 30% sündide arvust). Väga raske on leida seletust sellele, et tüüpiline abortitegija on pigem abielus kui vabaabielus, 20–25aastane ning tal on juba üks laps. Seda eriti selles valguses, et keskmiselt soovivad nii Eesti naised kui mehed saada üle kahe lapse, kuid mitmed objektiivsed ja subjektiivsed põhjused takistavad neil soovitud arvu lapsi saamast – teisel lapsel ei lasta sündida. Siin on kindlasti tähtis pakkuda rasedatele ja nende partneritele teadliku valiku võimalusi ning igakülgset teavet riigi toetustest lastega peredele.

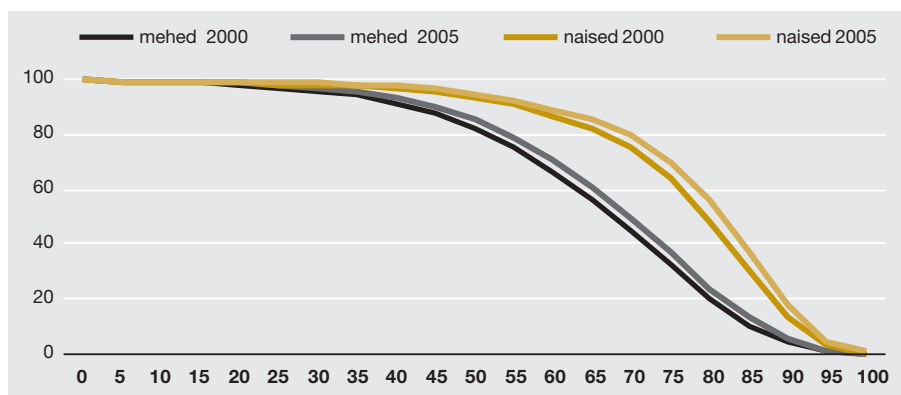
Kui varem moodustasid olulise osa raseduse katkestajatest keskeale lähenevad naised, kes endiselt kasutasid aborti rasedusvastase vahendina, siis viimastel aastatel on selline suundumus taandumas. Jätkuvalt on keskmine raseduse katkestaja vaid mõne kuu võrra vanem keskmisest sünnitajast. Varasematel aastatel on aborti teinud naiste seas olnud muulasi veidi rohkem kui eestlasi (nähtavasti on teave rasedusvastastest vahenditest nendeni aeglasemalt levinud). See erinevus on aja jooksul küll vähenenud, kuid säilib siiski. Suhtarvudes on erinevus veelgi suurem.

SURMAD

Suremusnäitajad on Eestis jätkuvalt kõrged. Eriti teeb meeste puhul muret alkoholist põhjustatud riskikäitumise suur osakaal invaliiduse ja surmaga lõppevate õnnetuste hulgas. Kuigi 2006. aastal

oli kahel suvekuul loomulik iive üle pikkade aastate positiivne, ei olnud surmajuhtumite arv esimese üheksa kuu jooksul 2005. aastaga võrreldes kahanenud. Ellujääjate osakaal on siiski keskeast kõrgemates vanuserühmades nii meeste kui ka naiste puhul viimase viie aasta jooksul mõnevõrra suurenenud.

Surmapõhjuste struktuur ei ole viimaste aastate jooksul oluliselt muutunud. Esikohal on endiselt südame-veresoonkonna haigused (46% meestel, üle 60% naistel). Kasvajate osatähtsus on isegi pisut suurenenud, ulatudes 22%ni meeste ja ligi 20%ni naiste puhul. Kolmas surmapõhjus on õnnetused, mis on meeste puhul vähenenud 17%lt 14%le, olles ikkagi ebatavaliselt kõrge võrreldes naiste vastava näitajaga (5%). ÜRO hinnangul elab keskmine Eesti mees 90% ning naine 87% oma elust puudevabalt, mis ei tulene vanemaealiste meeste paremast tervisest, vaid keskmise Eesti mehe liigvarasest surmast.

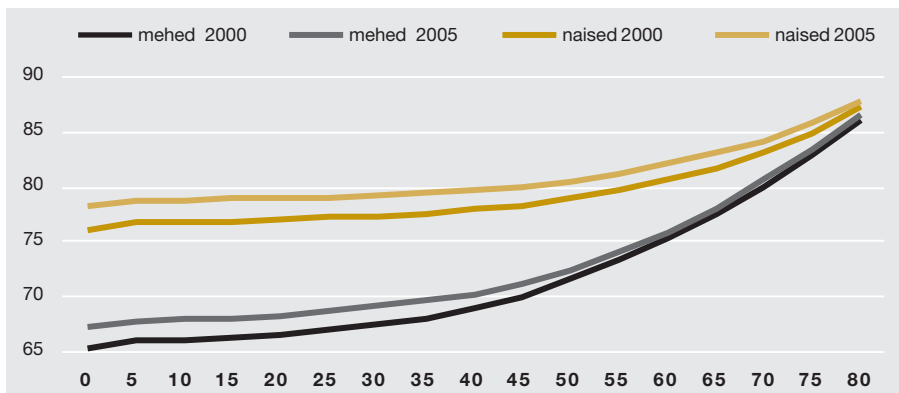

Joonis 10. Ellujäänud mehed ja naised (% sünnipölvkonnast) aastatel 2000 ja 2005

Allikas: Statistikaamet

KESKMINE OODATAV ELUIGA

Meeste ja naiste keskmine oodatav eluiga sünnil on vaatlusperioodi jooksul veidi rohkem kui kahe aasta võrra suurenenud, kuid teiste Euroopa riikidega võrreldes on naiste ja meeste keskmine oodatava eluea erinevus jätkuvalt väga suur – 11 aastat (vt joonis 11). Vahe püsib 8–9 aasta suurusena kuni 50. eluaastani, kahanedes 60aastaste puhul 6 ja 70aastaste puhul 3–4 aastani. Võrreldes teiste Euroopa Liidu riikidega on Eesti meeste keskmine oodatav eluiga sünnil jätkuvalt üks madalamaid, vaid Läti (65,5) ja Leedu (66,4) jäävad Eestist tahapoole. Lähedased, kuid pisut kõrgemad on Rumeenia (67,7) ja Ungari (68,8) näitajad. Eesti meestest keskmiselt üle kümne aasta kauem elavad Islandi (79,2), Šveitsi (78,6) ja Rootsi (76,4) mehed. Euroopa meeste keskmine oodatav eluiga

Joonis 11. Keskmise oodatav eluiga sõltuvalt vanusest aastatel 2000 ja 2005

Allikas: Statistikaamet

on aasta-aastalt suurenenud ühe kuni kahe protsendikümnendiku võrra aastas. Kuigi Eesti naiste keskmine eluiga sünnil on meeste omast ligi 11 aastat kõrgem, jääb ka see Euroopa naiste seas viimaste hulka, ületades vaid Läti, Ungari, Leedu ja Slovakkia vastavat näitajat. Naiste keskmise sünnieluea poolest on Euroopas esikohal Hispaania ja Prantsusmaa (83,8 aastat), Šveitsis on see näitaja 83,7 ning Rootsis ja Islandil 82,7 aastat.

LEIBKONNATÜÜBID JA NENDE ESINEMISSAGEDUS

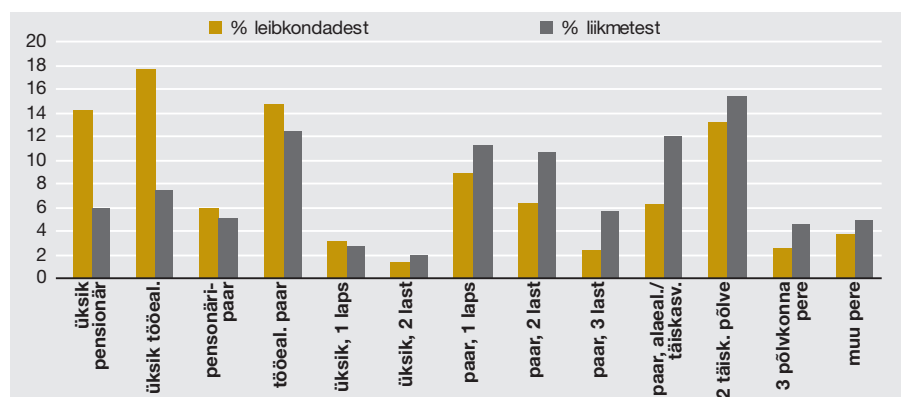
Huvitav on vaadelda ka leibkondade kui väikseimate koosseisuste üksteise koosseisu (vt tabel 1 ja joonis 12). Keskendumata leibkondade koosseisu põhjustele, olgu selleks kultuuriline traditsioon või puhtalt majanduslik põhjus koosmajandamiseks, võib öelda, et kõige enam elab inimesi leibkonnas, kus on kaks täiskasvanud põlvkonda. Põhiline osa neist on pered, kus lapsed on äsja täisealiseks saanud, õpivad ja jätkavad elamist vanematega „ühes leivas”. Niisugune pikale veninud lapsepõlv on tänapäeval läänemaailmas üsna levinud. Kõige arvukamaks leibkonnatüübiks on üksik tööealine (st 18–64-aastane) inimene: siia hulka kuuluvad niihästi omaette elavad õppurid, töötajad kui ka võrdlemisi eakad lesknaised.

Leibkondade tüpoloogiat määratakse järgnevalt: lapseks loetakse kuni 18-aastast ja pensionäriks vähemalt 65-aastast leibkonnaliiget. Vanused määratakse uuringuaasta 1. jaanuari seisuga. Leibkond määratletakse kui ühist eluruumi ja ühiseid rahalisi ning toiduresseid jagav inimeste hulk. Enamasti ühtib leibkond perekonnaga, kusjuures ei eeldata, et partnerid on seaduslikus abielus. Jooniselt 12 ja tabelist 1 selgub, et kuigi lastega leibkondi on kõigist leibkondadest vaid kolmandik, elab siiski umbes pool elanikkonnast peres, kus on ka alaealised lapsed. Ülejäänud leibkondadest on suur osa suhteliselt eakad. Ka tööealise paari puhul on sageli tegemist inimestega, kelle lapsed on juba iseseisvunud ja kodust lahkunud.

Tabel 1. Leibkonnatüübid ja nende esinemissagedus aastal 2005

Leibkonna tüüp	Arv	% leibkondadest	Keskmiselt liikmeid	Liikmete arv	% liikmetest
Üksik pensionär	80 508	14,2	1	80 508	6
Üksik tööeline	99 547	17,6	1	99 547	7,4
Pensionäripaar	33 541	5,9	2	67 081	5
Tööaliste paar	82 785	14,6	2	165 569	12,4
Üksikvanem 1 lapsega	17 264	3,0	2	34 528	2,6
Üksikvanem vähemalt 2 lapsega	7738	1,4	3,42	26 461	2
Paar 1 lapsega	50 482	8,9	3	151 446	11,3
Paar 2 lapsega	35 915	6,3	4	143 661	10,7
Paar vähemalt 3 lapsega	13 708	2,4	5,45	74 719	5,6
Paar alaealiste ja täiskasvanud lastega	35 011	6,2	4,58	160 487	12
2 täiskasvanud põlvkonna pere	74 516	13,1	2,76	205 555	15,4
3 põlvkonna pere	14 653	2,6	4,18	61 191	4,6
Muu pere	21 180	3,7	3,11	65 770	4,9
Kokku	566 847	100	2,36	1 336 523	100

Allikas: Statistikaamet, Leibkonna eelarve uuring

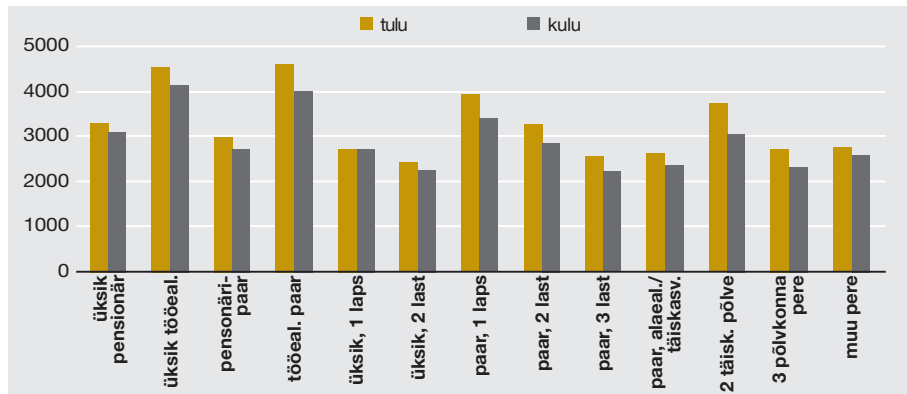

Joonis 12. Leibkonnatüüpide ja leibkonnaliikmete jaotus

Allikas: Statistikaamet, Leibkonna eelarve uuring

LEIBKONNA SISSETULEK LEIBKONNALIIKME KOHTA JA TOIMETULEK (2005. AASTA SEISUGA)

Joonisel 13 selgub ootuspäraselt, et leibkonnaliikme kohta saadav sissetulek on seda kõrgem, mida enam on leibkonnas töötajaid-palgasaajaid ja mida vähem ülalpeetavaid.

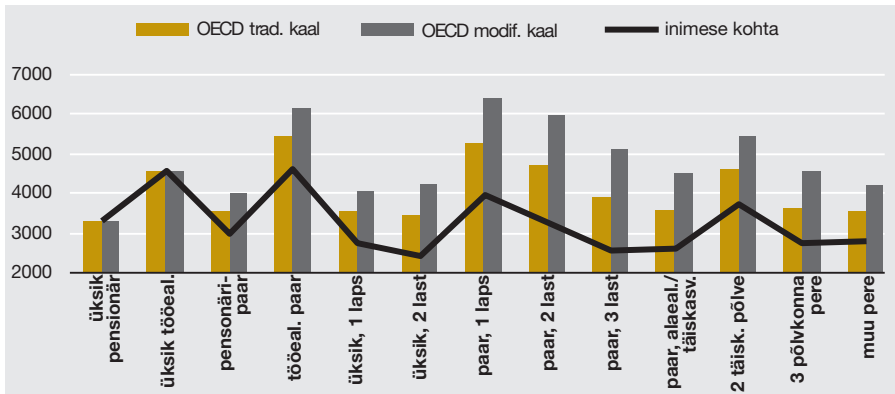

Joonis 13. Leibkondade tulud ja kulud pereliikme kohta 2005. aastal

Allikas: Statistikaamet, Leibkonna eelarve uuring

Seega on sissetulek leibkonnaliikme kohta kõrgeim üksikul tööealisel ja tööealiste paaril. Lastega peredest ületavad keskmise taseme vaid ühe lapse ja kahe vanemaga pered. Madalaim on sissetulek leibkonnaliikme kohta lastega üksikvanemal ja lasterikkal perel. Siiski ei määra leibkondade toimetulekut sissetulek leibkonnaliikme kohta, sest see ei arvesta leibkonna ühiskulutusi. Viimaste arvessevõtmiseks kasutatakse nn tarbimiskaale, mis tuginevad formaalsele eeldusele, et esimene (ainus) täisealine leibkonnaliige ehk tarbimisühik kannab ühiskulutused (eluruum, pere auto) ja ülejäänud leibkonnaliikmete arvele jäävad vaid nende isiklikud kulutused. Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD) on soovitanud kahesuguseid tarbimiskaale – nn traditsioonilisi, kus teise ja järgmise täiskasvanud leibkonnaliikme tarbimine moodustab 70% ja lapse tarbimine 50% tarbimisühikust. OECD modifitseeritud tarbimiskaalude korral on vastavad suhtarvud 50% ja 30%. Joonisel 14 on sissetulekute hindamisel kasutatud võrdlevalt mõlemad OECD tarbimiskaale.

Tarbimiskaalude abil ümber arvatud (*equalized*) sissetulekud viitavad probleemidele pigem üksikute, mitte lastega leibkondades. Analüüsid on näidanud, et OECD modifitseeritud tarbimiskaalud (mida küll rahvusvahelises statistikas soovitatakse) ei vasta Eesti tänasele sotsiaalmajanduslikule keskkonnale ja sobivad on OECD traditsioonilised tarbimiskaalud.

Joonis 14. Leibkondade tulud tarbimisühiku kohta inimese kohta ja OECD erinevate tarbimiskaalude järgi

Allikas: Statistikaamet, Leibkonna eelarve uuring

KAS DEMOGRAAFILINE AUK ON VÄLTIMATU?

Nagu meie suurt häbiplekki, meeste liigvarajast suremust, ei saa kustutada ainult tõhusa sotsiaal- ja tervishoiupoliitikaga, ei ole ka aktiivse eluea pikendamiseks ühte kindlat rohtu. Selge on see, et täisväärtuslikult elatud elu pikkus sõltub endast ja oma tervisest hoolivast käitumisest. Eluterved väärtused moodustavad vundamendi, millele oma valikud igal eluhetkel rajatakse: kas minna autorooli ka siis, kui ollakse „ainult pudeli õlut“ ära joonud, kas suitsetatakse või käiakse jalgsi regulaarselt. Samuti on söömisharjumuste ja igapäevase kehalise koormusega – tervis on paljuski igaühe oma teha.

Õigus on siiski ka neil, kes näitavad näpuga riigi peale ja küsivad, mida riik teeb enneaegsete surmade ärahoidmiseks, mille suhtarvu poolest me oleme ELis esimeste hulgas. Kuna riik ei saa olla igas sünnipäevalauas, veekogu ääres või maanteel pidevalt kohal, et karistada oma tervise ja eluga riskijaid, peaks elu ja tervist väärtustava hoiaku ja käitumise muutmine olema kõikide poliitikakavade suund alates koolide õppekavadest ja lõpetades regionaalpoliitikaga.

Rahvastiku vähenemine on peatunud tasemel alla 3000 inimese aastas. Millal aga jõuab Eesti demograafilise vetsupoti alumisse ossa, kui kasutada professor Taagepera väljendit?⁷ See juhtub ligikaudu viie aasta pärast. 1994. aasta algul elas Eestis umbes 83 000 kuni 15aastast rohkem ja 27 000 üle 70aastast vähem kui 2003. aastal. Tänu sündide arvu kõrgele tasemele laulva revolutsiooni

⁷ Vt Postimees, 30.08.2005.

siooni aegu (aastail 1987 ja 1988 sündis Eestis üle 25 000 lapse, summaarne sündimuskordaja oli 2,26⁸) jääb noorte ja eakate suhtarv samasuguseks ka lähitulevikus. Suurem demograafiline auk ootab meid ees pärast 2010. aastat, kui eakate osatähtsus hakkab kiiresti tõusma, kuivõrd kogu Euroopas saab pensioniealiseks pärast sõda sündinute arvukas põlvkond. Kuigi Eestis polnud sündimus pärast sõda kuigi suur, mõjutab selle vanuserühma arvukust suur hulk sisse- ja väljarändajaid. Väheneva tööealise elanikkonna tõttu langeb siis suur koormus pensioni- ja sotsiaalsüsteemile. Paljud Euroopa maad ei tule aga ulatuslike reformideta selle koormusega toime, eriti kui majanduskasv peaks pidurduma.

Tabel 2. Eesti rahvaarv aastatel 2001–2006

Periood	Rahvaarv 1. jaanuari seisuga	Elussünnid	Surmad	Loomulik iive	Surnult sündid
2001	1 367 000	12 632	18 516	-5884	88
2002	1 361 000	13 001	18 355	-5354	73
2003	1 356 000	13 036	18 152	-5116	162
2004	1 351 000	13 992	17 685	-3693	63
2005	1 348 000	14 350	17 316	-2966	41
2006	1 345 000	14 819	17 435	-2616	54

Eesti põhiseaduses on kirjas, et riigi ülesanne on seista oma rahva keele ja kultuuri püsijäämise eest. Ühtlasi toob vananev ühiskond kaasa täiesti uue elukorralduse: kuna töökäivate inimeste arv väheneb võrreldes ülalpeetavatega kogu Euroopas, on laias laastus valida kas suurema maksumõju, pikema tööea ja töövõime tõusu või sisse- ja väljarände soodustamise vahel. Tegelikult otsivad riigid nende komponentide kombinatsiooni, mis tasakaalustaksid rahvastiku vananemisest ja vähenemisest tingitud suuremat koormust riigieelarvele. Ühiskonna vananemise ja tööealise elanikkonna vähenemise kompensatsiooniks propageeritakse üha enam paindlikke töövorme ning töö ja pereelu ühildamist julgustavat poliitikat. Ebatraditsioonilised töövormid aitavad elatist teenida ka riskigruppidel nagu puuetega inimesed, väikelaste vanemad või tudengid, kellele täiskoormusega kindlal tööajal ja fikseeritud töökohas töötamine mitmesugustel põhjustel ei sobi.

Eesti ei ole oma murega üksi. Kuna ühiskonna vananemisega seisab silmitsi kogu Euroopa, kutsub Euroopa Nõukogu liikmesriiki muu hulgas üles kohanduma „hõbedase majanduse” (*silver economy*) tingimustega, mille puhul arvestatakse eakate tarbijate huve, ja nägema vananemises pigem väljakutset kui probleemi. See tähendab, et suurendada tuleks vanemaealiste potentsiaali arendamist ja kasutamist, vähendada stereotüüpe ning luua vanemaealiste positiivset kuvandit majanduses, teaduses, kodanikuühiskonnas, meedias ja poliitikas, väärtustades vanemaealiste kogemust, majanduslikku jõudu ja ametialaseid oskusi. „Hõbedase majandusega” kohanemine on

⁸ Rahvastik 2002. Population. Statistikaamet, Tallinn, 2003.

üks uusi võimalusi, mis aitab võimalikult valutult tulla toime rahvastiku vähenemisest ja vananemisest tingitud tagasilangusega, kuid ei ravi probleemi algpõhjust – heaoluriikide inimeste soovimatust saada piisavalt lapsi. Kuigi Eestis soovib nii viljakas eas mees kui ka naine keskmiselt üle kahe lapse, jääb tegelikkus siiski pooleteise lapse kanti viljakas eas naise kohta, mis on rahvastikuarvu vähenemise pidurdamiseks ebapiisav. Paarikümne aasta perspektiivis aitaks olukorda parandada loomulikult suurem sündimus. Kuivõrd riik peab püsima juba sündinud väikesearvuliste põlvkondade maksumaksjate najal, ei saa üle ega ümber pensioni-, maksu- ja mis tahes muust üldist rahajagamist puudutavast reformist. Nimelt tuleks kõiki riigi poliitikakavasid vaadelda töölkäivate ja ülalpeetavate põlvkondade arvulisest suhtest ja sidususest lähtuvalt. Siinjuures tuleb siiski märkida, et Eestis praegu toimiv pensionisüsteem on finantsiliselt jätkusuutlik⁹.

Väljastpoolt lääne kultuuriruumi tulijale võib tunduda üsna imelik, miks võtab riik pensioni maksmisel arvesse ainult inimese tööalast panust. Kas laste kasvatamine ja sellega seotud kulutused ja ajutine loobumine rahateenimisvõimalustest ei peaks olema riikliku pensioni arvestamisel oluliseks teguriks? Miks peaks sama palju pensioni saama inimene, kes on üles kasvanud kolm last (loe: maksumaksjat) võrreldes teisega, kes on jõudnud pensioniikka lastetult ning vaid endale kulutades? Olenemata sellest, kas lastetus on olnud vabatahtlik või mitte, ei ole lastega seotud kulutusi viimasel olnud. Ometi saab ta pensioni võrdselt lapsevanemaga (hooldajaga), kelle pensioni piltlikult õeldes tema enda järeltulijad kinni maksavad. Siit tulenevalt võiks pensioni suuruse siduda tuntava, laste arvust sõltuva koefitsiendiga. Lisaks õiglasemale pensionisüsteemile saaks sel viisil majanduslikult mõttevatele noortele anda sellega ühe lisapõhjuse oma teise, kolmanda või enama järeltulija-pensionisamba soetamiseks. Arusaadavalt vajaks selline uus pensionimudel väga põhjalikku analüüsi niihästi finantsilise jätkusuutlikkuse kui ka sotsiaalsete mõjude kohta.

Kuna demokraatliku riigi arengusuunda mõjutavad eelkõige valimised, siis avaldab järjest suurenev vanemaealiste põlvkond tuntavat mõju ka valimistulemustele. Nii Saksamaal kui ka Eestis on väidetud, et see süsteem muudab ka kõiki puudutavad poliitilised otsused pigem minevikku kui tulevikku vaatavaks. Et ühiskonna tulevik – lastega perede hääl – otsustes kuuldamavam oleks, tuleks lastele anda valimisõigus. See tähendab praktikas loomulikult nende vanematele lisahääli vastavalt laste arvule.

LÕPETUSEKS

Tuleviku rahvastikupoliitikat peaks iseloomustama eelkõige rahvastiku ja keskkonna jätkusuutlikkuse tagamine. Jätkusuutlikus ühiskonnas on inimeste heaolu ja sotsiaalne sidusus tähtsamad kui majanduskasv. Nii riigi kui ka üksikisiku tasandil peab tootmine, tarbimine ja koormus inim- ja looduskeskkonnale vähenema. Enesekesksed tarbimisväärtused annavad maad kogukondlikule ja perekondlikule sidususele ja mitteformaalsetele sotsiaalsetele võrgustikele. Mitmed ühiskonnatead-

⁹ Leppik, L., Tiit, E.-M., Võrk, A. Eesti pensionisüsteem Euroopa Liidu ühiste pensionieesmärkide valguses. RiTo 9/2004, lk 81–90.

lased on osutanud suurte muutuste vajadusele üleilmastuvas tarbimiskeskses ühiskonnas, kus traditsioonilised pereväärtused on asendunud minakesksete hedonistlike väärtustega. Majandusliku heaolu suurenedes pole inimeste subjektiivne rahulolu oma eluga aga suurenenud, hoopis vastupidi. Eestil on mitu põhjust, et „uppuvalt laevalt” maha hüpata ja uusi strateegiad otsida – eelkõige meie rahva väike absoluutarv ning elanikkonna vähenemine ja vananemine.

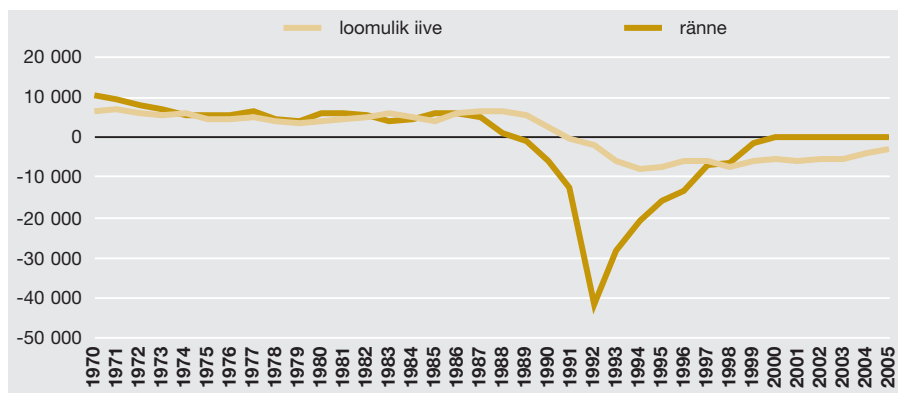
TÖÖEALISE RAHVASTIKU MUUTUS EUROOPAS JA MÕJU RÄNDELE

Mare Ainsaar

Rahva arvukus on sajandeid olnud ühiskonna võimu ja konkurentsivõime alus. Tänapäeval on maailma inimvarud jaotunud suhteliselt ebaühtlaselt eri maailmajagude vahel. Ajal, mil suur osa maakerast võitleb rahvaarvu liiga kiire kasvuga, on Euroopa mures rahvastiku taastootmise pärast. Muret tekitab eelkõige töötavate põlvkondade väiksem arvukus võrreldes tööturult lahkuvate põlvkondadega. Demograafilised erinevused ning nõudluse ja pakkumise vahe erinevatel tööjõu- ja heaoluturgudel on aluseks rändevoogude tekkele Euroopas. Käesolev artikkel püüab demograafilistele prognoosidele toetudes ennustada võimalikke Eestiga seotud rändevooge maailmas järgneva kahekümne aasta jooksul. Rahvastiku prognoosi algallikana on kasutatud 2006. aasta ÜRO prognoosi keskmist varianti¹.

EESTI ON EUROOPAS KESKMINE

Sisseränne on alates 1990ndate keskpaigast olnud peamine rahvaarvu mõjutav tegur Euroopa Liidus. Eesti statistilised näitajad tõendavad loomuliku iibe olulisust kogu iibe muutuse seisukohalt (vt joonis 1), kuid puuduliku andmehalduse tõttu tuleks rändeandmete väiksesse osatähtsusse suhtuda ettevaatusega. Enam-vähem usaldusväärne rändeandmestik Eesti kohta tekib vaid kord kümne aasta jooksul rahvaloenduste ajal. Muul ajal määratlevad ennast üle piiri liikuvad eestimaa- lased ning Eestisse kolijad sageli kui ajutiselt äraolijaid ega registreeri oma eemalviibimist. Välja- rändajate väikse arvu tõttu on Eesti rändeive olnud ametlikult seni pigem positiivne, kuigi nendes andmetes võib tõsiselt kahelda².

Joonis 1. Rände ja loomuliku iibe suhe Eestis aastatel 1970–2005

¹ Keskmise prognoosivariandi sisend eeldab, et sündimus kasvab ja inimeste eluiga pikeneb mõõdukalt.

² Tammur, A., Tammaru, T., Tiit, E.-M. (2006). Rändeandmete kvaliteet ja rändesuundumused Eestis aastatel 2000–2005. Servinski, M., Kivilaid, M. (toim), 2006. Linnad ja vallad arvudes. Statistikaamet, lk 8–18.

Kindlalt võib väita seda, et Eesti rahvaarv väheneb negatiivse loomuliku iibe tõttu. Enamasti on Eesti probleemiks peetud just madalat sündimust. Korrastatud rahvastikustatistika näitajad peavad sündimust Eestis siiski pigem keskmiseks võrreldes ülejäänud Euroopaga. Aastal 2005 oli Eesti sündimus näitajaga 1,5 last naise kohta Euroopa keskmiste hulgas. Eestist kõrgem oli sündimus vaid üheksas riigis ja madalam viieteistkümnes riigis. Seega on suhteliselt madal sündimus, mis ei taga rahvastiku taastootmist, arenenud maailma riikides pigem üldine reegel kui erand. Samas on tegemist olulise väljakutsega riikide jätkusuutlikkusele ning paljudes prognoosides ollakse seisukohal, et summaarne sündmuskordaja 1,5 ja vähem on pigem 1990ndate anomaalia kui pikaajaline protsess.

Eesti kõige suuremaks demograafiliseks probleemiks 21. sajandi alguses on siiski madal eluiga, seda eriti meeste hulgas. Euroopas on vaid kolm riiki – Läti, Leedu ja Ungari –, kus inimeste keskmine eluiga on veel lühem kui Eestis. Surmade vanuselise jaotuse ja põhjuste järgi moodustavad kolm Balti riiki Euroopas omaette rühma³. Balti riike iseloomustab varajane suremus ning suhteliselt kõrge surmade arv nii väliste tegurite (õnnetused, vägivald, uppumised jne) kui südame-veresoonkonna haiguste tõttu.

Kokkuvõttes on Eestis rahvastiku kahanemise kiirus võrreldes mõne teise riigiga siiski suur. Eesti lisaprobleem on väga väike rahvaarv, mis rahvastiku vähenemise tõttu läheneb kriitilisele piirile, kus paljud turud muutuvad majanduslikult väheefektiivseks ning tervikuna muutub kallimaks ka rahvuse ja kultuuri säilitamine.

DEMOGRAAFIA JA MAJANDUS

Demograafiline olukord mõjutab kogu riigi olukorda alates keskkonnakaitsest ja lõpetades julgeoleku- ning eksistentsiküsimustega. Majandusarengu seisukohast on rahvastik oluline kui tööjõuressurs, kes samas reageerib ka ise kiiresti majandusteguritele. Rahvastiku vanusstruktuuri suured muutused toovad alati kaasa muutusi kogu ühiskonna korralduses. Näitena võib tuua sotsiaalpoliitika viimasel aastakümnel sageli käsitletud rahvastiku vananemise ning pensionikindlustuse skeemide muutmise vajaduse teemad. Madal sündimus on riikides küll probleemiks, kuid seejuures on tööealise elanikkonna osatähtsuse suurenemine andnud riikidele parema lühiajalise arengupositsiooni kui suurte peredega mudel ning tööealise elanikkonna suhteliselt väiksem osatähtsus. Tervikuna on mõõdukalt suurenev rahvastik siiski riigi rikkuseks. Ühelt poolt soodustab rahvastiku kasv nõudluse kasvu ja majandusarengut, teisalt aga mõjutab riikide majanduslik seis ressursside kaudu inimeste demograafilist käitumist ehk sündimust, suremust ja rännet. Nimetatud demograafilistest teguritest on ajas kõige kiirema mõjuga kahtlemata ränne. Sisseränne on ainuke tegur, mis võib suhteliselt lühikese aja jooksul tasandada märgatavat rahvastiku puudujääki, väljäänne aga oma selektiivsuse tõttu muuta rahvastiku struktuuri tunduvalt ebasoodsamaks. Sisse- ja

³ Niederlaender, E. Causes of death in the EU. – Statistics in Focus. Population and Social Conditions, 10/2006. Eurostat.

välisrände voogude mõju ei ole ainult mehhaaniline, vaid need mõjutavad suuresti ka suremuse ja sündimuse näitajaid. Seepärast on ka selles artiklis vaadeldud eelkõige rände ja demograafiliste muutuste võimalikku seost.

Makrotasandi uuringud on näidanud, et töötus ja jõukuse tase (SKP) on seotud välisrändega mitmes Euroopa riigis⁴. Rände majanduslike barjääride tõttu ei ole töötus individuaalsel ja regionaalsel tasandil siiski alati seotud rändega⁵, sest suhtelised individuaalsed rändega seotud kulud võivad olla suuremad kui ressursid. Ka Eestis on regionaalsete sissetulekute, töötuse ning rände seost uuritud⁶ ning leitud piirkondi, kus ränne on suhteliselt kooskõlas majandusarengu näitajatega, ning valdu, kus on põhjust kahtlustada nn vaesuslõksu.

Riikidevahelise rände puhul on inimesi kahtlemata mõjutamas ka keelelised, teabe liikumise ja kultuurilised barjäärid, mis vähendavad potentsiaalset rännet ning tõstavad elukoha vahetuse maksumust. Reaalset rändemahtu reguleerivad ka administratiivsed meetmed kvootide, seaduste ning muude õigusnormidega.

EESTI DEMOGRAAFILINE TULEVIK EUROOPAS

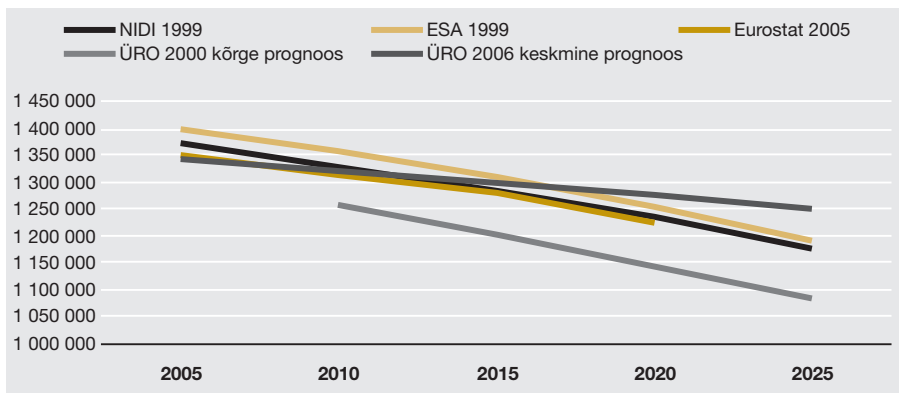
Viimase kaheksa aasta jooksul on suurenenud demograafiliste prognooside arv, mis kajastavad ka Eesti rahva arvu (vt joonis 2). Eesti rahvastiku struktuurist tulenevalt on ootuspärane, et kõik prognoosid ennustavad rahvaarvu vähenemist ka tulevikus. Prognoosid erinevad vaid lõpliku rahvaarvu suuruse poolest. Kõige negatiivsema, ÜRO 2000. aasta prognoosi järgi on Eesti maailma kõige kiiremini kahaneva rahvastikuga riik. Kõige optimistlikum on ÜRO 2006. aasta prognoos. Viimase prognoosi suurt erinevust teistest seletab eelkõige rahvaloenduse järgi korrigeeritud sündimusandmete kasutamine lisaks muidu suhteliselt optimistlikule tuleviku ennustamisele. Kuni aastani 2015 ei erine nimetatud prognoos siiski veel oluliselt teistest prognoosidest, kuid aastast 2020 muutuvad erinevused suuremaks. Edasistes arvutustes on aluseks võetud siiski just ÜRO viimane versioon, kuna erinevad andmed riikide kohta on suhteliselt kergesti kättesaadavad ning prognoos on ühtviisi optimistlik kõigi riikide puhul. Selline käsitlus ei muuda riidevahelise tööjõu omavahelist suhet.

Eeldades, et noorte tööturule saabumise aeg võib tulevikus õpingute tõttu veelgi pikeneda, samas kui pensioniiga ei muutu oluliselt, on analüüsis tööealise rahvastikuna kasutanud vanuserühma 25–64 aastat. Joonisel 3 on näha, et kõige enam kasvab tööealise rahvastiku arv Aafrikas, Ladina-Ameerikas, Aasias, Iirimaa ja Albaanias. Enamikus Ida-Euroopa riikides on tööealiste inimeste arvukus vähenemas. Kiiresti kahaneb tööealiste arv ka Soomes, Saksamaal, Taanis ja Hollandis.

⁴ Jennisen, R. Economic determinants of the net international migration in Western Europe. *European Journal of Population* 19, 2003, lk 171–198.

⁵ McConnell, Campbell R., Brue, S.L. *Contemporary Labour Economics*. McGraw-Hill International Editors, 1986.

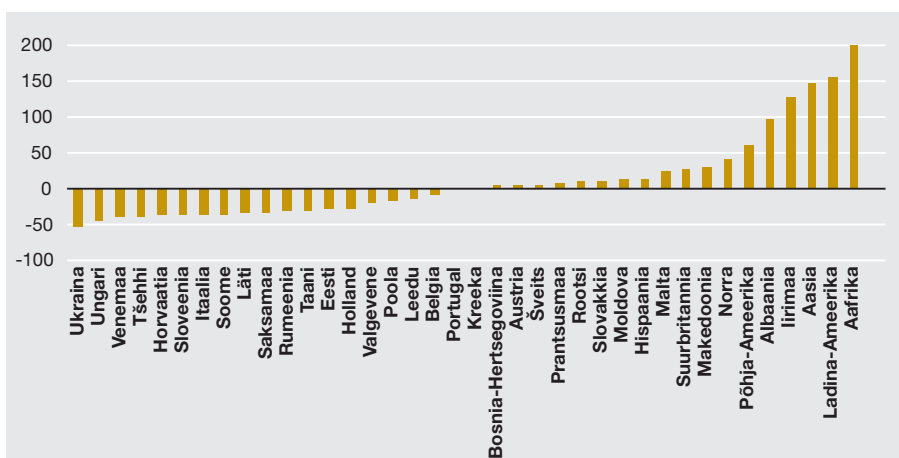
⁶ Ainsaar, M. Ränne ja vaesus kohalikes omavalitsusüksustes 1990. aastatel. – Servinki, M. (koost). *Linnad ja vallad arvudes 2003*. Statistikaamet, 2003, lk 9–27.

Joonis 2. Eesti rahvaarvu muutus erinevate prognooside kohaselt

Eesti on tööeliste arvu muutuse poolest Euroopa keskmiste riikide seas nii 1000 elaniku kohta (vt joonis 1) kui muutuse suhtarvult.

Riikides, kus peale tööeliste inimeste arvu suureneb ka nende osatähtsus, on oodata märgatavat demograafilist survet tööpuuduse suurenemiseks, mis võib piiratud majanduskasvu puhul tuua kaasa emigratsiooni. Selliste riikide hulka kuuluvad Balkani poolsaare riigid, Iirimaa, Slovakkia, Ladina-Ameerika, Aafrika ja Aasia riigid (vt tabel 1). Teise rühma moodustavad maad, kus töö-

Joonis 3. 25–64aastaste arvu muutus 1000 elaniku kohta aastatel 2005–2025

Tabel 1. Riikide jaotus 25–64aastaste osatähtsuse ja arvu muutumise järgi aastatel 2005–2025

Absoluutarv	Osatähtsus	
	Suureneb	Väheneb
Suureneb	Makedoonia, Bosnia-Hertsegoviina, Albaania, Iirimaa, Slovakkia, Moldova, Ladina-Ameerika ja Kariibi maad, Aafrika, Aasia	Šveits, Prantsusmaa, Austria, Hispaania, Malta, Kreeka, Suurbritannia, Rootsi, Norra, Põhja-Ameerika riigid
Väheneb	Ukraina, Rumeenia, Poola, Bulgaaria, Valgevene, Venemaa, Leedu, Läti, Eesti	Holland, Saksamaa, Belgia, Sloveenia, Portugal, Itaalia, Horvaatia, Soome, Taani, Ungari, Tšehhi

ealine rahvastik absoluutarvudes küll suureneb, kuid osakaalu poolest väheneb eakate osatähtsuse suurenemise tõttu. Selliste riikide puhul ei ole põhjust oodata nii suurt tööpuuduse tõusu kui esimeses rühmas. Teise rühma moodustavad üldjoontes Põhja-Ameerika ja mitmed Põhja- ja Kesk-Euroopa riigid. Siia kuuluvad Kesk- ja Lõuna-Euroopa riikide kõrval ka Eestile geograafiliselt lähedased Soome, Taani, Holland ja Belgia.

Kolmanda rühma moodustavad riigid, kus tööealiste osatähtsus küll suureneb, kuid nende absoluutarv väheneb. Need on riigid, kus tööjõuvajadust võib pidada suhteliselt stabiilseks. Kuigi tööealise rahvastiku arv väheneb, mis võib tekitada probleeme tööturul, väheneb kogu rahvaarvu kahanemise tõttu ka siseturg, mis omakorda pidurdab sisenõudlust. Sellesse rühma kuuluvad Eesti kõrval veel teised idapoolsed riigid. Neljanda rühma riigid on kõige suurema tööjõuvajadusega. Neis toimub tööealise elanikkonna nii absoluutne kui ka suhteline vähenemine.

Kas nendel demograafilistel protsessidel on mõju ka rände, sõltub paljudest majandus-kultuurilistest teguritest. Kõigi tegurite arvestamine vajaks pikemat ning põhjalikumalt analüüsi. Kõige lihtsama riikidevahelise rändeintensiivsuse mudelina saab kasutada nn Zipfi gravitatsioonivalemite arendusi. Gravitatsioonimudel (1) võtab rändeintensiivsuse arvutamisel arvesse rahvaarvu suurust ja vahemaad:

$$R = \frac{\text{rahvastik A} * \text{rahvastik B}}{(\text{vahemaa A ja B vahel})^2} \quad (1)$$

Mudeliarendus (2) võimaldab arvestada ka teisi rännet mõjutavaid tegureid. Eeldatakse, et mida suuremad on regionaalsed erinevused, seda tugevamad on rände tõmbe- ja tõuketegurid. Selles artiklis on rändesurve indeksi arvutamisel võetud arvesse riikide rahvaarvu, vahemaad kõige tihedamalt asustatud piirkondade vahel ning tööealise rahvastiku muutuse vahesid. Seega eeldatakse, et peale vahemaa ja populatsiooni suuruse mõjutab ränne tööealise elanikkonna osatähtsust.

$$R = \frac{\text{rahvastik A} * \text{rahvastik B}}{(\text{vahemaa A ja B vahel})^2} * (\text{tööealise rahvastiku kasv A} - \text{tööealise rahvastiku kasv B}) \quad (2)$$

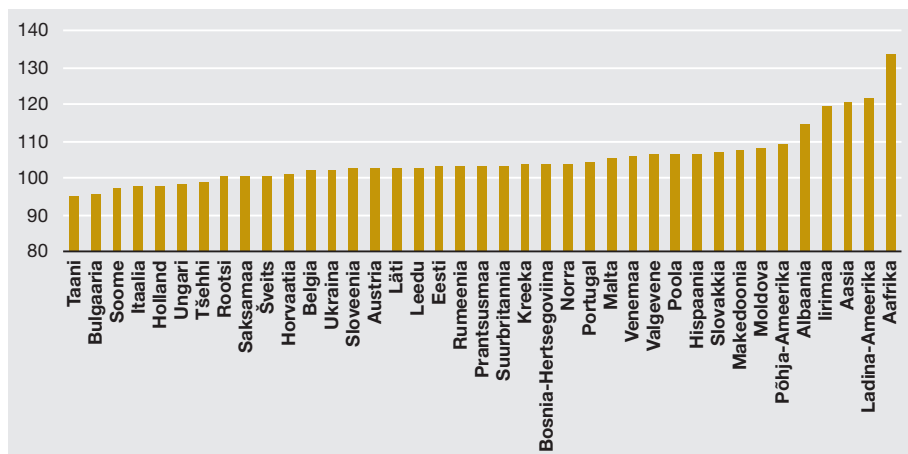
Tööealiste osatähtsuse muutus mõjutab näiteks tööpuuduse näitajaid. Tööealiste osatähtsuse suurenedes kasvab nõudlus töökohtade järele ning tõuseb emigratsiooni tõenäosus.

Tööealise rahvastiku suhet teistesse vanusrühmadesse nimetatakse sageli ka ülalpeetavuse indeksiks. Eeldatakse, et indeks näitab töötavatele inimestele langevat survet mittetöötavate inimeste ülalpidamisel ühiskonnas. Lihtsustatult võib öelda, et mida kõrgem on indeks, seda vähem on ülalpeetavaid ning lihtsam saavutada heaolu. Selles artiklis on kasutatud tööealiste osatähtsuse muutuse mõõtmiseks tööealise rahvastiku muutust alates perioodi algusest kuni prognoosiperioodi keskpaigani ehk aastani 2015 (vt joonis 4). On eeldatud, et (a) olukord perioodi keskel sobib kõige paremini kogu perioodi arvutuste tarbeks ja mõjude hindamiseks, ning (b) kahe riigi erinevused väljendavad tööturgude olukordade vahet.

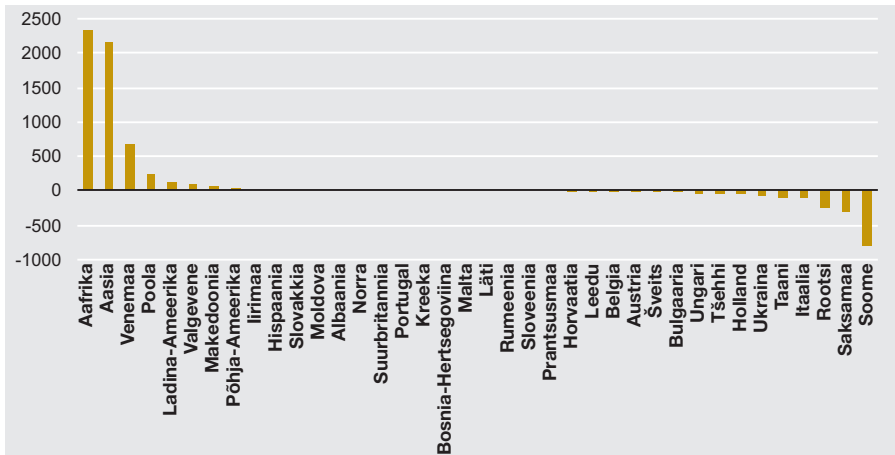
Järgmise etapina arutati rändelise liikumise orienteeruvad indeksid teistest riikidest Eestisse ja Eestist teistesse riikidesse liikumisel (vt joonis 5). Riikidevaheliste rändevoogude tugevus seoti riikide kõige tihedama asustustusega piirkondade vahemaa ja kogu riigi rahva arvu ning tööealise rahvastiku muutuse vahega.

Mudel on koostatud lihtsustatud eeldustel, et toimub vaba tööjõu liikumine, puuduvad õiguslikud ja kultuuribarjäärid inimeste liikumisel, teave liigub vabalt ning tõmbe- ja tõukejõududena toimivad ainult majanduslikud tegurid (töötus ja SKP).

Kuna kõik need eeldused ei ole tegelikus elus alati täidetud, tuleb tulemuste rakendamisel arvestada ka teiste võimalike mõjuteguritega nagu riigipiirid ja vastavad õigusnormid ning kliima ja keel kui rände sihtmaa valikut mõjutavad tegurid.

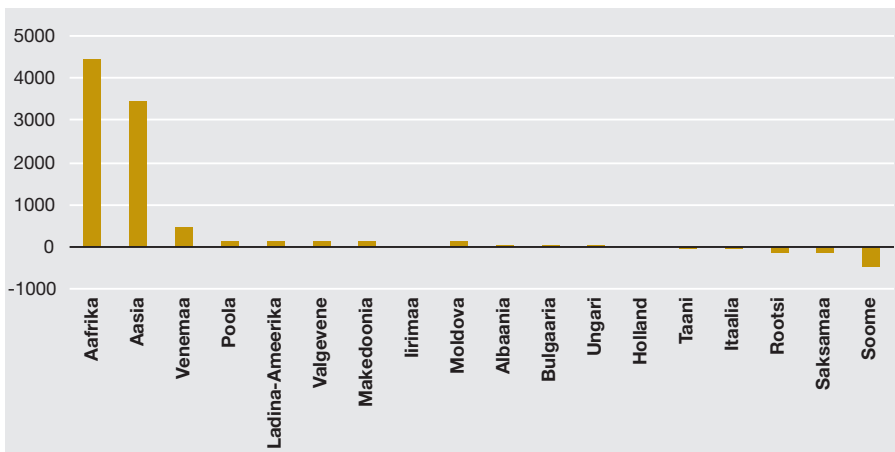
Joonis 4. 25–64aastaste osatähtsus 2015. aastal võrreldes 2005. aastaga

Joonis 5. Rändesurve indeks Eesti suhtes arvestades distantsi, rändepotentsiaali ja tööealise rahvastiku suhtarvu kasvu

Lihtsustatud mudeli alusel, mis ei võta arvesse sissetulekute erinevusi, on oodata kõige suuremat immigrantide survet Eestile Aafrikast, Aasiast, Venemaalt ja Poolast. Kõige suurem on oht kaotada oma inimesi Soome, Saksamaale ja Rootsi (vt joonis 6).

Palkade vahe on töömigratsiooni puhul üks olulisemaid rännet mõjutavaid tegureid. Seega võiks prognoos olla eksitav, kui arvesse ei võetaks riikide elatustasemete erinevusi. Järgmises mudelis

Joonis 6. Rändevoogude prognoos aastateks 2005–2025 (indeks)

kasutati kõige lihtsamat majandusnäitajat: rahvuslikku koguprodukti inimese kohta⁷. Mudelisse lisati riikidevahelised erinevused. Tulevikuprognoozi tegemisel eeldati, et praegused kasvutendentsid jätkuvad ka edaspidi. Eeldati, et riikide omavaheliseks üldiseks võrduseks sellest piisab, sest globaalsete muutuste juures ei muutu riikide omavaheline tase. Oluliseks meetodiliseks raskuseks kujunes olukord riikides, kus töötuse näitaja ning elatustaseme näitaja olid vastasmärgilised (vt tabel 2). Sellisteks piirkondadeks olid Põhja-Ameerika, Hispaania, Horvaatia, Leedu, Bulgaaria, Ungari ja Ukraina. Bulgaaria, Ukraina, Ungari, Horvaatia ja Leedu on riigid, kus tööeline rahvastik kahaneb kiiresti nii absoluut- kui ka suhtarvudes ning oleks ootuspärane, et ka kodumaal on piisavalt palju töökohti. Ometi võib Eesti kõrgem elatustase meelitada sealseid elanikke siia. Samas ei ole Eesti tömbemõju suure kohaliku tööjõupuuduse tõttu neis riikides nii mõjus kui teistes madalama elatustasemega riikides. Hispaania ja Põhja-Ameerika võiksid jälle vastupidi olla Eestile tööjõuallikad, kui nende kõrgem elatustase ei teeks inimeste emigreerumist Eestisse küsitavaks. Nimetatud riikide rändeindeksid on esialgu jäänud lõplikust tabelist välja.

Joonis 6 väljendab Eestiga seotud rändevooge lähimate aastakümnete jooksul. Joonisel on jäänud välja kõik riigid, mille oletatav rändemaht on suhteliselt vähetähtis või ebaselge. Demograafilistel ja majanduslikel põhjustel on Eestisse oodata immigrante eeskätt Aafrika ja Aasia riikidest, Venemaalt, Valgevenest, Makedooniast, Moldovast, Ladina-Ameerikast ning Poolast. Kaugemate piirkondade puhul (Aafrika, Aasia, Ladina-Ameerika) võib kindlasti arvestada, et tegelik rändesurve on kliimaatiliste barjääride ning teiste sihtkohamaana võistlevate riikide olemasolu tõttu mõnevõrra madalam, kui rändeindeks praegu näitab. Kõige suurem tõmme eestimaalastele on Soomel, Saksamaal ja Rootsil. Neist suurima mõjuga on kahtlemata lähinaaber Soome, kus on olemas väga tugev nõudlus tööjõu järele ning samas Eestist tunduvalt kõrgem heaolu tase.

KOKKUVÕTE

Rahvastikuprognosis näitab, et Eesti on tööeliste arvu muutuse poolest Euroopa keskmiste riikide seas. Maailmas on palju piirkondi, kus tööeliste arv väheneb kiiremini, aga sama palju ka riike, kus seis on suhteliselt parem. Eesti kuulub lähema viieteist aasta jooksul nende riikide gruppi, mille tööeliste osatähtsus rahvastikus suureneb, samas kui absoluutarv väheneb. Selliste riikide tööjõuvajadust võib pidada suhteliselt stabiilseks võrreldes teiste riikide rühmadega. Kõige kiiremini kahaneb tööeliste arv Eestile suhteliselt lähedal asuvates riikides: Soomes, Saksamaal, Taanis ja Hollandis.

Lihtsustatud rändemudelite rakendamisel, mis võttis arvesse riikidevahelist kaugust, rahvaarvu ning tööeliste muutust, selgus, et Eestisse on oodata migratsioonisurvet eeskätt Aafrika ja Aasia riikidest, Venemaalt, Valgevenest, Makedooniast, Moldovast, Ladina-Ameerikast ning Poolast. Emigratsioon on kõige tõenäolisem Soome, Saksamaa ja Rootsi. Distsantsi, demograafiliste ja majanduslike erinevuste tõttu on eestlaste jaoks kõige suurem rändemagnet Soome.

⁷ The World Factbook US Central Intelligence Agency, <https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/index.html>, 30.04.2007.

Tabel 2. 25–64aastaste arvu muutus ja rändesurve indeks Eesti suhtes aastatel 2005–2025

Riik	Muutus 1000 inimese kohta 2005–2025	2015. aasta muutus võrreldes 2005. aastaga (%)	Rändesurve indeks	Rändesurve indeks arvestades SKP erinevusi
Aafrika	201,9	133,3	2330,4	6759,0
Aasia	147,1	120,4	2162,5	5617,9
Venemaa	-39,9	105,7	664,5	1108,7
Poola	-15,2	106,6	252,2	365,6
Ladina-Ameerika	156,1	121,8	139,4	291,3
Valgevene	-18,4	106,4	101,3	258,1
Makedoonia	29,7	107,5	81	206,0
Põhja-Ameerika	61,4	109	53,5	
Iirimaa	128,5	119,7	24	0,0
Hispaania	14,4	106,6	22	
Slovakkia	10,5	107,1	16	18,3
Moldova	14	108,2	13,2	135,8
Albaania	97,7	114,5	11,5	42,1
Norra	41,5	103,9	8	18,3
Suurbritannia	28,2	103,2	1,9	2,8
Portugal	-0,6	104,3	1,4	1,6
Kreeka	0,7	103,6	1,1	1,3
Bosnia-Hertsegoviina	5,8	103,8	1	3,7
Malta	26,2	105,4	0,2	1,0
Läti	-34,2	102,9	-0,1	1,3
Rumeenia	-31,6	103,1	-0,3	2,3
Sloveenia	-36,1	102,5	-0,7	1,1
Prantsusmaa	9,4	103,1	-1	1,4
Horvaatia	-36,6	101,3	-4,4	
Leedu	-12,9	102,9	-6,6	
Belgia	-6,9	101,9	-7,2	-10,9
Austria	6,5	102,7	-7,8	-13,3
Šveits	7,1	100,7	-7,9	-12,7
Bulgaaria	-91,2	95,9	-22,3	
Ungari	-45,4	98,4	-34,4	
Tšehhi	-39,6	98,7	-41,5	-44,2
Holland	-26,8	98	-56,7	-85,9
Ukraina	-51,8	102,1	-60,1	
Taani	-31,5	94,9	-89,8	-159,0
Itaalia	-34,9	97,9	-90,2	-126,5
Rootsi	10,4	100,3	-247,1	-378,1
Saksamaa	-33,2	100,3	-301	-448,8
Soome	-34,8	97,3	-811,1	-1295,5

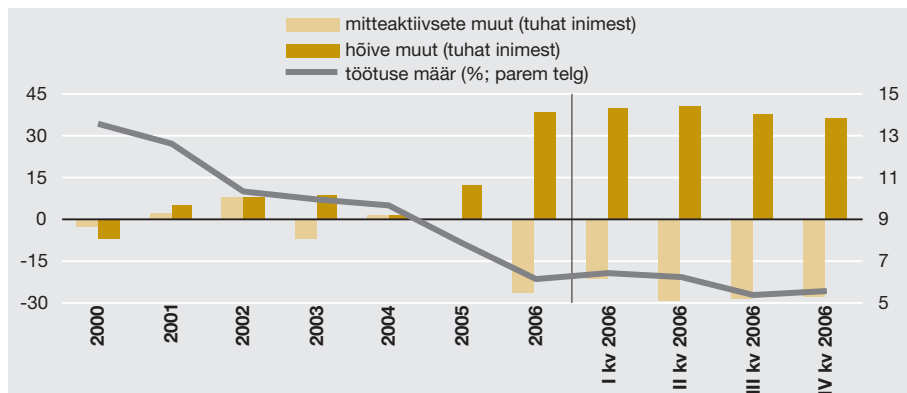
TÖÖTURU ÜLEVAADE

Diana Tur, Natalja Viilmann, Andres Saarnit

OLULISEMAD ARENGUSUUNAD 2006. AASTAL

2006. aasta ülikiire majanduskasv mõjutas suuresti ka tööturunäitajaid. Kasvav nõudlus töötajate järele tõi kaasa hõive kasvu eelneva aasta 2,0%lt 6,4%ni. Hõive kasvuga ei kaasnenud ainult töötuse langus, vaid ka mitteaktiivsete arvu järsk vähenemine. Nimelt siirdus 2006. aastal 26 700 inimest mitteaktiivsete hulgast tööturule.

Tugev seos majanduskasvu ning hõive dünaamika vahel oli täheldatav ka aasta teisel poolel, mil koos majanduskasvu mõningase aeglustumisega (2006. aasta esimese poole 11,7%lt 11,1%ni teisel poolaastal) vähenes ka hõive kasvu kiirus (6,8%lt 6,1%ni; vt joonis 1 ja tabel 1).

Joonis 1. Olulisemad tööturunäitajad

2006. aastal jätkus Euroopa Liidu riikide tööturgude avamine Eesti kodanikele, kuid sellest tulenev töötajate väljavool on esialgsel hinnangutel osutunud varem kardetust väiksemaks. Nii kadusid Eesti kodanike jaoks mitmed seni kehtinud tõkked tööleasumisele teistesse ELi liikmesriikidesse. Seoses sellega on tugevnenud töötajate väljavoolu (või selle ohu) mõju kohalikele ettevõtetele ja palgakujundusele.

Eeltoodud protsessid – kasvav töötajate nõudlus, vähenenud töötajate pakkumine ja tööturu lõimumine ELiga – kajastusid ka kiirenevas palgakasvus, mis oli 2006. aastal 16,2% ning ulatus IV kvartalis isegi 17,5%ni. Palgakasv hoogustus peamiselt erasektoris, samas kui avalikus sektoris kasvasid palgad mõnevõrra aeglasemalt.

Tabel 1. Olulisemad tööturunäitajad

	Muutus võrreldes eelmise aasta sama perioodiga (%)				Muutus võrreldes eelmise aasta sama perioodiga (tuhat inimest)										
	2004		2005		2006		2004		2005		2006				
	2004	2005	2006	2006	I kv 2006	II kv 2006	III kv 2006	IV kv 2006	2004	2005	2006	2006			
Rahvastik (1. jaanuari seisuga)	-0,37	-0,26	-0,17												
15-74aastaste hõive-seisund	2004	2005	2006	2006	I kv 2006	II kv 2006	III kv 2006	IV kv 2006	2004	2005	2006	2006			
Tööjõud	-0,2	0,1	4,1	4,1	3,3	4,5	4,4	4,3	-1,4	0,5	27,2	21,7	29,7	29	28,3
hõivatud	0,2	2,0	6,4	6,4	6,8	6,7	6,2	5,9	1,2	11,9	38,9	40,2	40,9	38,2	36,1
tõttlev tööstus	5,1	-0,9	-2,2	5,3	-5,3	-7,0	-0,8	-10,1	6,8	-1,4	-3,1	7,0	-7,8	-10,1	-1,1
töötud	-3,9	-17,9	-22,4	-29,7	-29,7	-20,7	-19,6	-17,0	-2,6	-11,4	-11,7	-18,5	-11,2	-9,0	-7,9
vähem kui 6 kuud	-17,2	-12,3	-15,6	-22,8	-5,1	-3,6	-27,5	-4,4	-2,6	-2,6	-2,9	-4,7	-0,9	-0,6	-5,3
6-11 kuud	-9,8	-38,0	-7,0	-32,6	-10,8	80,6	-16,7	-1,0	-3,5	-0,4	-2,8	-0,8	2,5	0,5	-0,6
12 kuud või rohkem	9,2	-16,0	-30,1	-33,3	-33,0	-41,6	-8,1	2,8	-5,3	-8,4	-11	-9,5	-10,9	-1,9	-3,9
24 kuud või rohkem	7,0	-15,3	-37,4	-29,9	-40,5	-56,4	-24,1	1,4	-3,3	-6,8	-6,0	-7,9	-9,7	-27,8	-27,8
Mitteaktiivsed	0,3	0,1	-6,9	-5,4	-7,6	-7,3	-7,2	1,3	0,3	0,3	-26,7	-21,3	-29,1	-28,6	-27,8
Kokku	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,8	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
	Tase (%)														
Tööjõu osalemise määr	62,9	62,9	65,5	64,7	66,0	65,40	65,70	-0,1	0,0	2,6	2,1	2,8	2,7	2,7	2,7
Töehõive määr	56,8	57,9	61,6	60,5	62,0	61,90	62	0,1	1,1	3,7	3,8	3,9	3,6	3,4	3,4
Töötuse määr	9,7	7,9	5,9	6,4	6,2	5,40	5,60	-0,3	-1,8	-2,0	-3,1	-1,9	-1,6	-1,4	-1,4
Palk	2004	2005	2006	2006	I kv 2006	II kv 2006	III kv 2006	IV kv 2006	2004	2005	2006	2006	2006	2006	2006
	Tase (krooni)														
Keskmine brutokuupalk	7287	8073	9351	8591	9531	9068	10 212	8,4	10,8	16,2	15,7	15,0	16,5	17,5	17,5
tõttlev tööstus	6696	7526	8823	8048	8824	8826	9595	8,4	12,4	17,6	15,8	15,7	18,0	20,6	20,6
Keskmine netokuupalk	5675	6411	7524	6952	7659	7310	8175*	9,6	13,0	17,4	17,2	16,3	17,7	18,2	18,2
Miimumipalk	2480	2690	3000	3000	3000	3000	3000	14,8	8,5	11,5	11,5	11,5	11,5	11,5	11,5

* autorite hinnang

Palga ja tootlikkuse kasvu võrreldes võib tõdeda, et 2006. aastal kasvas keskmine palk tootlikkusest tunduvalt kiiremini. See peaks muudel võrdsetel tingimustel viitama Eesti ettevõtete konkurentsivõime vähenemisele. Sellele vaatamata suurenesid Eesti ettevõtete kasumid 2006. aastal paljudest veelgi kiiremini. Vaid teisel poolaastal võis täheldada palgafondi jõulisemat kasvu. Seega võib järeldada, et ettevõtetel on kiire kasvu tingimustes olnud lihtne hindu tõsta ja seeläbi oma kasumlikkust säilitada. Samas võib see järeldus olla mõnevõrra ennatlik, kuna erinevate statistiliste andmete vahel esineb jätkuvalt vastuolusid.

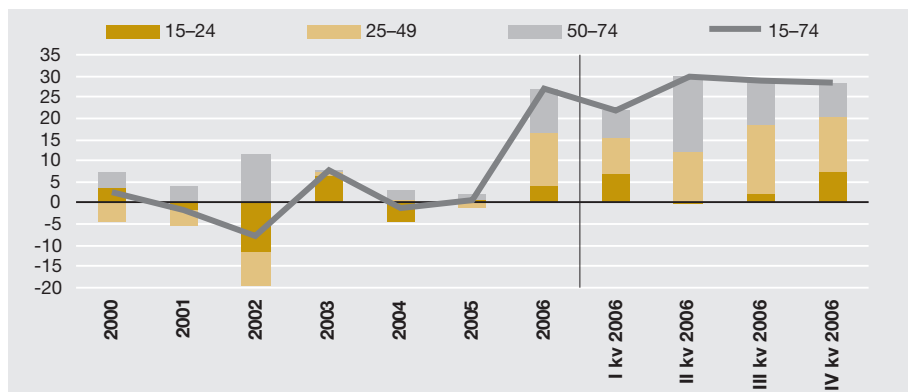
TÖÖJÕU NÕUDLUS JA PAKKUMINE

Töäjõus osalemine ja mitteaktiivsus

Mitteaktiivsete arv ja töäjõus osalemise määr muutusid 2006. aastal drastiliselt. Kui 2005. aastal oli tööealise elanikkonna ehk 15–74aastaste töäjõus osalemise määr 62,9%, siis 2006. aastal tõusis see järsult 65,5%ni. Tööturule lisandus eelmise aastaga võrreldes 27 200 inimest.

Mitteaktiivsete arv vähenes rekordiliselt – 6,9% võrra. Piirkondade lõikes lisandus kõige rohkem mitteaktiivseid tööturule Tartumaal ja Ida-Virumaal (vastavalt 7000 ja 6000). Endiste mitteaktiivsete arvele langes rohkem kui kaks kolmandikku tööhõive kasvust.

Töäjõud suurenes kõikide vanuserühmade lõikes (vt joonis 2). Kõige enam tuli tööturule parimas tööeas inimesi, st 25–49aastasi. Nende arvu kasv kiirenes aasta esimese kolme kvartali vältel (vastavalt 8600, 12 200 ja 16 800 inimest eelmise aasta sama perioodiga võrreldes), samas kui IV kvartalis kasvutempo pisut alanen (13 200). Kui I kvartalis osales noori ehk 15–24aastasi töäjõus eelmise aasta sama kvartaliga võrreldes 6800 võrra enam ning II kvartalis 300 võrra vähem, siis III ja IV kvartalis kasvas see arv vastavalt 1900 ja 7400 inimese võrra. Samuti tõusis vanemaealiste ehk 50–74aastaste aktiivsus.

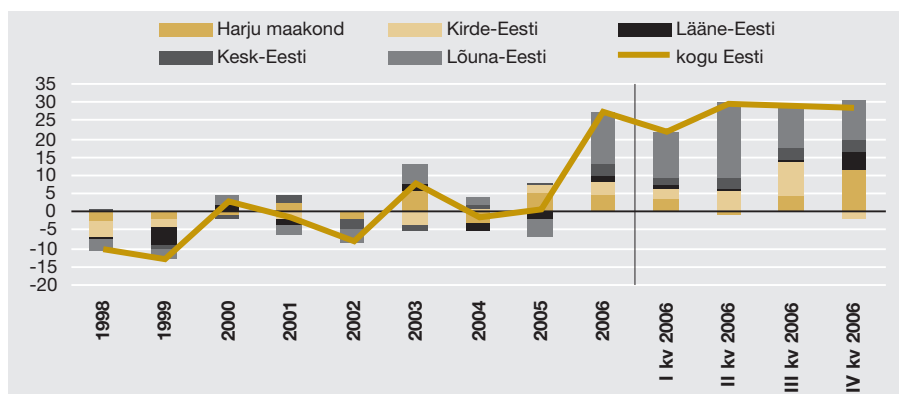

Joonis 2. Vanuserühmade osatähtsus töäjõu kasvus (tuhat inimest)

Töäjõus osalemise ehk aktiivsuse määr näitab töäjõu osakaalu vastavas vanusegrupis ja piirkonna rahvastikus. Töäjõus osalejate arvu võivad peale majanduse käekäigu mõjutada ka rahvastiku muutused. Rahvastik kahaneb või kasvab ning see protsess sõltub sündimisest, suremusest ning töäjõu välja- ja sissevoolust.

Kui aastatel 2004–2005 noorte töäjõus osalemise määr langes, siis 2006. aastal hakkas see suurenema, jõudes eelneva aasta 34%lt 35,5%ni. See näitaja tõusis aasta jooksul üsna pidevalt ning tõenäoliselt see tendents jätkub. Mõõdunud aasta lõpus avaldatud ning 4532 Eesti kõrgkoolide üliõpilast hõlmanud Eesti Üliõpilaskondade Liidu uuringust selgus, et 59% tudengeid töötab täisajaga. Võrdluseks, et 2003. aastal oli tudengitest töötajaid vähem kui kolmandik. 88% töötavatest tudengitest väitsid, et tööga teenitava sissetulekuta ei saaks nad õpinguid jätkata. Majanduse hea olukord suurendas ka sobiva töökohta leidmise võimalusi. Uuringu kohaselt värvatakse tööle üha nooremad tudengid, pakutavad töötõtingimused muutuvad aga paindlikumaks.

Töäjõupuuduse osalisel leevendamisel on oluline ka eakate ehk 50–74aastaste aktiivsuse jätkuv tõus. Võrreldes eelneva aastaga on see tõusnud 2,6 protsendipunkti võrra. Selle põhjusteks on nii naiste pensioniea järgijarguline tõus kui ka palkade kasv ning vabade töökohtade arvu suurenemine. Töäjõunõudluse suurenemise tõttu kasvas ka parimas tööeas inimeste tööturul osalemise määr. Peale vanuse mõjutab inimeste käitumist tööturul ka nende mobiilsus piirkondlikus mõttes. Mobiilsust võib mõista kui valmidust kodust kaugel tööl käia või elukohta vahetada, kui kaugel töölkäimine on mingil põhjusel takistatud. Tööpaiga vahetamisel on vanemad inimesed aga vähem aktiivsed. Vaatamata sellele, et viimastel aastatel on erinevused piirkondade vahel vähenenud, oli Eesti tööturu areng regiooni jätkuvalt üsna ebaühtlane. Suuremates keskustes nagu Tallinn, Tartu ja Pärnu, kus akumuleerub välisinvesteeringute põhiosa, jätkus varasem stabiilne areng; väiksemates piirkondades erinesid tööturunäitajad aga oluliselt (vt joonis 3).

Joonis 3. Piirkondade osatähtsus töäjõu kasvus (tuhat inimest)

Aktiivsuse määr on olnud läbi aegade kõrgeim Harjumaal ja Tallinnas (ligi 69–70%) ning madalaim Võru maakonnas (umbes 50–51%). Viimasel aastal aga suurenes aktiivsus just Lõuna-Eesti ja Ida-Virumaa rahvastiku hulgas.

Kui kasutada tööjõu mobiilsuse indikaatorina Statistikaameti andmeid põhitöökoha kauguse kohta elukohast, võib väita, et kaks kolmandikku uutest hõivatutest leidis töö kuni 20 km kaugusel elukohast, üks kolmandik (11 700 inimest) aga oli nõus läbima suuremaid vahemaid.

2006. aastal toimus tööjõu väljavool Eestist tõenäoliselt kiirenenud tempos. Kuna Euroopa Liidu sisesel tööjõu liikumisel puudub enamasti registreerimiskohustus (eriti lühiajaliste tööde puhul), siis usaldusväärse statistika puudumisel saab siin piirduda vaid hinnangutega. Ühel poolt võib väita, et tööjõu väljavool osutus mõnes eriti „mustas” stsenaariumis kardetust väiksemaks. Näiteks enne Eesti ühinemist Euroopa Liiduga ennustasid Soome ametiühingud ajaleheveergudel iga kolmanda eestlase pürgimist tööle Soome (ametiühingud üritasid tollal põhjendada sellega tööturu avamise kitsenduste vajadust). Teisalt oli tööjõu väljavool siiski oluline tegur nii hõivestruktuuris, palgaläbirääkimistel kui ka teenitud tulude liikumisel. Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (ILO) tööjõu-uuringu kohaselt oli näiteks 2006. aasta III kvartalis hõivatute hulgas ligikaudu 11 000 välismaal töötavat inimest (5000 võrra enam kui 2005. a), mis on uuringu olemusest tulenevalt tõenäoliselt alahinnatud.

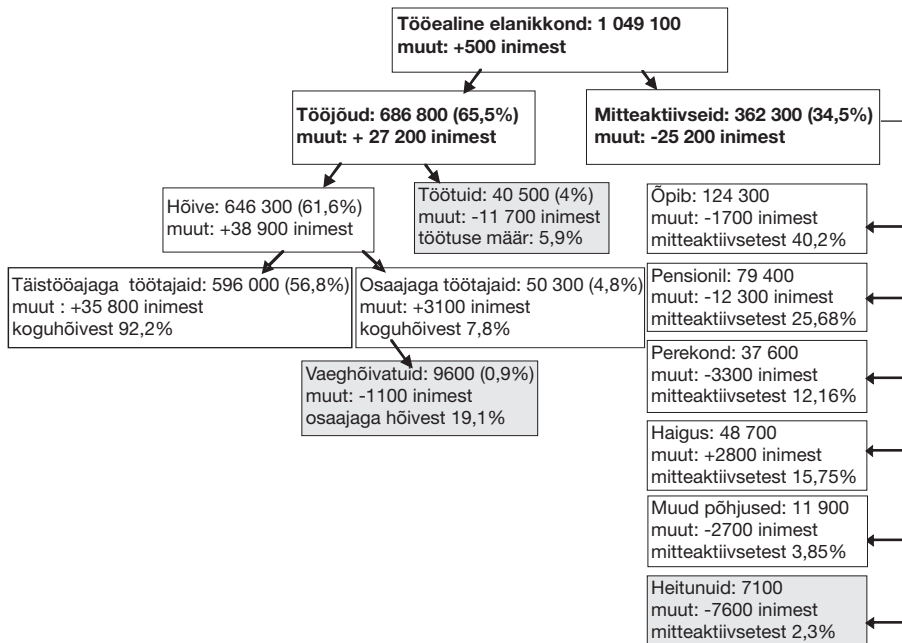
Mõned ELi riigid on kehtestanud ka erikorra. Näiteks Iirimaa on mõni hüve seotud alaliseks elanikuks registreerimisega. Soomes võivad ettevõtjad võtta pikaajalisele tööle (üle 6 kuu) vaid maksukohuslasi, st Soome Tööameti registreeritud inimesi. Nii kandiski Siseministerium seoses rahvastikuregistri korrastamisega 2006. aasta detsembris Soome elanikeregistrisse 8506 Eestist pärit inimest, kes on registreerinud ennast Soome alaliseks elanikuks.

Samas ei plaani enamik Eestist Soome tööle läinud inimesi sinna jääda väga pikaks ajaks ning palgaerinevuste vähenemisel või meelepäraste tööpakkumiste mitteleidmisel ei välistata ka tagasipöördumist.

Hõive

Hõive kasvas 2006. aastal 6,4% ehk 38 900 inimese võrra (vt joonis 4). Kasv oli kiire juba aasta esimesel poolel, samas kui III ja IV kvartalis see veidi aeglustus. Kui I ja II kvartalis hoogustus hõive kasv ennenägematu 6,7–6,8%ni, siis III ja IV kvartalis aeglustus see vastavalt 6,2% ja 5,9%ni. Samas jäi hõivatute üldarv kolme viimase kvartali vältel praktiliselt muutumatult püsima juba II kvartalis saavutatud 650 000 inimese tasemele, minetades seega tavapärase hooajalise kõikumise.

Hõive struktuuris toimusid mõningad tööturu paindlikkuse suurenemisele iseloomulikud muutused. Osalise ajaga töötavate inimeste osatähtsus kasvas, kusjuures see oli vabatahtlikul alusel valitud tööturul osalemise vorm; vaeghõivatute arv samal ajal hoopis vähenes. Suurenes ka väljaspool tavapärasest tööaega töötamine. Õhtuti või öösiti (pärast kella 18) töötasid sageli või mõnikord

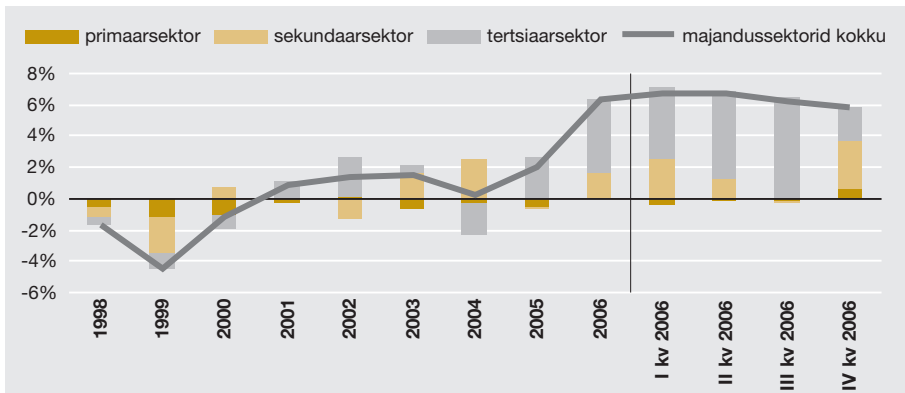
Joonis 4. Eesti tööturg 2006. aastal ja muutus võrreldes 2005. aastaga (% tööealisest elanikkonnast)

63 700 hõivatut rohkem kui 2005. aastal; laupäeviti või pühapäeviti töötas 35 200 inimest enam ning kodus 1900 võrra rohkem eelneva aastaga võrreldes. Kuna tööturule lisandus endistest mitteaktiivsetest palju pensioniealisi ja õppureid, siis just paindlike töövormide levides võib see olla võimalik ka edaspidi.

Majandussektorite lõikes suurenes aasta kokkuvõttes kõige rohkem tertsiaar- ehk teenindussektori hõive, mis kasvas 7,8% (28 600 inimese võrra) ning mis moodustab 74% kogu hõive kasvust. Teeninduses kasvas hõive pea kõigil tegevusaladel. Kõige rohkem suurenes hõivatute arv hulgi- ja jaekaubanduses (8100 inimese võrra) ning veonduse, laonduse ja side tegevusalal (6900 uut töötajat). Kõige aeglasem oli kasv hotellide ja restoranide alal, kus aasta teisel poolel töötajate arv isegi vähenes.

Avaliku sektori hõive kasvas eelmisel aastal ligi 14 000 võrra ning sektori osakaal kogu hõives tõusis 2005. aasta 24,5%lt 25,2%ni. See oli valdavalt tingitud hõive kasvust tervishoius ja sotsiaalhoolekandes, kuhu lisandus aastaga 4500 uut töötajat.

Sekundaarsektori (kuhu kuuluvad töötlev tööstus, ehitus, mäetööstus, elektrienergia-, gaasi ja veevarustus) kasv oli tagasihoidlikum – 5,0% ehk 10 200 inimest. See tulenes peamiselt ehitustööliste arvu suurenemisest ligikaudu 29% ehk 14 100 inimese võrra. Hõivatute arv ehituses suurenes terve aasta jooksul pidevalt ning isegi kiireneva trendiga. Kuna hõivestatistika hõlmab nii Eestis kui ka (osaliselt) välisriikides töötajaid, siis võib selline areng olla põhjustatud nii ehitusprojektide arvu jätkuvast kasvust Eesti siseturul kui ka välismaal töötavate ehitajate arvu suurenemisest. Töötlevas tööstuses vähenes hõive 2,2% võrra. Teisisõnu saavutati kogu 12,8%ne lisandväärtuse kasv töötlevas tööstuses väiksema hõivatute arvuga, mis tähendab, et tootlikkus tõusis märkimisväärselt. Primaarsektoris aga kahanes hõive veelgi, kuigi minimaalsel määral. Aasta kokkuvõttes oli summaarne muutus nullilähedane (nõrgalt negatiivne); aasta viimases kvartalis hõivatute arv isegi suurenes (vt joonis 5).

Joonis 5. Hõive kasv ja majandussektorite osakaal kasvus

Piirkondade lõikes oli hõive kasv kogu 2006. aasta jooksul positiivne kõigis viies piirkonnas. Kõige enam suurenes hõive Lõuna-Eestis (keskmiselt 13 900 inimese võrra). Nagu tööjõus osalemise määrgi, erineb tööhõive määr piirkonniti üsna suuresti – see on olnud läbi aegade kõrgeim Tallinnas (2006. a 67,5%) ning madalaim Lääne-Eestis (56,3%) ja Kirde-Eestis (56,7).

Eestis keskmiselt suurenes tööhõive määr 15–74aastaste hulgas aastaga 57,9%lt 61,6%ni. Piirkondade lõikes oli kasv ulatuslikum just madala tööhõivemääraga piirkondades – Ida-Virumaal (üle 5 protsendipunkti) ning ka Lõuna-Eestis (4,5 protsendipunkti). Lõuna-Eestis tõusis hõive määr erinevate vanusegruppide lõikes, samas kui Ida-Virumaal suurenes see oluliselt vaid vanemaealiste (10,3 protsendipunkti võrra) ning noorte (8,9 protsendipunkti võrra) hulgas. Lääne-Eestis vähenes noorte tööhõivemäär, kuid üsna kiiresti kasvas parimas tööeas inimeste oma.

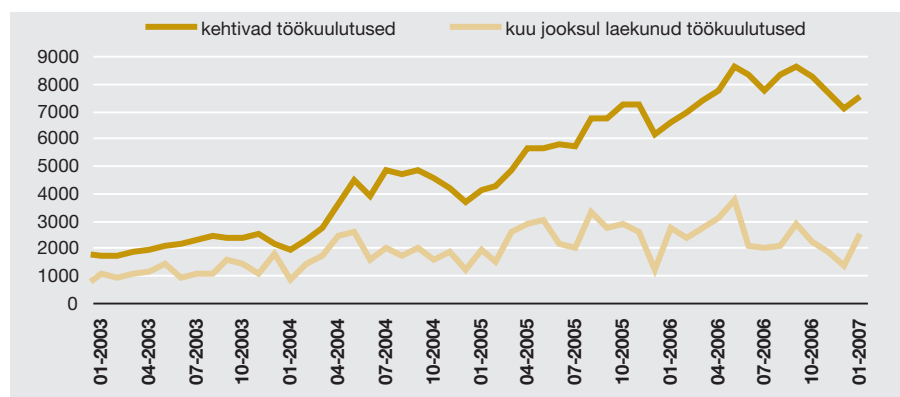
Euroopa Liidu Lissaboni strateegia üks eesmärk oli tõsta 15–64aastaste tööhõivemäär 2005. aastaks 67%ni ja 2010. aastaks juba 70%ni. Eesti ületas Lissaboni strateegia 2005. aasta eesmärgi 2006. aastal, mil 15–64aastaste tööhõivemäär oli 67,7%.

Vastupidiselt 2005. aastale, mil hõive kasv tulenes otseselt valgekraade¹ arvu tõusust, samas kui sinikraade² arv langes, kasvas 2006. aastal hõive ühtlasemalt ning sinikraade arv suurenes isegi rohkem. See on kooskõlas müügitöötajate ja ehituse oskustöölise arvu kasvuga. Kui Põhja-Eestis oli valge- ja sinikraadest hõivatute kasv enam-vähem sama suur (vastavalt 7400 ja 6300), siis Lõuna-Eestis suurenes järsult valgekraade arv – 8600 inimese võrra (sinikraade arvu kasv oli poole väiksem, vaid 4100). Kesk- ja Kirde-Eestis oli aga olukord teistsugune: sinikraade arv kasvas kokku 10 000 inimese võrra, samas kui valgekraade arv vähenes pisut.

Vabad töökohad

Kuigi Tööhõiveameti vabade töökohtade statistika ei ole esinduslik ega laiene seetõttu kogu Eesti majandusele (Statistikaameti andmetel saab Tööturuameti abiga tööle ainult 1% vaatlusaluse perioodi jooksul töö leidnud hõivatutest), on seda käesolevas analüüsis kasutatud tööjõunõudluse ühe võimaliku indikaatorina (vt joonis 6).

Kuu jooksul laekunud kuulutuste arvu kasv oli kuude lõikes üsna heitlik ning viimasel paaril aastal on see kõikunud umbes 2000 töökoha tasemel. Perioodi jooksul kehtivate tööpakkumiste arv Tööturuametis oli aga 2006. aastal aastatagusest tunduvalt suurem: keskmiselt 33,2% võrra roh-

Joonis 6. Tööturuametile esitatud töökuulutused

¹ Valgekraad: seadusandjad, kõrgemad ametnikud ja juhid; keskastme spetsialistid ja tehnikud; ametnikud.

² Sinikraad: teenindus- ja müügitöötajad; põllumajanduse ja kalanduse oskustöölised; oskus- ja käsitöölised; seadme- ja masinaoperaatorid; lihttöölised; relvajõud.

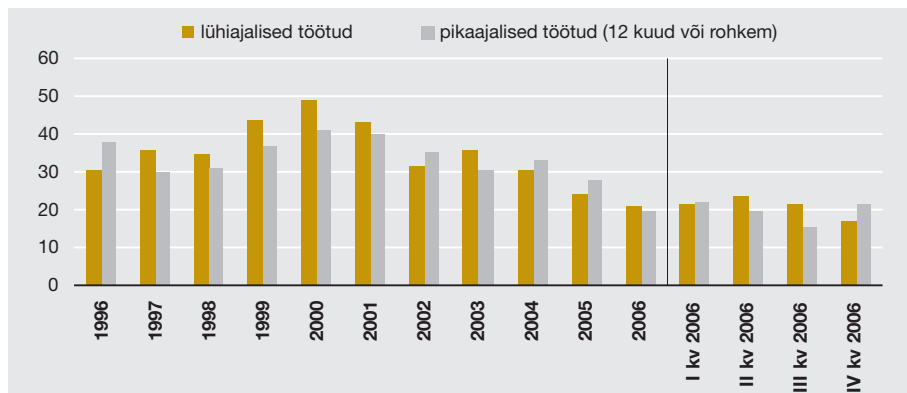
kem. Kehtivate töökuulutuste hulga kasv võib tähendada seda, et tööandjad ei leia endale sobivat tööjõudu ning nõudluse surve on tugevnenud. See võib olla tingitud kas pakkumise piirangutest (olemasolevate töötajate ebapiisav kvalifikatsioon, tööjõu äravool teistesse riikidesse vms) või ka nõudluse liigkiirest kasvust.

Tööpuudus

Töötus on Eestis vähenenud järjekindlalt alates 2001. aastast, kuid kahel viimasel aastal on see protsess olnud eriti kiire. Tööpuudus langes 2006. aastal kokkuvõttes 2 protsendipunkti võrra 5,9%ni, jõudes teisel poolaastal isegi 5,5% tasemeni. Töötute arv vähenes aasta jooksul keskmiselt 22,4% ehk 12 000 inimese võrra.

Pikaajaliste töötute arv kahanes aasta kokkuvõttes isegi kiiremini kui lühiajaliste oma, mistõttu nende osakaal töötute hulgas langes 53,4%lt 2005. aastal 48,1%ni (vt joonis 7). Osaliselt oli see tingitud sellest, et osa tööturule tulnud mitteaktiivseid liikusi lühiajaliste töötute ridadesse. Aasta viimases kvartalis pikaajaliste töötute arvu kahanemine pidurdus ja nende arv isegi suurenes eelneva kvartaliga võrreldes. Kas see oli esimene märk mõnevõrra taanduvast nõudluse survest või juhuslik kõikumine, peaks selguma järgmiste perioodide näitajatest.

Tööpuudus vähenes 2006. aastal igas **vanuserühmas**. Eriti kiire oli langustrend noorte seas: 2005. aasta 15,9%lt 12%ni. Parimas tööeas inimeste töötuse määr oli 5,6% ning vanemaelistel 4,2%.

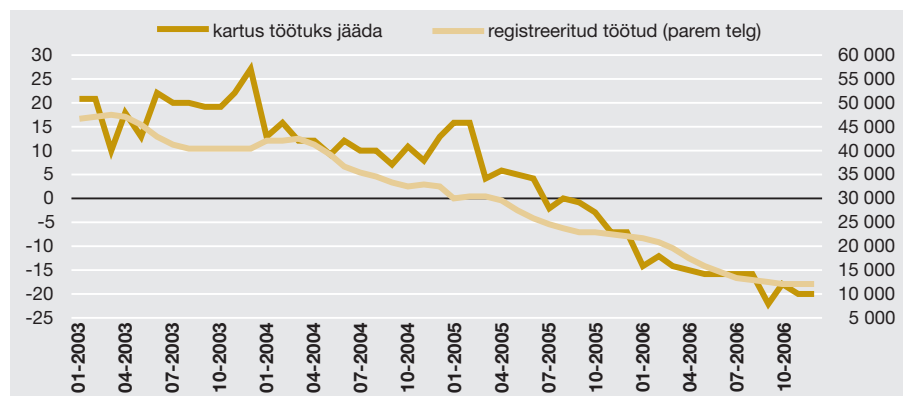

Joonis 7. Lühi- ja pikaajaliste töötute arv (tuhat inimest)

Mitte-eestlaste töötuse määr langes kiiremini kui eestlaste oma. Kui eestlastest töötute arv vähenes 4300 võrra, siis muulaste oma kahanes 7400 võrra.

Tööpuuduse analüüs **piirkondade** lõikes näitab, et eriti positiivsed olid muutused Ida-Virumaa tööturul, kus töötuse määr vähenes enam kui 4 protsendipunkti võrra (16,2%lt 12,1%ni). Seda soodustab Sillamäe sadama areng ning Ida-Virumaa ressurside aktiivsem kasutamine. Regiooni perspektiivseteks sektoriteks on jätkuvalt transiit ja turism, kuid lähitulevikus oodatakse Ida-Virumaal ka teenindussektori arengu kiirenemist. Vaatamata töötuse määra alanemisele jääb Ida-Virumaa kõrgeima tööpuudusega piirkonnaks, kus suuremateks struktuurseteks probleemideks on jätkuvalt puudulik keeleoskus ning tööjõu kvaliteedi mittevastavus esitavatele nõudmistele. Lääne- ja Põhja-Eestis oli töötuse määr endiselt kõige väiksem (vastavalt 4,0% ja 4,3%).

Töenäosust töötuks jääda hindasid majapidamised Eesti Konjunktuuriinstituudi (EKI) tarbija-baromeetri kohaselt madalamaks kui 2005. aastal (vt joonis 8). See tähendab aga ka inimeste kasvavat optimismi tuleviku suhtes, mis võib pikemas perspektiivis mõjutada nende tarbimiseelistusi.

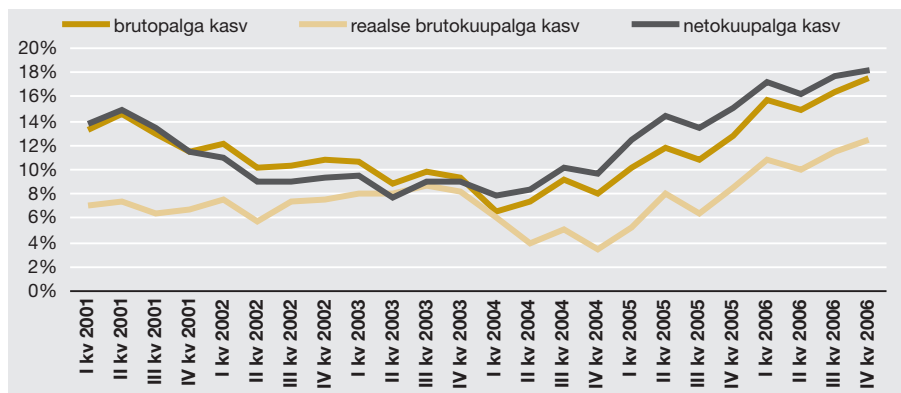
Joonis 8. Töötuks jäämise kartus EKI tarbijabaromeetri põhjal ja registreeritud töötus

Eurobaromeetri äsja ilmunud eriuuringu andmetel eristuvad Eesti elanikud eurooplastest selle poolest, et mure töötuse pärast puudutab neid märksa vähem kui teisi Euroopa kodanikke (Eestis kardavad seda 12%, ELis keskmiselt 36%). Vähem tunnetatakse ka immigratsiooniohtu (Eestis 1%, ELis 14%). Kui paljud eurooplased usuvad, et tänaste laste elu on tulevikus pigem raskem kui praegu (kõige pessimistlikumad ollakse Saksamaal, Rootsis ja Prantsusmaal), siis Eesti kodanikud (koos Soome, Iirimaa, Portugali, Leedu ja Lätiga) eristuvad positiivsetena, uskudes, et tänaste noorte elu on tulevikus pigem kergem.

TÖÖJÕUKULUD JA HINNASURVED

Keskmine palk

Brutokuupalk kasvas 2006. aastal keskmiselt 16,2%. Keskmise palga kasv kiirenes 2006. aasta III ja IV kvartalis veelgi. Keskmine brutokuupalk tõusis 2005. aasta sama perioodiga võrreldes 2006. aasta III kvartalis 16,5% ja IV kvartalis 17,5%. Ka brutopalga reaalkasv ületas 12% taseme (netopalga oma isegi 13% taseme), mis tähendas, et palgatöötaja ostuvõime suurenes jõudsalt. Neto- ja brutokuupalga kasvuerinevus tulenes endiselt üksikisiku tulumaksumäära alandamisest ning maksuvaba miinimumi tõstmisest (vt joonis 9).

Joonis 9. Keskmise palga areng

2007. aastal jätkus tulumaksumäära alandamine (1 protsendipunkti võrra 22%ni); maksuvaba miinimumi ei tõstetud. Olukorras, kus brutopalk kasvab prognooside kohaselt jätkuvalt väga kiiresti (17% või enam), tõuseb muudel võrdsetel tingimustel samavõrra ka efektiivne tulumaksumäär (2006. a IV kvartali 17,5%se brutopalga puhul keskmiselt 0,8 protsendipunkti). See tähendab, et selleaastane tulumaksumäära alandamine ei pruugi tähendada netopalga suhteliselt kiiremat kasvu brutopalga kasvu suhtes ning bruto- ja netopalga kasvutempo võib tänavu märksa enam kokku langeda.

Kui vaadata palgatõusu **piirkonniti**, siis mujal Eestis oli see 2006. aastal suurem kui Tallinnas ja Harjumaal. Kui Tallinnas ja Harjumaal oli keskmine palgatõus 15,8%, siis Tartus ja Tartumaal 19,7%, Viljandis 18% ning Põlvas 17%. Arvestades sellega, et palgaerinevused Harjumaa ja teiste piirkondade vahel on varasematel aastatel olnud üsna suured, võib selline kiirem palgatõus muudes regioonides tähendada palgaerinevuste mõningast vähenemist. Selles kontekstis ei paranenud aga olukord Ida-Virumaal, kus palgatase on kõige madalam ning ka palgakasv jäi Eesti keskmisele alla, ulatudes 12,8%ni.

Aasta teise poole keskmine palgatõus oli kiireim hulgi- ja jaekaubanduses (21,2%) ning põllumajanduses (20,8%), eriti kalapüügis (vt tabel 2). Põllumajanduse kiiret palgakasvu võib seletada nii madala palgatasemega kui ka Euroopa Liidu põllumajandustoetuste suurema mõjuga. Hüpeline palgatõus kalapüügi tegevusalal oli tingitud selle valdkonna väljumisega eelnevate aastate madalseisust ehk käsitletav pigem väga madala baasiefektina, kuna saavutatud palgatasemed on jätkuvalt madalad. Kaubanduses aga kasvasid väga hoogsalt nii palk kui ka hõive. Eesti ettevõtjate hinnangute kohaselt on seal tööjõunappuse probleem isegi teravnunud, mis kiiresti kasvava majandusharu puhul peaks tähendama kiire palgakasvu jätkumist ka järgnevatel perioodidel.

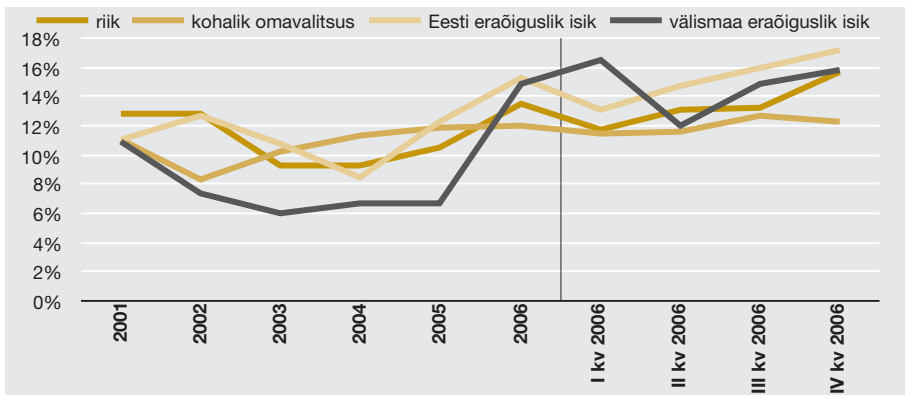
Töötlevas tööstuses kasvas palk tegevusalade keskmisena hoogsamalt – 17,6% võrreldes kogu majanduse keskmise näitajaga (16,2%). Ehituses ja kinnisvarasektoris jätkus kiire palgakasv, kuid kui ehituses see aasta viimases kvartalis pigem kiirenes, siis kinnisvaraalal võis täheldada palgakasvu aeglustumist. Vastavalt ootustele vähenes palgakasv tervishoius eelmise aasta 21%lt 14,3%ni, kuna 2004. aasta lõpus sõlmitud palgakokkulepe mõju taandus.

Tabel 2. Keskmise brutokuupalga kasv tegevusalade lõikes (%)

	2002	2003	2004	2005	2006	I kv 2006	II kv 2006	III kv 2006	IV kv 2006
Tegevusalade keskmine	11,5	9,4	8,4	11,4	16,2	15,7	15,0	16,5	17,5
Avatud sektor									
Põllumajandus	18,3	8,9	13,1	18,0	20,8	23,5	22,5	17,4	20,4
Metsandus	3,4	13,3	22,9	16,6	9,3	4,7	9,5	10,2	12,0
Kalapüük	19,4	-4,4	-1,4	4,5	54,2	62,2	43,4	32,7	77,4
Mäetööstus	9,0	9,3	6,6	0,6	15,4	13,8	16,0	16,3	15,3
Töötlev tööstus	10,0	9,0	8,4	12,8	17,6	15,8	15,6	18,0	20,6
Suletud sektor									
Elektrienergia-, gaasi- ja veevarustus	8,8	9,3	6,0	13,6	7,8	4,4	7,0	8,7	10,8
Ehitus	12,6	13,5	11,7	14,6	19,1	23,4	13,7	19,0	20,8
Hulgi- ja jaekaubandus	9,8	14,5	2,6	7,1	21,6	21,2	21,7	22,2	21,1
Hotellid ja restoranid	-5,8	17,7	8,5	22,1	12,7	5,6	15,8	14,1	15,0
Veondus, laondus ja side	9,4	4,1	9,3	10,7	13,7	11,7	13,4	13,4	15,9
Finantsvahendus	8,2	9,8	3,0	9,8	2,4	5,0	2,9	-0,4	1,5
Kinnisvara, rentimine ja äritegevus	28,9	-0,4	15,4	6,1	16,1	18,4	16,6	16,1	13,9
Avalik haldus ja riigikaitse	12,7	8,7	8,2	9,6	13,7	11,2	13,9	12,6	16,6
Haridus	12,5	9,4	10,3	11,4	10,3	10,6	9,5	11,1	10,3
Tervishoid ja sotsiaalhoolekanne	4,5	15,0	13,9	21,0	14,3	10,9	14,5	14,6	16,9
Muu teenindus	7,4	8,3	14,3	12,2	12,3	10,7	11,0	11,0	16,2

Viimase aasta jooksul toimunud väga kiire palkade kasv Eestis näitab seda, et tööjouturg on muutunud ja ettevõtja jaoks on inimkapital kallinenud. Tööturu avatus on oluliselt suurenenud ning töötajatel on rohkem valikuvõimalusi, sealhulgas võimalus minna tööle väljapoole Eestit, mis on kasvõi argumendina täiendavate palgasurve allikaks. Samas ei osutunud palgafondi kasv aasta kokkuvõttes ühiskonnas toodud lisandväärtusest kiiremaks ning ainult teisel poolaastal võis täheldada 0,2–0,3protsendipunkti positiivset lõhet palgakulutuste ja SKP kasvu vahel.

Nii nagu eelnevalgi aastal, tõusid 2006. aastal palgad jõulisemalt erasektoris. Eesti eraettevõtetes kasvas palk 2006. aastal 15,3%. Välismaa eraõiguslikele isikutele kuuluvates ettevõtetes kiirenes palgakasv 2006. aastal 14,8% eelneva aasta tagasihoidlikult 6% tasemelt (vt joonis 10).

Joonis 10. Keskmise palga kasv tööandja omaniku järgi

Ettevõtete statistika järgi oli kiire palgakasv erasektoris võimalik veelgi kiiremas tempos suurenenud lisandväärtuse tõttu. Osaliselt pakub keskmise palga dünaamika veidi ülehinnatud pilti ettevõtete palgakulutuste kasvust, sest (II, III ja IV kvartalis) saavutatud töötundide vähenemine ühe töötaja kohta keskmiselt võib keskmise palga statistika eripära tõttu (saadud palk viiakse arvestuslikult täistööajale) tähendada mõningast moonutust. Riigisektoris on palgakasv seni reeglina olnud kooskõlas majanduskasvu baasil laekuvate maksude suurenemisega ning palgasurve tugevnemist tingimustel, kus see ka erasektoris kiireneb, võib pidada üsna ootuspäraseks (ning suurenevate maksulaekumiste tingimustel ka teostatavaks).

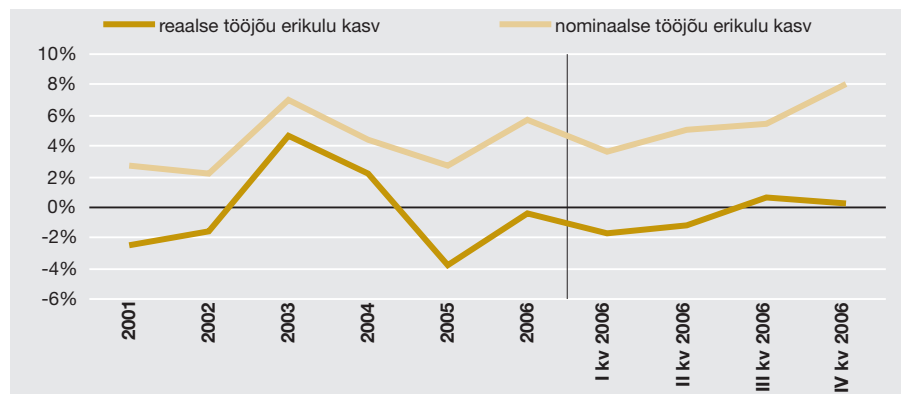
Tööjõu erikulu

Reaalne tööjõu erikulu on näitaja, mis võrdleb kulutuste suurust ühe töötaja kohta (enamjaolt palk ja palgafondi maksud) ning tööjõu tootlikkust jooksevhindades. Sisuliselt vaadeldakse, kui suur osa lisandväärtusest makstakse välja töötasudena. Tulenevalt definitsioonist on tööjõu erikulu kasv positiivne siis, kui tööjõukulu palgatöötaja kohta kasvab kiiremini kui tööjõu tootlikkus nomi-

naalhinna. Kui reaalne töäjõu erikulu suureneb, siis enamasti tähendab see seda, et tööandja kasumi osakaal lisandväärtuses (SKPs) väheneb.

Nominaalne töäjõu erikulu kõrvutab töäjõukulusid töötaja kohta reaalse, mitte jooksevhinnas arvestatud tootlikkusega. Selle eesmärk on analüüsida palgakasvust tulenevaid inflatsioonisurveid, kuna ettevõtted on kasumlikkuse säilitamiseks sunnitud tootlikkust ületavat palgakasvu tootehinnas kajastama.

Reaalse töäjõu erikulu kahanemine 2006. aastal tervikuna jätkus, kuigi selle kahanemise kiirus vähenes (vt joonis 11). Aasta jooksul oli aga olukord erinev: kui esimesel poolaastal jäi töäjõu erikulu kasv negatiivseks, siis III ja IV kvartalis kasvas see vastavalt 0,8% ning 0,2%. **Nominaalne töäjõu erikulu** kasvas 2006. aasta esimese kolme kvartali jooksul 4–6% vahemikus, aasta viimases kvartalis aga kiirenes 8,1%ni. Võrreldes eelneva aastaga on mõlema näitaja kasvutempo küll tõusnud (reaalse töäjõu erikulu kahanemine vähenes), kuid pikema aegrea taustal ei olnud see veel midagi erakordset. Nominaalse töäjõu erikulu kasvu kiirenemine võib osutada ka samal ajal hoogustunud Eesti alusinflatsiooni üheks põhjustajaks, kuid täpsemate seisukohtade väljatoomine ei ole ilma täiendava uurimiseta võimalik.

Joonis 11. Reaalse ja nominaalse töäjõu erikulu kasv

Majandusharude lõikes kasvas 2006. aastal nominaalse töäjõu erikulu keskmisest kiiremini Eesti turule orienteeritud tegevusaladel. Eksportiva sektori konkurentsivõime seisukohast oluliste tegevusalade näitajad on kasvanud tagasihoidlikumalt.

Reaalse töäjõu erikulu kasv oli 2006. aastal suurem finantsvahenduses ja põllumajanduses. Kummaski harus aga ei paista, nagu oleks kasumlikkuse vähenemine toonud kaasa probleeme. Finantsvahenduse eripäraks on selle lisandväärtuse teistest harudest erinev käsitlemine statisti-

kas (osaliselt jaotatud teiste tegevusalade vahel). Põllumajanduses aga võimaldasid hoogsalt kasvanud toetused (nii ELi tõukefondidest kui ka Eesti fondidest kaasfinantseerimise kohustuse tõttu) ühel ajal suurendada nii palgafondi kui ka ettevõtete tegevuse ülejääki. Teisisõnu olid selle haru sissetulekud suuremad kui toodetud lisandväärtus. Sissetulekute meetodil arvatud SKP statistika järgi suurenesid 2006. aastal toetused 28,8% ning kuigi täpsemaid andmeid põllumajandusse ja muude harudesse suunatud vahendite jaotusest ei ole, on sellise kasvu juures tõenäoline nii palgafondi kui ka kasumi osa suuremine.

Teistes majandusharudes oli reaalse töäjõu erikulu kasv kas äärmiselt tagasihoidlik (veonduses, laonduses ja sides ning kinnisvaraga seotud tegevusaladel) või alanen jätkuvalt (töötlevas tööstuses, energeetikas, ehituses, kaubanduses, hotellinduses ning isegi riigisektoris).

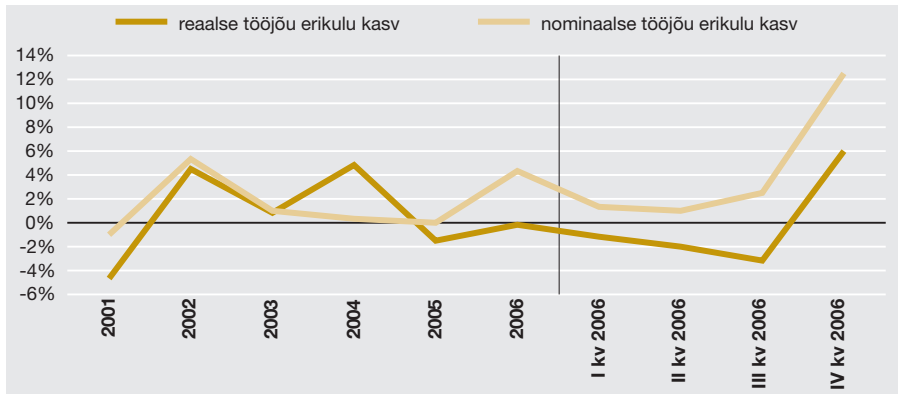
Tabel 3. Töäjõu erikulude kasv SKP statistika põhjal (%)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	I kv 2006	II kv 2006	III kv 2006	IV kv 2006
Reaalse töäjõu erikulu kasv										
Kogu majandus	-2,4	-1,5	4,7	2,2	-3,8	-0,4	-1,7	-1,2	0,8	0,2
Primaarsektor	9,8	5,6	0,7	-2,0	-7,3	2,0	0,8	-3,8	-6,7	16,9
Sekundaarsektor	-4,0	0,5	7,0	2,4	-3,2	-0,5	0,3	-0,8	-4,6	3,5
Erasektori teenindusettevõtted	-1,4	-3,7	6,2	3,7	-2,0	1,7	-1,6	-1,3	7,3	0,5
Avalik sektor	-2,9	-0,9	0,1	1,8	-0,7	-3,5	-1,5	2,5	-2,1	-5,9
Nominaalse töäjõu erikulu kasv										
Kogu majandus	2,7	2,2	7,1	4,4	2,8	5,7	3,7	5,0	5,5	8,1
Primaarsektor	26,7	-3,0	-3,6	20,9	3,2	1,9	7,5	16,4	-13,6	0,4
Sekundaarsektor	2,1	4,0	10,4	2,0	1,0	6,5	4,5	5,8	2,1	13,6
Erasektori teenindusettevõtted	1,7	0,2	3,4	2,9	0,5	13,5	4,8	6,0	12,1	8,1
Avalik sektor	4,1	5,9	10,3	9,0	8,0	-7,3	6,2	10,6	2,7	2,7

Allikas: Statistikaamet, autorite arvutused

Töötlevas tööstuses on reaalse töäjõu erikulu kasv läbi aastate olnud üsna tagasihoidlik. Töötleva tööstuse konkurentsivõime säilitamine on majandusele oluline, kuna suur osa selle toodangust eksporditakse. Seetõttu ei ole soovitatav, et töäjõukulude kasv ületaks tootlikkuse kasvu pikema aja vältel. Kahel viimasel aastal on reaalse töäjõu erikulu töötlevas tööstuses isegi alanenud, mis tähendab, et kasumlikkus on suurenenud.

Kuigi 2006. aasta viimases kvartalis kasvasid töäjõu erikulud töötlevas tööstuses suhteliselt palju (vt joonis 12), ei tähenda see veel järske muutusi üldises olukorras. Aasta viimases kvartalis suuremate preemiate maksmine kogu aasta heade tulemuste põhjal on üsna tavapärane praktika. 2006. aastal olid töötleva tööstuse ettevõtetel selleks ka suuremad võimalused. Kui aga selline tendents jätkub ka mitme kvartali vältel 2007 aastal, võib töötleva tööstuse ettevõtete kasumlikkus taas väheneda.

Joonis 12. Tõäjõu erikulude kasv töötlevas tööstuses

TÖÖTURU INSTITUTIONAALNE ARENG

Alampalk Eestis

Eesti Ametiühingute Keskkliidu (EAKL) juhatus kiitis 20. detsembril 2006 heaks Eesti Tõõandjate Keskkliiduga (ETKL) sõlmitava **alampalga** kokkuleppe tingimused, mille kohaselt kehtestab valitsus alates 2007. aasta 1. jaanuarist üleriigiliseks alampalgaks 3600 krooni (230 euro) kuus ning tunnipalga alammäär tõuseb 21.50 kroonini. Eesti alampalk moodustas keskmisest palgast 2007. aasta algusel 31,2% (2004. a 34,6%).

Võrreldes teiste Euroopa Liidu riikidega oli Eesti oma alampalgaga (2006. a 192 eurot) liikmesriikide (v.a Bulgaaria ja Rumeenia) pingereas alt neljas. Väiksem oli alampalk Slovakkias, Leedus ja Lätis (vastavalt 181, 174 ja 129 eurot). Kõrgeim oli see Luksemburis (1503 eurot), kus on ka suhteliselt suurem alampalgasaajate arv (11%). Kõige vähem on alampalgasaajaid Hispaanias (0,8%), kus alampalga suuruseks on 631 eurot.

Mida suurem on alampalgasaajate osatõõhtsus, seda suurem on ka selle institutsionaalse instrumendi mõju. Eurostati andmetel saab Eestis alampalka 5,7% töötajaskonnast. See on märksa vähem kui näiteks Luksemburgis, Prantsusmaal, Lätis ja Leedus, kus see ületab 11%, kuid rohkem kui Suurbritanias, Hispaanias, Hollandis, Sloveenias ja Iirimaa, kus see osatõõhtsus jääb alla 3%.

Kõrge miinimumpalga suhe keskmisse palka võib osale töötajatest tähendada palkade allapoole jääkust, mis aeglustab töökohtade loomist erasektoris eriti madala oskuste tasemega töötajatele. ELis tervikuna kõigub see suhe riigiti 30%st 50%ni. Eestis on see pigem madalamate nõõtajate hulgas, mis viitab Eesti tööturu suhtelisele paindlikusele.

Kokkuleppe kohaselt tõuseb ka **riigitöötajate miinimumpalk**. Teenistujate Ametiliitude Kesksorganisatsiooni (TALO) liikmeskonda kuuluva, riigieelarvest töötasu saava kõrgharidusega töötaja palga alammäär töötamisel täistööajaga, kõrgharidust nõudval ametikohal on nüüd vähemalt 7475 krooni kuus.

Töötuskindlustus

Alates 2007. aastast muutusid töötajale soodsamaks töötuskindlustuse **tingimused**. Pikenes periood, mille jooksul peab olema täitunud nõutav kindlustusstaaz. Töötuskindlustushüvitise saamiseks peab nüüd olema töötanud ja töötuskindlustusmaksu maksnud vähemalt 12 kuud töötuna arvelvõtmisele eelnenud 36 kuu jooksul. Seni pidi 12 kuud kindlustusstaazi olema täitunud aasta võrra lühema aja ehk 24 kuu jooksul. Muudatus tähendab, et nüüd on töötuskindlustushüvitist võimalik taotleda ka inimestel, kes on teinud korduvalt lühemaajalisi töid.

Töötul tuleb hüvitise taotlemiseks esitada senisest **vähem andmeid**, kuna nii töötuskindlustusstaazi kui ka hüvitise suurust hakatakse arvestama töötuskindlustuse andmekogu andmete alusel. Kui töötaja enda palga põhjal arvutatud töötuskindlustushüvitis tuleb väiksem kui töötutoetus, makstakse töötuskindlustushüvitist töötutoetuse suuruses, mis on 2007. aastal ligikaudu 1000 krooni kuus.

Tulumaksu määr

Alates 2007. aasta 1. jaanuarist alanes tulumaksumäär 23%lt 22%le. Maksuvaba tulu suurust ei muudetud – see on endiselt 2000 krooni kuus. Kalendriaasta jooksul tehtud väljamaksetelt tulumaksu kinnipidamisel kasutatakse väljamakse tegemise aastal ja kuus kehtivat maksimummäära, olenemata sellest, millise perioodi eest väljamakset tehakse.

Sotsiaalmaksuseaduse muutus

1. jaanuarist 2007 tõusis sotsiaalmaksu minimaalse kohustuse aluseks olev kuumäär 2000 kroonini. Eelmisel aastal oli see 1400 krooni.

Ühtlasi on täiendatud isikute nimekirja, kelle puhul ei ole tööandjal sotsiaalmaksu kuumäärralt tasumise kohustust. Nendeks on töötaja/teenistuja, kes kasvatab alla 3aastast last või kolme või enamat alla 19aastast last, ning töötaja/teenistuja, kes on Eesti või välisriigi samaväärses õppeasutuses põhiharidust omandav õpilane kuni 21 aasta vanuseni, üldkeskharidust omandav õpilane kuni 24 aasta vanuseni, kutseõpet omandav koolikohustuse ea ületanud põhihariduseta isik, põhihariduse või keskhariduse baasil kutseharidust omandav õpilane ning Eesti alalisest elanikust üliõpilane.

Sotsiaalmaksu minimaalse kohustuse 42,9%ne tõus puudutab enam füüsilisest isikust ettevõtjaid, kelle jaoks nende ettevõtetululu on ainsaks sissetulekuallikaks, ning teatud isikute kategooriat (nt ajateenijad, töötutoetuse või lapsehooldustasu saajad), kelle eest maksab sotsiaalmaksu riik.

Tabel 4. Eesti tööturg

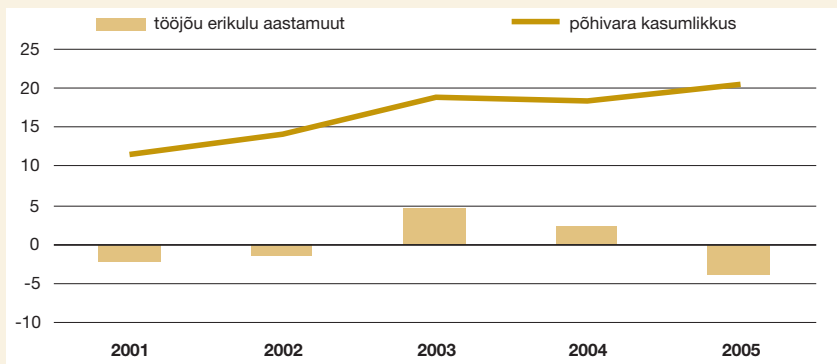
		2003	2004	2005	2006	I kv 2006	II kv 2006	III kv 2006	IV kv 2006
Rahvastik (1. jaanuari seisuga)	tuhat		1351,1	1347	1344,7				
15–74aastaste hõiveseisund									
Tööjõud	tuhat	660,5	659,1	659,6	686,8	678,4	692,8	686,5	689,4
hõivatud	tuhat	594,3	595,5	607,4	646,3	634,7	650,0	649,6	650,7
töötud	tuhat	66,2	63,6	52,2	40,5	43,7	42,8	37,0	38,6
Mitteaktiivsed	tuhat	387,4	388,7	389	362,3	370,6	356,3	362,5	359,7
Kokku	tuhat	1047,8	1047,8	1048,6	1049,1	1049,1	1049,1	1049,1	1049,1
Tööjõus osalemise määr	%	63,0	62,9	62,9	65,5	64,7	66,0	65,4	65,7
Tööhõive määr	%	56,7	56,8	57,9	61,6	60,5	62,0	61,9	62,0
Töötuse määr	%	10,0	9,7	7,9	5,9	6,4	6,2	5,4	5,6
Hõivatud tegevusala järgi									
Põllumajandus, metsandus ja kalapüük	tuhat	36,7	35,0	32,2	31,1	32,3	34,4	30,5	31,1
Mäetööstus	tuhat	5,7	8,0	5,9	5,2	5,7	4,2	4,8	6,3
Töötlev tööstus	tuhat	134,1	140,9	139,5	136,4	138	138,2	133,3	136,0
Elektrienergia-, gaasi- ja veevarustus	tuhat	10,2	12,0	12,5	12,4	14,1	12,1	12,5	10,7
Ehitus	tuhat	42,9	46,8	48,7	62,8	52,3	61,4	64,3	71,7
Hulgi- ja jaekaubandus	tuhat	80,8	80,0	80,6	88,7	88,3	92,7	88,5	83,6
Hotellid ja restoranid	tuhat	17,4	16,2	22,1	22,3	25,9	25,5	18,7	19,2
Veondus, laondus ja side	tuhat	56,2	51,5	54,6	61,5	61,0	66,2	60,3	58,3
Finantsvahendus	tuhat	7,6	7,9	6,9	7,3	8,6	7,6	6,1	7,1
Kinnisvara, rentimine ja äritegevus	tuhat	44,4	39,4	46,4	48,1	46,7	43,6	51,8	50,0
Avalik haldus ja riigikaitse	tuhat	34,5	36,9	37,2	39,0	39,8	39,0	38,4	38,3
Haridus	tuhat	56,9	54,5	54,9	58,5	58,9	59,2	56,9	56,0
Tervishoid	tuhat	36,4	37,5	35,0	37,5	33,8	32,1	43,1	40,5
Muud tegevusalad	tuhat	30,4	28,8	31,1	34,3	29,2	33,9	37,1	35,8
Töötud töötusperioodi kestuse järgi									
Vähem kui 6 kuud	tuhat	25,6	21,2	18,6	15,7	15,9	16,9	16,1	14,0
6–11 kuud	tuhat	10,2	9,2	5,7	5,3	5,8	6,6	5,6	3,0
12 kuud või rohkem	tuhat	30,4	33,2	27,9	19,5	22,0	19,3	15,3	21,7
24 kuud või rohkem	tuhat	20,1	21,5	18,2	11,4	14,1	11,6	7,5	12,3
Mitteaktiivsed põhjuse järgi									
Õpingud	tuhat	119,5	123,1	126,1	124,4	126,7	123,4	125,1	122,4
Haigus või vigastus	tuhat	44,9	43,3	47,0	51,3	47,5	47,1	55,9	54,6
Rasedus-, sünnitus- või lapsehoolduspuhkus	tuhat	22,7	27,2	27,1	23,8	23,2	24,1	24,5	23,5
Vajadus hoolitseda laste või teiste pereliikmete eest	tuhat	14,8	13,7	14,0	13,9	15,7	14,4	13,8	11,8
Pensioniga	tuhat	152,8	149,4	145,4	129,5	134,6	128,7	126,7	128,0
Heitunud isikud (kaotanud lootuse tööd leida)	tuhat	18,1	17,7	14,7	7,2	8,4	5,6	7,4	7,4
Muud põhjused	tuhat	14,5	14,4	14,6	12,2	14,6	13,0	9,1	12,0
Tööjõud haridustaseme järgi									
Esimene tase ja vähem	tuhat	71,6	73,2	65,1	75,3	71,3	81,6	77,3	71,3
Teine tase	tuhat	383,7	375,6	367,4	376,4	377,7	377,4	366,1	384,5
Kolmas tase	tuhat	205,1	210,3	227,0	235,0	229,5	233,8	243,2	233,6
keskeriharidus	tuhat	71,0	70,0	67,6	70,5	65,7	75,0	73,1	68,1
kõrgharidus	tuhat	134,1	140,4	159,5	164,6	163,8	158,9	170,1	165,5

KAS KAPITALI TOOTLIKKUSE KASV VÕIB TASAKAALUSTADA TÖÖ KALLINEMISE?

Tööturu tasakaalulise arengu analüüsimisel on üks peamisi näitajaid püsivhindades mõõdetav tööjõu erikulu. Selle alanemist peetakse üldiselt kasumlikkuse suurenemise, hinnasurve alenemise ja laiemalt võttes ka konkurentsivõime paranemise ilminguks.

Erikulu suurenemine või vähenemine annab küll märku tööjõu tootlikkuse paranemisest või halvenemisest, ent ei ütle midagi kapitali tootlikkuse muutumise kohta. Kapitali olemi näitajaid ei ole jooksva analüüsi käigus kahjaks võimalik kasutada nende avaldamise pika viitaja tõttu. Seetõttu on järgnevas pikemas tagasivaates vaadeldud tööjõu erikulu muutumist aastatel 2001–2005 kapitali olemi ja tootlikkuse taustal.³

Nagu varasemates ülevaadetes viidatud, alanes püsivhindades mõõdetav tööjõu erikulu aastatel 2001–2005 kokku ligikaudu 1% võrra. Seda vaatamata sellele, et 2003. ja 2004. aastal suurensid tööjõukulud märkimisväärselt. Perioodi kokkuvõttes kasvas tööjõu erikulu tegevusalade lõikes pooltes kümnest peamisest harust ja vähenes ülejäänutes (vt tabel 3 põhitekstis). Samal ajal suurenes ka kapitali tootlikkus 9 protsendipunkti võrra 12%lt ligikaudu 21%ni (vt joonis a).

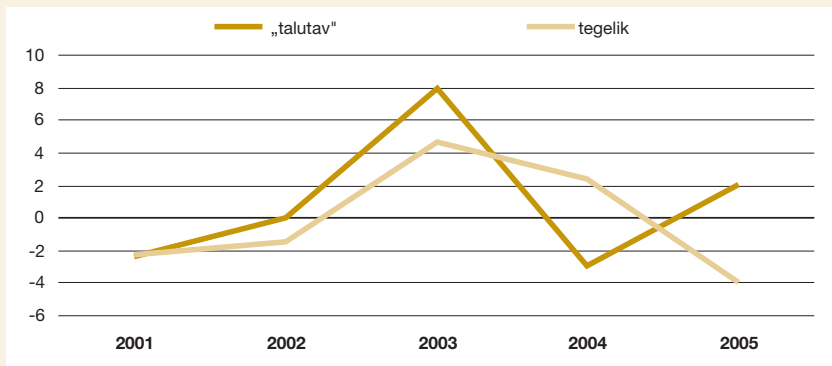

Joonis a. Kapitali kasumlikkus ja püsivhindades mõõdetud tööjõu erikulu muutumine aastatel 2001–2005

³ Tööjõu erikulu või lihtsalt tööjõukulude all on selles tekstis mõeldud püsivhindades mõõdetavat tööjõu erikulu (real unit labour cost). Kapitali on mõistetud tootmisfunktsiooni raames ja see on määratletud kui jääkmaksumuses mõõdetav materiaalne põhivara. Andmeallikaks on Statistikaameti suuremate ettevõtete valimil põhinev andmebaas (nn EKOMARI andmebaas).

Kui eeldada, et 9% ehk käesoleva kümnendi alguse tasemel püsiv kapitali tootlikkus tähendab ka konkurentsivõime püsimist ja rahuldab investori kasumihuvi, siis võinuks eelnimetatud tööjõu erikulu kogu selle aja jooksul kasvada ka hoopis ligikaudu 5%. (Joonisel b kirjeldab seda suurust „talutavaks” tööjõu erikulu kallinemiseks nimetatud andmerida.)

Eelmine väide ei tähenda, et selline konkurentsivõimet mittehalvendav palgakasvu kiirenemine olnuks võimalik kõigis sektorites ja kõigi tegevusalade puhul. Kapitali tootlikkuse kasv oli tegevusalade kaupa väga erinev ning kiirem seal, kus konkurents nõrgem ja võimalik tootmiskulude kasvu müügihindadesse üle kanda.

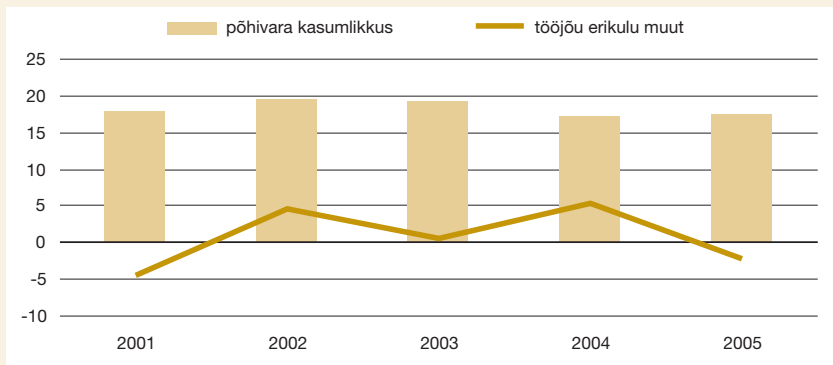
Joonis b. Püsivhindades mõõdetud tööjõu erikulu tegelik ja „talutav” ehk kapitali kasumlikkust mittehalvendav muutumine aastatel 2001–2005

Kui arvata Eesti majanduse koondnäitajatest välja monopoliseisuses olevad mäetööstus ja energeetika, siis oleks kapitali tootlikkus kogu majanduses paranenud vähemalt 2 protsendipunkti võrra vähem. Ehitus- ja kinnisvarasektori majandusnäitajad ei allu kuigi hästi põhivara kui ühe tähtsama sisendi kaudu tootmise tõhususe mõõtmise loogikale. Esimesel juhul võib kasutada ka renditudvara ning kinnisvarasektori puhul peaks materiaalne põhivara koosnema peamiselt eluhoonetest, kus elavad põhiliselt omanikud.⁴ Kui lisaks loomulikele monopolidele jätta põhivara kasumlikkuse muutumisest välja ka ehitus- ja kinnisvarasektori näitajad, selgub, et põhivara tootlikkus paranes tagasihoidlikumalt: 2005. aasta lõpus oli põhivara tootlikkus 21% ehk 2 protsendipunkti võrra suurem kui 2000. aastal.

Töötlevas tööstuses, mille osakaal eksportivas sektoris on kõige suurem, oli kapitali tootlikkus ka 2005. aastal praktiliselt samal tasemel kui 2000. aastal – ligi 18%. Tööjõukulud

² Statistikaameti ekspertide väitel.

kasvasid enamikul vaadeldud aastatel; perioodi kokkuvõttes suurenesid need ligikaudu 4% (vt joonis c). Eksportivad tööstusettevõtted on hinnavõtja seisus ja palgasurve kalleks muutunud, mis on kompensatsiooniks sellevõrra keerulisem.⁵

Joonis c. Kapitali kasumlikkus ja püsivhindades mõõdetud tööjõu erikulu muutumine töötlevas tööstuses aastatel 2001–2005

Konkurentsivõime seisukohalt paranesid tööjõu erikulu ja kapitali tootlikkus ajavahemikul 2001–2006 tegevusalade lõikes enamasti üheskoos. Tabelis a on toodud kaheksa peamist tegevusala, mille puhul tööjõu erikulu ja kapitali tootlikkuse muutumise kõrvutamine on üldse mõttekas. Neist pooltes oli perioodi kokkuvõttes tegemist nii kapitali tootlikkuse kasvu kui ka

Tabel a. Kapitali kasumlikkus 2000. ja 2005. aastal (%)

	2000	2005
Majandus kokku	12,1	20,6
Mäetööstus	0,3	16,0
Töötlev tööstus	18,0	17,5
Elektrienergia-, gaasi- ja veevarustus	-1,0	6,8
Ehitus	27,0	61,0
Hulgi ja jaemüük	24,2	50,2
Hotellid ja restoranid	6,0	12,1
Veondus, laondus ja side	18,3	14,2
Kinnisvara, rentimine ja äritegevus	18,2	14,2
Muu	12,9	16,2

³ Käibe järgi otsustades tööstustoodangu ekspordid kasvutempo siiski ei alanenud. Samuti võib tõdeda, et siseturul mõeldud toodang kasvas samas tempos.

töäjõu kulude alanemisega. Vastupidine olukord ilmnes vaid ehituse, hotellide-restaurantide, kinnisvara ning mõnel aastal ka kaubanduse puhul.

Kõige tüüpilisem oli olukord, kus kasvav kapitali tootlikkus kompenseeris tööjõu kallinemise siiski vaid hotellide ja restaurantide tegevusalal. Nimelt kasvas püsivhindades mõõdetav tööjõu erikulu aastatel 2001–2005 selles sektoris peaaegu 16% ning kapitali tootlikkus tõusis rohkem kui 5 protsendipunkti võrra. Seega oli selles sektoris üheaegselt võimalik nii investeerida ja tõsta töötajate palka kui ka suurendada investeeringute kasumlikkust.

Kokkuvõtteks võib öelda, et tulemus on liigagi ootuspärane. Kapitali tootlikkuse kasv võib tõepoolest kompenseerida tööjõu kallinemise. Viimaste aastate kogemuse järgi tuleb seda aga ette eeskätt siseturule suunatud äritegevuses. Erandiks on ka turistide teenindav hotellide ja restaurantide pidamise tegevusala. Seetõttu tuleb jooksva analüüsi käigus püsivhindades mõõdetavate tööjõu erikulude kallinemise tõlgendamisel kindlasti eristada eksportivat ja suletud sektorit.

LISA

EESTI MAJANDUSE KVARTAALSED PÕHINÄITAJAD

seisuga 27. aprill 2007

	Ühik	Periood	Näitaja	Muutus võrreldes eelmise perioodiga (%)	Muutus võrreldes aasta sama perioodiga (%)	Allikas
Sisemajanduse koguprodukt						
Jooksevhindades	mln kr	IV kv 06	55 173,5			ESA
Püsivhindades	mln kr	IV kv 06	41 337,4	3,0	10,9	ESA
Tootmine						
Tööstustoodangu mahuindeks (püsivhindades, 2000 = 100)	%	IV kv 06			5,2	ESA
Ettevõtete investeringud materiaalsesse põhivarasse (jooksevhindades)	mln kr	IV kv 06	11 864	20,5	33,3	ESA
Ehitus						
Ehitusettevõtete ehitustööd (jooksevhindades)	mln kr	IV kv 06	14 069	-2,1	23,3	ESA
Valminud eluruumide kasulik pind	tuhat m ²	I kv 07	121,8	-7,0	42,6	ESA
Valminud mitteeluhoonete kasulik pind	tuhat m ²	I kv 07	228,9	-8,2	34,5	ESA
Tarbimine						
Jaemüügi mahuindeks (püsivhindades, 2000 = 100)	%	IV kv 06		8	20	ESA
Sõiduautode esmane arvelevõtmine	tk	I kv 07	17 954	-0,3	24,0	ARK
Hinnad						
Tarbijahinnaindeks	%	I kv 07		1,8	5,2	ESA
Tootjahinnaindeks	%	I kv 07		2,7	6,9	ESA
Ekspordihinnaindeks	%	I kv 07		2,7	5,8	ESA
Impordihinnaindeks	%	I kv 07		0,4	3,1	ESA
Ehitushinnaindeks	%	I kv 07		3,6	15,6	ESA
Eesti krooni reaalse efektiivse vahetuskursi indeks (REER)	%	I kv 07		0,8	1,9	EP
Tööturg ja palk						
15–74aastaste tööhõive määr (Töäjõu-uuringu andmed)*	%	IV kv 06	62,0	61,9	58,3	ESA
15–74aastaste töötuse määr (Töäjõu-uuringu andmed)*	%	IV kv 06	5,6	5,4	7,0	ESA
Registreeritud töötuid	inimest kuus	I kv 07	13 835	14,6	-32,9	TTA
% elanikkonnast vanuses 16 a kuni pensioniiga*	%	I kv 07	2,0	1,4	2,5	TTA
Keskmine brutopalk kuus (ilma ravikindlustushüvitiseta)	kr	IV kv 06	10 212	12,6	17,5	ESA

* Vastava perioodi näitaja, mitte selle muutus.

	Ühik	Periood	Näitaja	Muutus võrreldes eelmise perioodiga (%)	Muutus võrreldes eelmise aasta sama perioodiga (%)	Allikas
Valitsemissektori eelarve (ülejäägi/puudujäägi arvestuses ei sisaldu netolaenamine)						
Tulud	mln kr	IV kv 06	21 183,7	0,1	22,9	RM
Kulud	mln kr	IV kv 06	22 988,4	36,1	23,2	RM
Ülejääk/puudujääk*	mln kr	IV kv 06	-1 804,7	4 278,2	-1 419,9	RM
Eelarve täitmine*	%	IV kv 06	29,5	29,5	27,8	RM
Transport						
Sõitjatevedu	tuhat	IV kv 06	55 514	5,6	0,0	ESA
Kaubavedu	tuhat t	IV kv 06	24 424	3,7	-3,2	ESA
Turism ja majutus						
Eesti reisifirmade poolt vastu võetud väliskülastajad	tuhat	IV kv 06	355,8	-43,9	-6,4	ESA
Eesti reisifirmade poolt välisreisile lähetatud külastajad	tuhat	IV kv 06	111,7	-16,9	5,4	ESA
Majutatud turiste	tuhat	IV kv 06	474,7	-41,5	11,0	ESA
sh välismaalasi	tuhat	IV kv 06	281,7	-47,4	0,7	ESA
Väliskaubandus (põhikaubandus)						
Eksport	mln kr	IV kv 06	30 755,6	3,8	11,7	ESA
Import	mln kr	IV kv 06	43 143,4	3,2	17,9	ESA
Saldo*	mln kr	IV kv 06	-12 387,8	-12 205,5	-9 068,2	ESA
Saldo suhe eksporti*	%	IV kv 06	-40,3	-41,2	-32,9	ESA
Maksebilanss*						
Jooksevkonto	mln kr	IV kv 06	-9 691,8	-7 489,5	-4 426,2	EP
Jooksevkonto suhe SKPsse	%	IV kv 06	-17,6	-14,4	-9,6	EP
Otseinvesteeringute sissevool	mln kr	IV kv 06	3 902,5	5 431,2	-216,9	EP
Otseinvesteeringute väljavool	mln kr	IV kv 06	-2 314,0	-5 095,9	-2 663,2	EP
Rahvusvaheline investeerimispositsioon						
Rahvusvaheline netoinvesteerimispositsioon	mln kr	31.12.06	-195 689,9	8,5	17,0	EP
Otseinvesteeringud Eestis	mln kr	31.12.06	193 860,2	4,4	15,3	EP
Koguvälisvõlg	mln kr	31.12.06	195 993,3	7,9	31,8	EP
sh valitsemissektor	mln kr	31.12.06	4 713,4	22,8	20,0	EP
Eesti krooni keskmine vahetuskurs USA dollari suhtes	kr	I kv 07	11,9	-1,7	-8,2	EP